

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU
YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

CARL SCHMITT VE
ANTONIO GRAMSCI'DE
SİYASAL OLAN,
EGEMENLİK VE
HEGEMONYA:
TARİHSELÇİ
PERSPEKTİFTEN BİR
KARŞILAŞTIRMA

KAMİL BARAN BAŞIBÜYÜK
2501190868

TEZ DANIŞMANI
DR. ÖĞR. ÜYESİ
MUSTAFA GÖRKEM DOĞAN

İSTANBUL-2022

ÖZ

CARL SCHMITT VE ANTONIO GRAMSCI'DE SİYASAL OLAN, EGEMENLİK VE HEGEMONYA: TARİHSELÇİ PERSPEKTİFTEN BİR KARŞILAŞTIRMA

KAMİL BARAN BAŞIBÜYÜK

20. yüzyılın başlarından itibaren ekonomik ve siyasal değişimler, yaşanan savaşlar devletin bir bütün olarak çeşitli krizlere girmesine neden olmuştur. Bu krizler, içinde bulunulan koşullara ve tarihsel amaçlara göre çözülmeye çalışılmıştır. Bu noktada iki tür kriz çözüm yolu ön plana çıkmaktadır. Ya devleti içinde bulunduğu durumdan kurtararak eski gücüne kavuşturma amacıyla hareket eden muhafazakar, otoriter çözüm ya da devletin ve temsil ettiği değerlerin tümünü ortadan kaldırarak yeni bir düzen kurmayı amaçlayan devrimci çözüm. Schmitt'in ve Gramsci'nin çalışmalarıyla amaçladığı temel mesele de bununla ilgilidir. İki düşünür de kriz koşullarında siyasal liderliğin nasıl sağlanacağı sorusuyla ilgilenmiştir. Bu sorunun cevaplanabilmesi için geliştirmiş oldukları çeşitli kavramlarla hem geriye dönük çözümlemeler yaparak hem de ileriye yönelik olarak bir yol gösterici konumuna gelmişlerdir. İki düşünür de beslendikleri tarihsel kaynaklar bakımından siyasal liderliğin nasıl sağlanacağı ile ilgili olarak benzerlikler taşımaktadır. Onları ayıran temel çizgi ise siyasal liderliğin kurulması aşamasında halkla kurulan ilişki olmuştur. Schmitt, halkın devlet için var edilmesi gerektiğini düşünerek bir egemen devlet geliştirmeyi amaçlamıştır. Gramsci ise halkın devleti var etmesi gerektiğini düşünerek, halka göre bir devlet teorisi geliştirmeyi amaçlamıştır. Schmitt, devletin kendi halkını inşa etmesi gerektiğini savunurken; Gramsci ise halkın devleti inşa etmesi gerektiğini savunmaktadır. Sonuç olarak bu çalışma, Gramsci ve Schmitt'in devleti ele alma ve onu inşa etme konusundaki fikirlerinin benzerlikleri ve farklılıkları üzerinde durarak, iki düşünürü tarihsel referanslarıyla karşılaştırmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Antonio Gramsci, Carl Schmitt, Devlet, Egemenlik, Hegemonya, Siyasal Olan

ABSTRACT

THE POLITICAL, SOVEREIGNTY AND HEGEMONY IN CARL SCHMITT AND ANTONIO GRAMSCI: A COMPARISON FROM HISTORICIST PERSPECTIVE

KAMİL BARAN BAŞIBÜYÜK

The economic and political changes and wars experienced since the beginning of the 20th century have caused the state as a whole to enter into various crises. These crises have been tried to be resolved according to current conditions and historical purposes. At this point, two types of crisis solutions come to the fore. Either a conservative, authoritarian solution that aims to save the state from its current situation and restore it to its former power, or a revolutionary solution that aims to establish a new order by eliminating the state and all the values it represents. The main issue that Schmitt and Gramsci aim with their work is also related to this. Both thinkers were interested in the question of how to provide political leadership in crisis conditions. In order to answer this question, they have come to a forward-looking guiding position both by making retrospective analyzes and by developing various concepts. In terms of how political leadership can be achieved, both thinkers have similarities in terms of the historical sources they feed on. The basic line that separates them has been the relationship established with the public during the establishment of the leadership. Schmitt aimed to develop a sovereign state, thinking that the people should be created for the state. Gramsci, on the other hand, thought that the state should be created by the people and aimed to develop a theory of the state according to the people. While Schmitt argues that the state should build its people; Gramsci argues that the state should be built by the people. As a result, this study aims to compare the two thinkers with their historical references by emphasizing the similarities and differences of Gramsci and Schmitt's ideas on addressing and constructing the state.

Keywords: Antonio Gramsci, Carl Schmitt, State, Sovereignty, Hegemony, The Political.

ÖNSÖZ

Lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca akademiye dair hayallerimin en büyük destekçisi ve yol göstericisi olarak hem hocalığıyla hem de arkadaşlığıyla her zaman yanımda hissettiğim Araştırma Görevlisi Ahmet Vedat Koçal'a, her zaman yanımda olduklarını hissettiren, her koşulda kayıtsız şartsız destekleri ve sevgileri için anneme, babama ve kız kardeşime; en güzel anılarımı onlarla birlikte biriktirdiğim, zor ve sıkıcı günleri daha yaşanılabilir kılan çok sevgili dostlarıma ve son olarak tez danışmanlığının ilk anından itibaren yol göstericiliği, en içinden çıkılmaz anlarda yapmış olduğu katkılarıyla beni sakinleştiren ve destekleyen tavrıyla kendisiyle tanıştığım için şanslı hissettiğim değerli tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Görkem Doğan'a çok teşekkür ederim. Bu tez çalışmasını, anlamlı ve daha kıymetli hale getiren, benimle dayanışma göstererek motivasyonumu sağlayan bu insanların varlığıdır.

Diyarbakır, 2021

Kamil Baran BAŞIBÜYÜK

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR LİSTESİ	viii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ANTONIO GRAMSCI

1.1.Devrimci Bir Teorisyen.....	4
1.2. Gramsci’de Siyasal Olanın Kavramsal Serüveni	6
1.2.1. Gramsci’ nin Kavram Haritası	8
1.2.2. Marksist Bir Siyasal Kuram	11
1.3. Hegemonya ve Tarihsel Blok	14
1.3.1 Hegemonya.....	14
1.3.1.1. Kavram Olarak Hegemonya.....	14
1.3.1.2. Gramsci’nin Hegemonya Kavrayışı	16
1.3.1.3. Hegemonyanın Krizi	23
1.3.2. Sivil Toplum ve Politik Toplum.....	26
1.3.3. Tarihsel Blok	30
1.4. Bir Egemen Olarak Modern Prens	33
1.4.1. Modern Prens ve Devlet	33
1.4.2. Genel İradenin Yansıması “Halkın Devlet”i	38

İKİNCİ BÖLÜM

CARL SCHMITT

2.1. <i>Kronjurist</i> Bir Siyaset Felsefecisi	43
2.2. Faşizmin Sınırlarında Siyasi İlahiyat ve Siyasal Olan	45

2.2.1. Egemenlik.....	45
2.2.2. Schmitt'in Egemenlik Kavrayışı	52
2.2.3. Siyasal Kavramı	56
2.3. Kriz Çağında Demokrasi: Parlamenter Demokrasinin Krizi.....	64
2.3.1. Liberal Demokraside Yönetilemezlik Sorunu.....	64
2.3.2. Kriz Çözümü Olarak Demokratik Diktatörlük.....	73
2.3.3. Devletin ve Siyasalın Krizi: Partizan Teorisi	78
2.4. Bir Egemen Olarak “Führer”	85
2.4.1. Führer ve Güçlü Devlet	85
2.4.1.1. Total Devlet.....	85
2.4.1.2. Führer Devleti	89
2.4.2. Genel İradenin Oluşturulması ve “Devletin Halkı”	92

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GRAMSCI VE SCHMITT: HALKIN DEVLETİNE KARŞI DEVLETİN HALKI.....

3.1. Tarihsel Bağlam	95
3.1.1. İtalyan ve Alman Birliği.....	95
3.1.1.1. İtalyan Birliği-Risorgimento	95
3.1.1.2. Alman Birliği'nin Kurulması	100
3.1.2. Birinci Dünya Savaşı Sonrası İtalya ve Almanya'da Sosyalist Hareket	103
3.1.2.1. İtalya'da Sosyalist Hareket.....	103
3.1.2.2. Almanya'da Sosyalist Hareket	105
3.1.3. Birinci Dünya Savaşı Sonrası İtalya ve Almanya'da Siyasal Kriz ve Aşırı Sağ	111
3.1.3.1. İtalya'da Siyasal Kriz ve Aşırı Sağ	111
3.1.3.2. Almanya'da Siyasal Kriz ve Aşırı Sağ.....	114

3.2. Genel İrade	118
3.2.1. Genel İrade Nedir?	118
3.2.2. Machiavelli	120
3.2.3. Rousseau	124
3.2.4. Gramsci ve Schmitt	129
3.3. Siyasal Olanı Belirlemek	139
3.3.1. Schmitt: Marksizm Üzerine	139
3.3.2. Gramsci: Faşizm Üzerine	143
3.3.3. Halkın Devletine Karşı Devletin Halkı	150
SONUÇ	156
KAYNAKÇA	159

KISALTMALAR LİSTESİ

KPD	: Almanya Komünist Partisi
PCdİ	: İtalyan Komünist Partisi
PSI	: İtalyan Sosyalist Partisi
SAG	: Sosyal Demokrat İşçi İttifakı
SDP	: Sosyal Demokrasi Partisi
USDP	: Almanya Bağımsız Sosyal Demokrat Partisi

GİRİŞ

Gramsci gibi devrimci bir teorisyenle Schmitt gibi bir Nazi hukukçusunun aynı çalışma içinde buluşarak bu isimlerin karşılaştırılması ilk başta birbirleriyle alaka kurmakta güçlük çekilen bir konu olarak düşünülmektedir. Ancak Gramsci'nin olduğu kadar Schmitt'in de aktif siyasetin içinde olması, aynı dönemde yaşayan bu iki düşünürün, Gramsci'nin İtalya'da, Schmitt'in Almanya'da, yaşanan siyasal ve ekonomik krizler sürecinde politik sonuçlar doğuracak çıkışlar yapmalarından dolayı bu noktadan hareketle bir ortaklık veya farklılık kurma çabası belirleyici olmuştur. Hem Gramsci'nin hem de Schmitt'in geliştirmiş olduğu çeşitli kavramlarla devlet ve iktidar tahayyülleri açık bir şekilde birbirinden tamamen farklı ve birbirine karşı konumlanan modeller olmaktadır. Bu karşıtlıktan öte daha dikkat çekici olan şey ise özellikle bu iki düşünürün etkilendikleri tarihsel kaynakların benzerliklerini keşfetme amacı bu araştırma sürecini harekete geçiren temel motivasyonlardan biri olmuştur. Bu bakımdan çalışmada dikkat çekilmek istenen nokta, öncelikle Gramsci ve Schmitt'in teorik çalışmalarına tarihsel açıdan kaynaklık eden Machiavelli ve Rousseau gibi isimler olmuştur. Machiavelli ve Rousseau'dan etkilenecek devlete dair düşüncelerinin ve nasıl bir iktidar modellemesi ortaya koymak istediklerine dair temel konularda benzerlikler ve farklılıklar ele alınmaya çalışılacaktır. İki düşünürün de devamcısı oldukları farklı siyasal geleneklere yeni yorumlar getirmelerinin temel nedenlerinden biri olarak geçmişin öğretilerini içinde bulundukları koşullara göre yeniden ele alarak dönemin koşullarına uygun hale getirmeleri olmuştur.

Gramsci'nin teorik olarak beslenerek günün koşullarına göre yeniden inşa ettiği temel kavramlarla amaçlamaya çalıştığı sosyalist devrimin nasıl gerçekleşeceği ve bu devrim sonrasında devletle olan ilişkinin nasıl olacağı konusu olmuştur. Bu çalışmada da Gramsci'nin, Marksizm içinde kalarak yeni bir devlet teorisini nasıl oluşturabileceği ve bunun tarihsel koşullarda nasıl gerçekleşeceği sorusu incelenmeye çalışılacaktır. Bu inceleme esnasında Gramsci'yi dönemin diğer Marksistleri'nden ayırt eden bakış açıları ve olayları ele alma biçimleri dikkate alınmıştır. Gramsci'nin Marksist bir siyaset kuramı oluşturma çabasına dikkat çekerek bu yeni siyaset yapma biçiminde devrimin nasıl gerçekleşeceği ve devletin bu devrimdeki rolünün ne olacağı tespit edilmeye çalışılacaktır. Hegemonya, tarihsel blok, sivil toplum-siyasal toplum,

bütüncül devlet, modern prens ve kolektif irade bu çalışmada Gramsci'nin siyasal evreninde sıkça kullanılan kavramlardır. Bu kavramların Gramsci tarafından kullanılma koşulları ve bu koşulların nasıl oluşturulacağı konusu ele alınarak devrimci siyasetin gerçekleşebilmesi için devrimcilerin hangi stratejileri uygulaması gerektiği konusuna dikkat çekilmiştir. Esasında bu çalışmada amaçlanan mesele, Gramsci'nin sosyalist devrim için yürütülen mücadelenin siyasal olana ait olduğunu vurgulamaktır. Bu konuda net bir söylemin olmaması ve klasik Marksizm tartışmalarının da etkisiyle Gramsci'nin siyasal alana yönelik çalışmalarını ve mücadelesini daha görünür hale getirmeye çalışılacaktır.

Schmitt ise Katolik bir Nazi hukukçusu olarak güçlü bir egemene, bir devlete olan ihtiyacın ne kadar önemli olduğunu düşünerek hem kişisel hayatını hem de siyasal hayatını bunun üzerine inşa etmiştir. Yaşam öyküsü bakımından da devlet otoritesine olan itaat düşüncesi tüm çalışmalarında görülmektedir. Buna göre Schmitt'in egemen olanı bulma ve egemenin ortaya çıkma koşullarını incelemesi şaşırtıcı olmamıştır. Almanya'nın içinde bulunduğu kriz koşulları ise Schmitt'in arzuladığı devletin ortaya çıkma ortamının oluşmasını da beraberinde getirmiştir. Schmitt bu koşullarda, siyasal olanın ne olduğunu egemenlik teorisiyle ortaya koyarak güçlü bir devletin hangi özelliklere sahip olması gerekliliği üzerinde durmuştur. Milliyetçi muhafazakar düşüncenin devamcısı olarak aşkın bir devlet modellemesi ortaya koyan Schmitt, devlet başkanına da bu aşkınsal özelliklerin taşıyıcısı rolünü vermiştir. Çalışmada incelenmek istenen mesele ise bu koşulların ortaya çıkması ile birlikte amaçlanan bu güçlü devletin nasıl oluşacağıdır.

Bu çalışmada, Gramsci'nin ve Schmitt'in devlete dair düşüncelerinde halka yüklenen anlamın tarihsel kaynaklarının benzerlikleri üzerinden bir karşılaştırma yapılarak çıkış noktası bakımından halka dayalı bir iktidar modelinin ortaya konmasının nedenleri incelenmeye çalışılacaktır. Bu anlamda birçok benzer noktanın varlığı varış noktası bakımından büyük farklılıkları da gözler önüne sermektedir. Schmitt'in demokratik diktatörlük modeli üzerinden açıklamaya çalıştığı homojen halkın demokrasisini özellikle proletarya diktatörlüğüyle benzer özellikler taşıdığı iddiasının teorik bir aldatmaca olduğu düşüncesinden hareketle Gramsci'nin genel iradeye dayalı, halkın ortak çıkarının temsili olan proletarya diktatörlüğü modeli

karşılaştırmasıyla ortaya koymak amaçlanmıştır. Genel olarak bu çalışmada, genel irade kavramının hem Gramsci hem de Schmitt tarafından kullanılarak, halka dayalı bir yönetim şekli oluşturma çabasının nasıl farklılaşarak bir tarafta tekçi bir yönetimin oluşturulması için kullanıldığı ile diğer tarafta geniş anlamda pratikte karşılık bulmasa da halkın doğrudan yönetimde söz sahibi olarak var olmasının sonucu olarak proletarya diktatörlüğü gibi iki farklı yönetim biçiminin oluşma koşulları incelenmeye çalışılmıştır. Temelde, kavramlar üzerinden bir karşılaştırma olarak değerlendirilebilecek olan bu çalışma kavramların siyasal alanda nasıl farklılık göstererek farklı sonuçlar çıkardığını da ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Birinci bölümde, Gramsci'nin siyasal evrenini oluşturan tarihsel koşulları ve bu koşulların sonucunda o dönemin İtalya'sında devrimin gerçekleşebilmesi için Gramsci'nin çalışmaları ve geliştirmiş olduğu kavramların değerlendirilmesi üzerinden Gramsci düşüncesinin ve devrimci siyasetinin genel hatları incelenmeye çalışılacaktır. İkinci bölümde, çalışmanın diğer aktörü olan Schmitt'in tarihsel koşullar altında gelişen düşünceleri ve kavramları ışığında geliştirmiş olduğu egemenlik ve devlet teorileri ele alınarak Schmitt'in devlet modeli incelenmeye çalışılacaktır. Üçüncü ve son bölümde ise Gramsci'nin ve Schmitt'in düşüncelerinin ve geliştirmeye çalıştıkları siyasal mücadele yöntemlerinin, tarihsel referanslarının ve ortaya koymuş oldukları kavramların benzerlikleri ve farklılıkları üzerinde durularak bu noktadan hareketle siyaset teorisinde sıkça tartışılan bir konu olan halk devlet arasındaki ilişki iki farklı örnekle ele alınmaya çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ANTONIO GRAMSCI

1.1. Devrimci Bir Teorisyen

1891 yılında İtalya’da doğan Gramsci, çocukluk döneminde ailesinin yaşadığı sıkıntılı sürecin etkileriyle eğitime ara verip çeşitli işlerde çalışmaya başlamıştır. Bu dönemde, omurgasını etkileyecek olan hastalık tüm yaşamı boyunca çekeceği sıkıntılarının kaynağını oluşturmuştur. Ağabeyi sayesinde sosyalist yayınlarla tanışan Gramsci, içinde yaşadığı toplumsal koşullardan dolayı eşitsiz gelişime ve yoksulluğa tepkili olduğu için sosyalist düşünce onun için bir mücadele alanı olmuştur. Üniversiteye başlamasıyla birlikte İtalyan Sosyalist Partisi (PSI) içinde aktif olarak eylemlerde yer almaya başlamıştır. Partinin gazetelerinde ve dergilerinde görevler alarak zamanla yazılar yayımlamaya başlamıştır. İşte bu yazılarla birlikte tanınırlığı artan Gramsci, parti içinde elde ettiği konumuyla birlikte güncel konularda yazdığı yazılarla parti örgütünü, işçi sendikalarını yönlendirecek bir devrimci lider olarak görülmeye başlamıştır.

1917’de Ekim Devrimi’nin gerçekleşmesiyle İtalya’da sosyalist hareket içinde yaşanan hareketlilik Gramsci’yi de etkilemiştir. Sosyalist devrimin İtalya’da nasıl yapılacağıyla ilgili tartışmaların iyice yoğunlaştığı bir dönemde Gramsci, Lenin’in devrim stratejisinin analizine girerek bunu İtalya’ya uyarlamaya çalışmıştır. Ünlü “Kapital’e Karşı Devrim” makalesiyle Ekim Devrimi’ni destekleyerek bu konuda Marksizm’e yeni bir yorum katmaya çalışmıştır. Erken dönem yazılarından başlayarak geç dönem yazılarında da görüleceği gibi Gramsci’nin asıl amacı, Marksizm’i ekonomik determinist görüşün baskınlığından kurtararak Marksizm’in siyasal yönünü ortaya çıkarmaktır. 1919 yılında Gramsci, üniversiteden arkadaşları olan Togliatti ve birkaç arkadaşıyla en önemli ve etkili yazılarını yazacağı L’ordine Nuovo’yu kurmuşlardır. Bu dergide yazıkları yazılarla fabrikalardaki işçileri harekete geçirmeyi başaran Gramsci ve arkadaşları, sağlamış oldukları bu etkiyle fabrikalardaki grevin başlatılmasında pay sahibidir. Bu grevler sonrasında İtalyan Sosyalist Partisi’yle (PCdI) yaşanan fikir ayrılıklarından dolayı İtalyan Komünist Partisi kurulmuştur. Sol cephede bu gelişmeler yaşanırken İtalya’da faşizmin yükselişe geçtiği bir döneme tanıklık edilmiştir. Çok geçmeden 1922 yılında Mussolini’nin Roma’ya Yürüyüş

(Marcia su Roma) eylemi sonrasında iktidarı ele geçirmesiyle sosyalistler ve komünistler için zor günler başlamıştır. Gramsci, faşizmin ilk dönemlerinde faşizmin uzun ömürlü olmayacağını kendi iç çelişkilerinden dolayı yakında yıkılacağı düşüncesini savunurken ilerleyen dönemlerde Mussolini'nin daha da güçlenmesiyle faşizm gelişimini sürdürmüştür. Bu dönemde sosyalist ve komünist hareketin önde gelenleri ya öldürülmüş ya da hapse atılmıştır. Gramsci'nin bu dönemde milletvekili olması ve faşizme karşı, parlamento merkezli bir mücadele yürütülmesi düşüncesinde olması Gramsci'nin hatalı bir durum içinde olduğu yorumunu bizlere yaptırabilir. Faşizme karşı birleşik cephe fikriyle, asıl düşmana karşı mücadele edilmesi gerekliliği planı Mussolini'nin olağanüstü hal yasalarıyla boşa çıkınca milletvekili dokunulmazlıklarını kaybeden Gramsci ve diğer milletvekilleri tutuklanarak cezaevine yollanmıştır.

Gramsci'nin devrimci bir lider olarak tutuklanmasına kadar olan süreçte yaşanan bu gelişmeler, hapisane sürecinde teori üretimini de doğrudan etkilemiştir. Yaşamı boyunca sağlık sorunlarıyla da mücadele eden Gramsci'nin durumu hapisane şartlarında daha da ağırlaşmıştır. Gramsci, hapisane şartları altında okumaktan ve yazmaktan başka bir şey yapamayacağını bilincinde olarak, hem bu eylemleri yaparak devrimci mücadelesini sürdürmeyi hem de hayata tutunmak için bir uğraş edinmeyi amaçlamıştır. Gramsci'nin en önemli eseri olan Hapisane Defterleri'nin editörü olan Buttigieg, Gramsci'nin baldızı Tatiana Schucht'a yazmış olduğu mektuptan hareketle şunları ifade etmektedir:

“Tatiana Schucht'a ‘für ewig’ (sonsuz dek) yaşayacak bir eser ortaya çıkarmak istediğini açıklamasından dolayı, sonraları çok ünlü olan bir mektup yazdı. Gramsci'nin baldızına, monoton hapisane yaşamına karşılık, kendi yaşamına sürekli bir odak sağlaması için bu ağırlıkta ve büyüklükte bir projeyi üstlendiğini anlattığı 19 Mart 1927 tarihli mektupta ‘für ewig’ deyimini üç yerde geçer. Gramsci burada, moral açıdan yıpratıcı hapisane yönetimine karşılık vermede zihinsel bir cephane olarak iş görecektir, nispeten iyi tanımlanmış, çok yönlü bir entelektüel projeye atılmayı düşünmekteydi. O sıralarda, uzun süreli hapis cezası alacağına inanmış olmasından dolayı, zihinsel bir çöküş yaşamaktan -anlaşılır bir biçimde- korkmaktaydı. Gramsci, çalışma planlarını ortaya koyarak, faşist hukuk ve ceza

sisteminin kendisine karşı başlatacağından emin olduğu psikolojik kuşatmaya karşı savunma stratejisini hazırlıyordu” (Buttigieg, 2011: 35).

Gramsci’nin hapishanede çalışma motivasyonunu oluşturan etken yukarıda ifade edilen faşistlere karşı girdiği mücadele isteğidir. Gramsci’nin ilgi duyduğu her konuyla ilgili düşüncelerini içeren bu eser; dilbilim, şiir, opera, tiyatro edebiyat gibi konulardaki fikirlerini de içermektedir. Hapishane Defterleri’nin yazılma sürecinde Gramsci’nin yaşadığı sıkıntılardan en etkilisi hastalığıydı. Sağlığının her gün daha da kötüye gittiği bu koşullarda böyle bir işe girişmesi metinlerin belli bir düzen ve kronolojide gitmemesinin en büyük etkenlerindendir. Bu durum, metinlerin analizinde ve bir bütün haline getirilmesinde büyük zorluklar yaşanmasına sebep olmuştur. Bir diğer engelleyici etken ise faşist rejimin sansür uygulamalarından kurtulabilmek adına metinlerin şifreli şekilde yazılması problemidir. Hapishane Defterleri’nin kuramsal açıdan bu kadar yoğun olması, Gramsci’nin hapishane koşullarından dolayı güncel tartışmalara katılamıyor olmasındandır. İzole olmuş bir şekilde, çalışmalarını sürdüren Gramsci, devrimci hassasiyetle entelektüel bir eser bırakmıştır.

Gramsci, 1937 yılında cezasının bir bölümü affedildiği için serbest kaldıktan sonra sağlık durumunun iyice bozulmasından dolayı bir klinikte yatarken beyin kanaması geçirerek hayatını kaybetmiştir. Tüm bu yaşananlar ışığında Gramsci’nin yaşamına ve devrimci mücadelesine bakıldığında, İtalya’da devrim için en uygun koşulların nasıl sağlanacağına ve güçlü bir komünist toplumun nasıl inşa edileceğine hayatını adanmış bir liderin gelişim süreçleri görülmektedir. Sosyalist devrim için Marksizm’e yeni bakış açıları ve kavramlar kazandırarak Marksizm’in siyasallığını ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Belki de Gramsci, hapishane koşullarıyla tanışmamış olsaydı arkasında bu kadar köklü ve etkili bir eser bırakamayacaktı.

1.2. Gramsci’de Siyasal Olanın Kavramsal Serüveni

Gramsci’nin Dünya Savaşı sonrasında kendini içinde bulduğu politik atmosfer, onu, yürütmüş olduğu siyasal mücadelede yeni çözüm yolları bulmaya itmiştir. Dünya Savaşı sonrasında kitlelerin içine düştüğü umutsuzluklar, ekonomik ve siyasal krizler sosyalist stratejinin bu krizlere karşı alternatif olarak görülmemesi ve hızla yükselen faşizm bunun başlıca sebepleridir. Dünya Savaşı sonrasında, sosyalist hareketin beklentisi ve genel görüşü, Avrupa’da yaşanan işsizlik, yoksulluk, işçilerin yaşadığı

güvencesiz ve ağır şartlar sonrasında sosyalizme ve Marksizm'e yönelecek kitlelerle bir devrimin gerçekleştirileceğiydi. Ancak aynı zamanda yaşanan sosyal gelişmeler ve ulusların yenilgilerinin yaratmış olduğu politikalar büyük bir milliyetçilik rüzgarını da beraberinde getirmiştir. Avrupa'da Sovyetler Birliği'nin kurulmasıyla birlikte hız kazanan devrimci ayaklanmalar her ne kadar kitlesellğe ulaşmış olsa da dönemin devletleri bu ayaklanmaları bastırabilmek adına yoğun güç kullanmış bazı yerlerde de devlet dışı paramiliter güçlerin devreye girmesine göz yummuştur ve dahi desteklemiştir. Bu noktada çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ele alınacak olan Faşizm tartışmalarını göz önüne alabiliriz. Kapitalizmin belirli kriz dönemlerinde, devletin bir reaksiyonu olarak farklı formasyonlarından biri olan faşizm, işçi sınıfının örgütlenmesini engelleyerek sınıfsal misyonunu gerçekleştirir ve devletin toparlanmasını ve yeniden egemen güç haline gelmesini sağlayarak sistemsal bir devamlılık sağlamayı amaçlamaktadır.

Bu mücadelelerin pek çoğunun başarıyla sonuçlanmaması, ağır yenilgilerin alınması ve Rosa Luxemburg, Karl Liebknecht gibi isimlerin öldürülmesi Avrupa'da sosyalist hareketin kendini sorgulayarak o dönem için ağır yenilgi koşulları altında bir geriye çekilme olarak görülmektedir. Avrupa'da bu durumun varlığı Marksist teorisyenlerin devrime gidebilmek için yeni bir yol aramasını zaruri kılmıştır. İşte Gramsci tüm bu olayların neticesinde yeni bir devrim stratejisi ortaya koymanın gerekliliği ve isteğiyle dönemin koşullarını ve kitlelerin davranışlarını da göz önünde bulundurarak bir çıkış yolu aramaya girişmiştir. Gramsci'nin hareket noktası, devletin ve egemen güçlerin, özellikle kriz dönemlerinde yönetilenler üzerinde yönetilme davranışını nasıl yeniden üretiyor olduklarıdır. Bu soru, Gramsci'nin 20. yüzyılın en önemli teorisyenlerinden biri olmasının haklılığını da ortaya koymaktadır. Klasik Marksizm'in, yapı üstyapı kavramlarıyla açıkladığı devlet ve topluma dair görüşlerin artık cevap üretmediği bir atmosferde bu görüşün sorgulanarak yeni bir aşamaya getirilmesi bir devrim stratejisi olarak geliştirilmiştir. Bunun için Gramsci, neredeyse kendisiyle özdeşleşen hegemonya, tarihsel blok gibi kavramları yeniden ele alarak, kendi siyasal stratejisine uygun şekilde tasarlamıştır. Bu yeniden ele alma aslında bir Marksist siyasal oluşturma çabasıdır. Yapı üstyapı ikiliği üzerinden bir ekonomizm eleştirisi geliştirerek siyasetin rolüne vurgu yapılmasından yana olmuş ve ekonomik

mücadelenin, işçi sınıfının kitleliliğe ulaşmasında eksik yanlarına vurgu yaparak belirli yapı üstyapı ilişkisini kurcalamıştır. Gramsci, siyasetin alanını genişletmeye çalışırken farklı isimlerden etkilenecek bunu yapmaya çalışmıştır. İlk olarak, siyasetin bir bilim olarak görülmesinin yolunu açan ve bunun temelini oluşturan Machiavelli (1469-1527) Gramsci'nin hem İtalyan toplumu analizinde hem de siyaseti genel olarak ele almasında önemli bir pay sahibidir. Gramsci, Machiavelli'nin hangi koşullarda ve nasıl ele alınması gerektiğini de şu şekilde belirtmiştir: “Machiavelli incelenirken ilk olarak ortaya konacak ve çözülecek sorun özerk bir bilim olarak siyaset, yani sistematik (tutarlı ve mantıksal) bir dünya kavrayışında, bir praksis felsefesinde siyaset biliminin aldığı ya da alması gerektiği yer sorunudur” (Gramsci, 2018b: 25). Öyle ki Gramsci, Machiavelli'nin geliştirdiği en ünlü siyasi aktör olan ‘prens’i ele alarak ‘modern prens’ şeklinde bir komünist parti düşüncesi geliştirmiştir. Modern prens, Gramsci düşüncesinin en önemli ayaklarından biridir. Devleti ele geçirecek gücün genel iradeyi temsil edecek bir partinin olması gerektiğini ve bu partinin bütün toplum tarafından kabul görmesi üzerinden Machiavelli düşüncesini farklı bir aşamaya taşımıştır. Etkilendiği bir diğer isim ise İtalyan idealist liberal filozof Benedetto Croce (1866-1952) olmuştur.

1.2.1. Gramsci' nin Kavram Haritası

Gramsci, siyasetin alanını genişletmek adına Marx'ın Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı'da ele aldığı yapı üstyapı ilişkisi üzerine bir değerlendirme yaparak kendi konumunu iyice belirginleştirmiştir.

“Gramsci'ye göre bu eserde söylenen şey şudur: değişen sosyo ekonomik koşullar, kendi başlarına, siyasal değişimler ‘üretmezler’. Böylesi değişimlerin mümkün olacağı koşulları oluştururlar sadece. Bu değişimlerin yaratılmasında can alıcı önem taşıyan şey siyasal düzlemde elde edilen ‘güç ilişkileridir’, muhalif güçlerin siyasal örgütlenme ve savaşkanlık derecesidir, bir araya gelme başarısı gösteren siyasal ittifakların gücüdür ve onların ideolojik alanda mücadeleye hazırlıklı olma hususundaki siyasal bilinç düzeyleridir. İşte bu tartışma bağlamında iki asal kavram gelişir: ‘Hegemonya’ ve ‘tarihsel blok’ “(Forgacs, 2018: 230).

Gramsci'nin siyaset kuramının temel ayakları olan hegemonya ve tarihsel blok, içinde olduğu güç ilişkileri kapsamında ve yöneten yönetilen ilişkileri açısından da açıklayıcı özelliğe sahiptir. Gramsci'ye göre iki kavramın da varlığının temel sebebi, yapıda meydana gelen çelişik, uyumsuz ilişkilerin üstyapıya yansiyarak hem ekonomik olarak hem de siyasi olarak yaşanan krizlerin etkisini azaltarak hâkim sınıf olmanın koşullarını yeniden üretmektir. Azınlık bir grubun egemenliğini sürdürebilmesi, küçük grubun çıkarını bütün toplumun çıkarıymış gibi gösterebilmesi sayesinde bu durum da siyasi ve ekonomik aldatmacaları kaçınılmaz olarak beraberinde getirir. Bu durum burjuvazinin sınıf çıkarlarına uygun bir şekilde devlet yaşamına entegre edilmiştir. Gramsci, *Marx'ın On Sekizinci Brumaire, Fransa'da İç Savaş* gibi eserleri üzerinde ekonomi politika ilişkisine dair değerlendirmelerde bulunmuştur ve bu değerlendirmelerin asıl amacı politikanın yerini gösterebilmek olmuştur. "Politika, herhangi bir zamanda, gerçekten de yapıdaki gelişme eğilimlerinin bir yansımasıdır; fakat bu eğilimlerin hayata geçirilmesi gibi bir zorunluluk yoktur" (Gramsci, 2018a: 231). Marx'ın ideoloji yorumundan hareketle, yapıdaki çelişkilerin, çatışmaların farkına varılmasının ideoloji sayesinde olacağı düşüncesiyle Gramsci, hegemonik faaliyetlerin politik alanda artması gerektiğini ve toplumda kendini gösterecek düşünsel etkinlikle bu yapısal sorunların siyaset sayesinde bilincine varılacağı ve harekete geçireceği yorumunu yapmaktadır.

"Yapılar ve üstyapılar 'tarihsel bir blok' oluşturur. Yani karmaşık, çelişkili ve uyumsuz üstyapılar topluluğu, toplumsal üretim ilişkileri topluluğunun yansımasıdır" (Gramsci, 2018a: 233). Gramsci, burjuvazinin hakimiyetini yıkmamanın kolay olmadığını bilmektedir ve 'tarihsel blok' kavramı da bu burjuva hakimiyetinin kendini korumak için kurmuş olduğu bir ilişkiler ağı olduğunu düşünmektedir. Hegemonya, tarihsel blokla kendini gerçekleştirir ve devamlılığını sağlar. Bunu değiştirmek adına Gramsci, işçi sınıfının diğer toplumsal gruplarla çıkar birliği gözeterek bir araya gelmesini ve işçi sınıfı önderliğinde kendi hegemonyasını kurması gerektiğini belirtmektedir.

Gramsci'nin liberal bir düşünür olan Croce'den etkilenmesinin sebebi, İtalyan toplumuna uygun bir politik çözümleme yapabilecek öğretileri onda bulmasında yatmaktadır. Croce'nin tarihsel düşüncesi siyasalın ön plana çıkmasını temel

almaktadır. Gramsci, Croce'nin düşüncesinin araçsal olarak kullanılmasını savunmaktadır ve bu durumu şu şekilde belirtmektedir: “Croce'nin düşüncesi, dikkatleri, tarihsel gelişme içerisinde kültür ve düşünce olgularının önemine, sivil toplumun ve devletin organik yaşamında büyük aydınların sahip olduğu işleve, somut tarihsel bloğun zorunlu biçimi olarak hegemonya ve rıza uğrağına çekmiştir” (Gramsci, 2018a: 237). Bu noktada Gramsci'nin ‘praksis felsefesi’ ne yaklaşımı önemlidir. Praksis felsefesinin düşünce ve eylem birliği üzerine kurulu temelinden hareketle Gramsci, dünyayı değiştireceğine inanılan işçi sınıfının harekete geçebilmesi için uygun şartları yine kendisinin sağlayabileceği bir siyasal ortamın varlığını öngören bir anlayışa sahiptir. Praksis felsefesi, siyasal aktör olarak ortaya çıkabilmeyi amaçlayan bir düşünüşdür. “Praksis felsefesi, tarihteki mevcut çelişkilerin, barışçıl çözümüne eğilim göstermez. O, bizatihi, bu çelişkilere dair bir kuramdır. Egemen grupların madun sınıflar üzerinde hegemonya kurmak ve onların rızasını kazanmak için başvurdukları bir yönetim enstrümanıdır; yönetim sanatında kendilerini eğitmek isteyen ve bütün hakikatleri, nahoş olanları bile, bilmeye ve yönetici sınıfların aldatmalarından ve hatta kendilerini bile aldatmaktan sakınmaya eğilimli bu madun sınıfların dışavurumudur” (Gramsci, 2018a: 239). Yani teori ile pratiğin birliğini ve bu birliğin uygulamalı olarak gerçekleştirilmesidir. Bu noktada, üstyapının bir unsuru olan ‘ideoloji’ kavramının ele alınışına bakmak gerekli olmaktadır. “Praksis felsefesi, insanların ideolojiler alanında kendi toplumsal konularının ve dolayısıyla da kendi görevlerinin bilincine vardıklarını savlar açıkça” (Gramsci, 2018a: 239). Gramsci'ye göre, praksis felsefesinin gerçekleşebilmesi için ideolojik bazı öğretilerin gerekli olması ve insanların bu gerekliliklerin, çelişkilerin farkına varabilmesi için ideoloji olmazsa olmaz bir unsurdur. Gramsci, ideolojileri de belirli etkilere göre kategorilere ayırmaktadır. 7. Defter'de “*İdeolojiler*” bölümünde belirttiği gibi: “Dolayısıyla tarihsel anlamda organik ideolojiler -yani belli bir yapı için zaruri olan ideolojiler- ile keyfi, rasyonalist, ‘iradi’ ideolojiler arasındaki fark görülmelidir. Tarihsel anlamda zaruri oldukları sürece ideolojilerin ‘psikolojik’ bir geçerliliği vardır; bu ideolojiler kitleleri örgütler: insanların hareket ettiği, kendi konumlarından ve mücadelelerinden haberdar olduğu zemini kurarlar” (Gramsci, 2014: 36). Tabii ki Gramsci'nin praksis üzerinden ideolojileri açıklamasını ve gerekliliği üzerinde durmasının nedeni, üstyapı unsurlarının etkililiğini ispatlamak amacını taşıyor olmasıdır. Bunu yaparken de

Marx'ın eserlerinden faydalanarak, Marksizm' in içinde kalarak bunu sürdürmek Gramsci' nin en ayırt edici özelliğidir. 7. Defter'in bir başka bölümünde Marx'ın, halkın sahip olduğu inancın etkisinin en az maddi bir güç kadar etkili olduğu sözü üzerinden ideolojinin etkinliğini anlatmaya çalışmıştır. “Kanımca, bu görüşlerin analizi, aslında maddi güçlerin içerik ve ideolojilerin biçim olduğu ‘tarihsel blok’ konseptini güçlendirmektedir. Biçimle içerik arasındaki fark salt sezgiseldir zira biçim olmaksızın maddi güçler tarihsel olarak algılanamaz ve maddi güçler olmaksızın ideolojiler bireysel fantezilerden ibaret olur” (Gramsci, 2014: 37). Santucci bu durumu şöyle açıklamaktadır: “Gönderme yaptığı metin elbette, Marx'ın erken dönemlerde kaleme aldığı ve içinde ‘teorinin kendisi bile kitlelere nüfuz ettikten sonra maddi bir güce dönüşür’ cümlesinin geçtiği Hegel’in Hukuk Felsefesinin Eleştirisine Katkı isimli denemeydi. Dolayısıyla Gramsci’nin, iktisadi yapı ile ideolojik üstyapının meydana getirdiği ‘tarihsel blok’ fikrine Marx üzerinden vardığını söyleyebiliriz” (Santucci, 2011: 154). Dolayısıyla, praksis felsefesinin ve ideolojilerin gerekliliği, egemen sınıfın bu yöntemi kullanarak yönetimi sürdürebilmesini sağlamaya karşı çıkışın bir yolu olarak işçi sınıfının da bu yöntemi kullanarak kendi egemenliğini kurması gerektiğinin bir yolu olarak bu fikirleri, bu stratejileri geliştirmiştir. Gramsci’nin asıl amacı işçi sınıfının aydınlar aracılığıyla bilinçlenmesini sağlayarak devrime bu yolla ulaşmanın yollarını aramaktır.

1.2.2. Marksist Bir Siyasal Kuram

Gramsci’nin siyasetin rolünün başatlığı üzerinde durarak anlatmaya çalıştığı temel mesele: Egemen sınıf, ekonomik araçlarla yürüttüğü sınıfsal mücadelenin yanına üstyapısal unsurları da dahil ederek yönetebilmek için işçi sınıfının ve ezilen diğer toplumsal grupların iradesini ele geçirmiştir. Bu noktada Gramsci, üstyapı unsurlarını kullanmada daha aktif bir rol üstlenilmesi gerektiğini düşündüğü için devrimci bir siyaset kuramı ortaya koymak istemiştir. Machiavelli ile olan ilişkisini bu açıdan değerlendirebiliriz. Bir prens yaratmak için hangi özelliklere sahip olmak gerektiğini ve özellikle İtalyan toplumu için içinde bulunan sosyo-ekonomik duruma uygun bir strateji Machiavelli sayesinde ortaya çıkmıştır. Gramsci (2011, 132-133), Machiavelli’yi konjonktürel bir düşünür olarak yorumlar ve özellikle İtalya için bir iktidar biçimi geliştirebilmek adına önemli bir referans olarak görmektedir. Bundan

dolayı Komünist Parti'yi başat aktör olarak gördüğü bir 'modern prens' teorisini geliştirmiştir. Genel iradenin parti üzerinden şekilleneceğini öngörerek kitlelerin bir araya gelmelerini sağlayarak toplum çıkarının gözetildiği bir düzen yaratma amacını taşımaktadır. "Gramsci, Machiavelli'yi herhangi bir tutku ve bağlılık olmaksızın 'tarafsız' ya da 'ahlaken bağımsız' bir bilim adamı olarak görmemektedir. Machiavelli, yeni bir halk ve yeni bir siyaset yaratma mücadelesine katılan bir aktördür" (Fontana, 2013: 40). Machiavelli'nin Gramsci açısından bir diğer önemi ise praksis felsefine uygun bir siyaset yapma biçiminin öncüsü olarak yorumlamasıdır. Gramsci, aynı zamanda Machiavelli'nin siyaset bilimine dair görüşlerini Marx'la birlikte düşünerek ileriletmiştir. 4. Defter'de Marx ve Machiavelli bölümünde, siyaset biliminin gelişimi ilgili ve Machiavelli, Marx arasındaki devamlılığı ve ilerleyişi şu şekilde ifade etmiştir: "Marx'ın, Machiavelli'ye kıyasla siyaset ve tarih bilimlerine getirdiği temel yenilik, insan doğasının sabit ve durağan olmadığını ve bu nedenle siyaset biliminin somut içeriğinin tarihsel açıdan gelişen bir organizma olduğunu göstermiş olmasıdır" (Gramsci, 2012: 166). Tüm bu etkilerin ışığında Gramsci'nin ortaya koymuş olduğu çaba, siyaset biliminin yerini belirleme ve etkisini artırma çabasıdır.

"Bir praksis felsefesinde ayırım belli ki mutlak tinin momentleri arasında olmayacak, tersine üstyapının düzeyleri arasında olacaktır ve bu durumda sorun, belirli bir üstyapısal düzey anlamında siyasal faaliyetin (ve ona denk düşen bilimin) diyalektik konumunu belirleme sorunu olacaktır. Bir ilk saptama ve yaklaşım olarak denilebilir ki, siyasal faaliyet gerçekten ilk moment ya da ilk düzeydir; üstyapının yalnızca iradi, tam açıklığa kavuşmamış ve sade bir biçimde dile gelişinin hâlâ dolaylımsız evrede bulunmasıdır" (Gramsci, 2018b: 25-26).

Buna göre, siyaset bilimi, üstyapı unsurlarının bağlamının belirlenmesiyle ve kendine ait öğelerle birlikte düşünüldüğü zaman etkileyici bir faktör haline gelmiş olacaktır. Siyaset, kendi unsurlarıyla birlikte ele alınarak düşünülmesi ve eyleme geçirilmesi gereken bir alanı oluşturmaktadır. Machiavelli bu noktada bir kez daha öne çıkmaktadır, "Gramsci açısından Machiavelli, düşünce ile eylem ve bilgi ile halkın birliğini somutlaştıran bir semboldür" (Fontana, 2013: 41). Bu şekilde bir ele alış, praksis felsefesinde siyasetin yerini de belirgin hale getirmiş olmakta ve Gramsci'nin praksis felsefesine uygun bir siyaset ögesini de ortaya çıkarmaktadır. Siyaset,

düşündüren ve harekete geçiren bir alanı temsil etmektedir. Gramsci, bu tür bir siyasetin ekonomizm etkisinden dolayı yeteri kadar savunulmamasına karşı çıkarak bu duruma alternatif bir eylem alanı ve stratejisi geliştirmeye çalışmıştır.

Gramsci'nin bir siyaset kuramı geliştirmek istemesinin bir diğer sebebi de İtalya'da dönemin etkili düşünürlerinden biri olan Croce'nin de savunduğu liberal siyaset anlayışıdır. Liberal demokrasi siyasetinin kitleleri etkisiz kılan, burjuva egemenliğinin sürdürülebilmesi için demokrasi aldatmacalarıyla bezenmiş siyaset formunu değiştirmeyi amaçlamıştır. Gramsci'nin karşı çıktığı siyaset tarzının temel misyonu ise şu şekildedir:

“Netice itibarıyla siyasal olanın gayesi ve işlevi, kitleleri pasif ve uysal hale getirmektir (ya da burada tutmaktır); siyasal olan, halkı ‘Aristo demokrasisi’nin egemenliğini kabul etmeye razı edecek araçları ve yöntemleri kendinde barındırır. Nihayet siyasal bilgi, halkı geliştirmek ve yöneten ile yönetilen, yani yüksek kültür ve halk kültürü arasındaki ayrımı idame ettiren şartları ve nedenleri deşifre etmek yerine, iktidarın ve tahakkümün gerçekliğinin üstünü örtmenin ve onu maskeleyenin amacına dönüşür” (Fontana, 2013: 39-40).

Gramsci, işte bu liberal siyaset formuna karşı çıkarak buna alternatif bir siyaset kuramı ortaya koymak istemektedir. Croce’yi ele alışının temelinde de bu amaç yatmaktadır. Liberal siyaset ve kitlelere bakışın temel bir eleştirisi olan bu bakış açısında kitleler yığın olmaktan çıkıp siyasetin işleyişine etkide bulunan özne haline gelmektedir. Siyasal ve ekonomik bütün denetim araçlarını içinde barındıran bu siyaset anlayışı, egemen sınıfın kültürel ayrıcalıklarını da koruma altında tutarak hegemonyanın devamlılığına da katkı sağlamaktadır. Bu siyaset anlayışının benimsendiği bir toplumda devrim için gerekli koşulların sağlanmasının güçlüğü Gramsci'nin vurgulamak istediği asıl noktalardan biridir. Devrime ulaşmak için toplumda gerekli koşulların sağlanması ve egemen sınıfların kullandığı denetim araçlarının devre dışı bırakılarak maddi ve düşünsel hakimiyetin tamamen işçi sınıfına geçmesi gerekmektedir. Geçmiş deneyimlerin bu çıkarımda payı büyüktür. Burjuvazinin kendini yeniden üretmesinin maddi koşullarının altının boşaltılabilmesi için siyasi koşulların işçi sınıfının lehine yeniden dizayn edilmesi gerekmektedir. Gramsci'nin asıl amacı da tam budur.

1.3. Hegemonya ve Tarihsel Blok

1.3.1 Hegemonya

1.3.1.1. Kavram Olarak Hegemonya

Hegemonya kavramının gelişimi ve bugün siyaset biliminde kullanım şekli büyük oranda Antonio Gramsci sayesinde olmuştur. Hegemonya, Gramsci öncesinde hem devletlerin kendi aralarındaki ilişkilerinde egemen gücü belirleyebilmek gibi konularda hem de her devletin kendi içinde yaşadığı iktidar mücadelelerinde kullanılan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Gramsci, hegemonya kavramının bu anlamlarına ek olarak daha geniş ve ayrıntılı bir kavrayış ortaya koymuştur. İktidar yapılarının hangi sosyal, ekonomik, kültürel dayanaklardan oluştuğunun analizi için ve bir hegemonyanın nasıl kurulacağını belirtmesi açısından Gramsci, hegemonya kavramının özgün kuramcısı haline gelmiştir.

Siyaset teorisinde hegemonya kavramı, Antik Yunan'a kadar uzanmakta ve "bir birey, toplumsal grup ya da devletin başka kesimler ya da devletler üzerinde uyguladığı yönlendirici üstünlük" (Yetiş, 2014: 87) anlamına gelmektedir. Hegemonya kavramına bu anlamıyla bakıldığında egemenlik kavramıyla ortaklık taşıdığı görülmektedir. Bir devletin egemen gücü aynı zamanda o devletin hegemonu olarak da sayılmaktadır. Hegemonya ve egemenlik kavramlarının metodolojik ayrımı da Gramsci ile birlikte gelişmiştir. Her egemen gücün, hegemon güç olamayabileceği bir siyasal ve ekonomik düzenin varlığıyla açıklamıştır.

Hegemonya, Rusya'da Sovyetler Birliği öncesinde sosyalist bir devrim için mücadele eden sosyalistler tarafından 19. yüzyılın sonlarına doğru tartışılmaya ve biçim değiştirmeye başlamıştır. "Gegemonia terimi 1890'lardan 1917'ye kadar Rus Sosyal- Demokrat hareketinin en temel siyasi sloganlarındandı. Kodlaştırdığı fikir ilk defa Plehanov'un 1883-84 yazılarında belirmişti. Plehanov Rus işçi sınıfının işverenlere karşı ekonomik mücadeleyle yetinmeyip Çarlığa karşı siyasi mücadele de vermesi gerektiğini vurgulamıştı" (Anderson, 1988: 30). Rusya'da devrime giden yolda yürütülen bu tartışmaların asıl amacı devrim öncesi ve sonrasına dair genel bir strateji oluşturabilmek ve proletarya diktatörlüğünün ekonomik ve siyasi amaçları etrafında kitleleri bir araya getirebilmektir. Daha sonrasında Lenin tarafından da devrime ulaşmanın yolu olarak formüle edilen hegemonya kavramı, siyasal

örgütlenme ve bu örgütlenmenin kitleselleşmesi açısından kullanılacak etkili bir yöntem olarak görülmüştür. “1905 devriminde ‘proletarya ile köylülüğün demokratik diktatörlüğü’ için yaptığı çağrı, sadık kaldığı geleneksel stratejiye bir yönetim formülü kazandırmak için tasarlanmıştır” (Anderson, 1988: 33). Lenin’in hegemonya fikri, işçi sınıfının sadece ekonomi merkezli bir görüşle örgütlenmemesini, siyasi ve kültürel açıdan da bir alternatif yaratabileceğini gösterebilmesi açısından savunulmuştur. Burjuva hegemonyasının yıkılabilmesi için yerine bir alternatifin var olması gerekliliği bu durumu yaratmıştır. Bu noktada Lenin, işçi sınıfının, işçi sınıfı önderliğinde ezilen her sınıfı içine alan bir ittifakla hegemonya kurması gerekliliği konusunda temelde Plehanov ile aynı fikirdedir. Lenin, işçi sınıfının gerçek bir sınıf olabilmesi için hegemonya fikrini benimsemesi gerektiğini de belirtmiştir, benimsemediği sürece sınıf bilincine henüz ulaşamamış loncalardan ibaret olacağını ifade etmiştir (Anderson, 1988: 34). Görüldüğü gibi Lenin’in hegemonya düşüncesi, sosyalist devrim için gerekli bir strateji durumdadır. İşçi sınıfının devleti ele geçirirken zor kullanmasının yanı sıra toplumsal güçleri de kendisiyle birlikte yürümeye ikna etmesinin gerekliliğini anlatır. Devlet zor gücü kullanarak ele geçirilebilir ancak sosyalistlerin devleti sürekli zor kullanarak yönetmesi mümkün değildir. Bu durumun farkında olan Lenin’in hegemonya kavramını bu şekilde kullanması daha sonrasında Gramsci için de bir çıkış noktası olacaktır.

Lenin, hegemonya fikrini reddeden sosyal demokratlara yazmış olduğu mektubunda işçi sınıfına da benimsemesi gereken stratejiyi anlatmaya çalışmıştır. Hegemonya fikrini benimsemeyen işçi örgütleri ve diğer partilerin sonunun liberalizme varacağını söylemekle birlikte işçi sınıfının devrim yapabilmesi ve kölelikten kurtulabilmesi adına gerçek bir sınıf olabilmesinin koşulunun hegemonya fikrini benimsemesinden geçtiğini belirtmiştir.

“Lenin, hegemonya üzerine olan yazılarında hegemonyanın salt siyasal görünümü üzerinde durur, çünkü, onun için özsel sorun, devlet aygıtının kaba güç aracılığıyla devrilmesidir; amaç politik toplumdur ve ona erişmek için ön bir politik hegemonya zorunludur. Politik hegemonya, çünkü politik toplum stratejik kaygılarında, sivil topluma üstün gelir, dolayısıyla da sivil toplumun yalnızca siyasal görünümü bellekte tutulmuştur. Çünkü sivil toplum Rusya’ da çok güçsüzdür” (Portelli, 1982: 72-73).

Hegemonyanın nasıl uygulanacağı noktasında da daha sonrasında Gramsci'nin yapacağı devlet toplum ayırımına dayanan bu analize göre, Lenin'in hegemonya modeli devletin güçlü olduğu ülkelerde uygulanması gereken hem devletin ele geçirilmesinde zor kullanımına dayalı hem de ezilen sınıfların birliğine dayalı bir modeli oluşturur. Devletin varlığının bütün topluma yayılmış ve sivil topluma alan bırakmamış toplumlarda devlet dışı oluşumların olmayışı kriz anlarının daha kırılgan geçmesine ve dolayısıyla da radikal toplumsal ve yönetsel değişikliklerin olmasına imkân yaratmaktadır. Hegemonya fikrini benimseyen sınıfların bu tarz toplumdaki örgütlülüğü ve işçi sınıfının önderliği devrim için gereken koşulların hazırlanmasını sağlayacaktır düşüncesi temel olarak Lenin'in savunduğu görüşleri yansıtmaktadır.

1.3.1.2. Gramsci'nin Hegemonya Kavrayışı

Gramsci'nin siyasal evreni temel bazı kavramlar üzerine kuruludur. Bu temel kavramlara da zemin hazırlayan en işlevsel ve en açıklayıcı kavram olarak hegemonya kavramı öne çıkmaktadır. Hegemonyanın kavram olarak ne olduğu ve geçirdiği değişimler önceki bölümde ifade edilmeye çalışılmıştır. Bu bölümde ise modern siyasal teoride hegemonya ile neredeyse sinonim haline gelen Gramsci'nin, hegemonya kavrayışı ve bu kavramda yarattığı dönüşüm tartışılmaya çalışılacaktır. “Gramsci hegemonya kavramını çeşitli biçim ve bağlamlarda kullanır. Terimin en sık kullanımı ve son zamanlardaki Marksist söylem içindeki en yaygın kullanımı, fiziksel güç veya zoru, düşünsel, ahlaki ve kültürel ikna veya rıza ile birleştiren bir toplumsal ve siyasal 'kontrol' biçimi anlamındaki kullanımdır” (Ransome, 2010: 179).

“Gramsci'nin hegemonya fikrinin kökenleri; yapı ve üstyapı arasındaki karşılıklı etkinin doğru şekilde gösterildiği tarihsel blok çözümlemesinde, iktisat biliminin, siyasal mekanizmin ve teorik dogmatizmin eleştirisinde bulunmaktadır” (Santucci, 2011: 155). Gramsci'nin hegemonya kavramından etkilenmesine sebep olan en önemli isim Lenin'dir. Çarlık Rusya'sında devrim için mücadele eden grupların stratejisini belirlemeye çalışan ve uzun tartışmalar sonucunda hegemonya kavramının hem sınıf mücadelesinde hem de sosyalist devrimin gerçekleşmesinde kilit bir öneme sahip olacağı sonucu Lenin tarafından savunulmuştur. Gramsci, Lenin'in çalışmalarını ve daha sonra Ekim Devrimi'nin gerçekleşmesiyle birlikte Sovyetler Birliği'ni de yakından takip ederek İtalya için bir devrim stratejisi geliştirmeye

çalışmaktaydı. Bunun için Gramsci'nin de benimseyeceği kavram hegemonya olacaktır. Hapishane Defterleri'nden önce hegemonya kavramını Ekim Devrimi için 24 Aralık 1917'de yazmış olduğu "*Kapital'e Karşı Devrim*" metninde kullanmıştır. Hegemonyanın, Gramsci için asıl olarak belirlendiği metin 1926'da tutuklanmadan hemen önce yazmış olduğu "*Güney Sorununun Kimi Yönleri*" makalesidir. Güney sorunu İtalyan işçi sınıfının diğer ezilen gruplarla ve toplumun diğer kesimleriyle kurması gereken ilişkiler bakımından bir çıkış noktasını oluşturmaktadır. Bu, İtalyan proletaryasının devrimin öncü gücü olarak diğer toplumsal kesimlere önderlik etmesi gerekliliği ve bunun koşullarının tartışıldığı bir metindir. Faşizmin giderek daha etkili olduğu bir dönemde bu metin Gramsci'nin tutuklanmadan önceki son çağrısı olarak yorumlanabilir. Gramsci, Proletaryanın öncü sınıf olmasının gerekliliği üzerinde durarak hegemonyanın bu şekilde kurulması gerektiğini belirtmiştir. "Proletarya, çalışan nüfusun çoğunluğunu kapitalizme ve burjuva devlete karşı mobilize etmeye imkân verecek bir sınıf ittifakları sistemi yaratmada başarılı olduğu ölçüde, yönetici (dirigente) ve egemen sınıf haline gelebilir" (Gramsci, 2018a: 211). Öncü sınıf olabilmek için, proletarya kendi içinde var olan ayrımları bir kenara bırakıp önderlik edeceği toplumsal gruplar üzerinde güçlü bir güven tesis edebilmeli, bu güveni de kendi içinde birlik oluşturarak kuracaktır.

"Güney Sorunu'nda hegemonya ilkesi hem kayda değer bir açıklıkla tanımlanmış hem de proletarya diktatörlüğü ilkesiyle, yönetme ve egemenlik ilişkileri çerçevesinde eklemelenmişti. Hegemonya nosyonu sınıfsal ittifakların doğuşunu belirlemekteydi ve söz konusu incelemede de İtalya'da tarihi olarak oluşmuş bulunan özgül bir yapının analizi sonunda ortaya çıkan işçi ve köylü ittifakı üzerinde duruluyordu" (Macciocchi, 1977: 44). Hegemonya kavramı esasında bir ittifaklar sistemi olarak da yorumlanabilir. İşçi sınıfının devrime giden yolda diğer ezilen gruplarla ittifak kurması gerekliliği üzerinden çıkmıştır. Bu ittifak sisteminin asıl niteliği bir proleter diktatörlüğe dayanmasıdır. Proletaryanın çıkarlarının diğer grup çıkarlarıyla örtüşmesi zeminin daha da genişletilmesi sonucunda oluşmuştur.

"Açıkkası, hegemonya olgusu, hegemonyanın uygulandığı o grupların çıkarlarının ve eğilimlerinin dikkate alınmasını ve belli bir dengenin kurulmasını gerektirir. Diğer bir deyişle, hegemonik grubun iktisadi-tüzel türden fedakarlıklar

yapmasını gerektirir. Bu fedakarlıklar, ne var ki, aslolan dokunamaz zira hegemonya siyasidir fakat her şeyden önce iktisadidir, onun hegemonik grup tarafından iktisadi faaliyetin belirleyici merkezinde yürüttüğü belirleyici işlevde, kendi maddi dayanağı vardır” (Gramsci, 2012: 202)

Gramsci’nin bu ifadeleri, hegemonyanın hangi zeminden yükseldiğini göstermektedir. Defterler’de geçen bu ifadeler, daha önceden yazdığı metinleri de açıklamıştır. Proletaryanın öncü sınıf olması ve çıkara dayalı ittifakların genel niteliğini belirtmiştir. “Hegemonya kavramı, esasında, ‘proleter devlet’in gelişimini konu alır ve Gramsci’nin hegemonya anlayışıyla birlikte, devletin ortadan kalkışı ve yerine ‘düzenlenmiş toplum’ (société reglee) dediği, temel nitelikleri belirginlik kazandıkça devletin baskı işlevinin tasfiyesiyle sonuçlanacak olan toplumun kuruluş koşullarını hazırlayacaktır” (Macciocchi, 1977: 43). Lenin’in hegemonya kavramıyla Gramsci’yi etkilemesinin asıl sebebi de hegemonyanın bu niteliğidir.

Gramsci, tutuklandıktan sonra hegemonya kavramını daha geniş bir çerçeveden ele alarak geliştirmeye başlamıştır. Hegemonyanın Lenin’le birlikte işçi sınıfı tarafından kurulmasının önemini, Sovyetler Birliği’nin kuruluş sürecini izleyerek kavramın pratiğe geçirilmesini de yakından takip etmiştir. Bu gelişmelerle birlikte sosyalist devrim stratejisinin hegemonya üzerinden kurulması fikri Gramsci’de daha önemli bir noktaya gelmiştir. Hapishane Defterleri’nde hegemonya kavramı daha tarihsel köklere sahiptir. İtalyan Risorgimento’sundan başlayarak hegemonyanın gerekliliğini tahlil etmeye çalışmıştır. Perry Anderson’un (1988: 39) ifade ettiği gibi Gramsci’ nin hegemonya kavramını açıklamasının altında yatan sebep, tarihte iktidarların yapısını çözümlemek ve burjuvazinin egemenliğini sürdürme yöntemlerinin bir analizini yapmaktır. Hegemonyanın ideolojik bir savaş sonrasında kazanılacağını düşünen Gramsci, bir toplumda hegemon güç olmanın ana koşulunun toplumun bütününün savunulan ideolojiye inanması gerekliliği olduğunu öne sürmüştür. Egemenlerin ve burjuvazinin ideolojisini topluma genel çıkar olarak göstermesi ve egemenliğini bu yoldan kurması bunun açık bir örneğidir. “İşçileri sınıfsal rollerini kavramaktan alıkoyan, yalnızca kendilerinin ekonomik süreç içindeki konularına ilişkin kavrayış değildi; işçi sınıfını kendini gerçekleştirmekten alıkoymanın sorumlusu sadece, toplumun din gibi ‘özel’ kurumları da değildi; üretim

ilişkilerinin yeniden üretilmesinde yer alan, devletin kendisi idi. Başka bir deyişle, devlet, burjuvazinin baskı aygıtından ibaret değildi; devlet, burjuvazinin üstyapıdaki hegemonyasını içeriyordu” (Carnoy, 2001: 253). Martin Carnoy’un ifade ettiği gibi devlet burjuvazi iş birliği, burjuvazinin ideolojik üstünlüğünü açıklayan bir yorum olarak değerlendirilebilir. Bu noktada Gramsci’nin en önemli ayrımlarından biri olarak gösterilen “sivil toplum-siyasal toplum” ikiliği ön plana çıkmaktadır.

Gramsci, devleti yani siyasal toplumu ve sivil toplumu kendi kavramsal çerçevesinde belirlemiş olduğu ve uygulanma alanlarından yapmış olduğu çıkarımlara göre iki farklı kutup olarak değerlendirmiştir. Ancak bu ayrımın metodolojik bir ayrım olduğunu belirtmeyi de ihmal etmemiştir. Temelde ikisinin de işlevinin aynı amacı taşıdığını belirtmiştir. Buna göre Gramsci, ‘zor’un karşısına ‘rıza’yı, egemenliğin karşısına ‘hegemonya’yı koymuştur. Zor ve egemenlik devlet alanı içerisinde konumlanırken, rıza ve hegemonya sivil toplumun alanına girmektedir. Rıza üretimi hegemonyanın asıl kaynağını oluşturmaktadır. İdeolojik bir mücadele için sivil toplumun asıl amacı toplumun rızasını kazanmaktır. Devletin de kendi araçlarını kullanarak, sivil toplumun rıza üretmesinin önünde oluşabilecek engelleri kaldırarak bu sürece katılması devletin hegemonya mücadelesindeki konumunu netleştirmektedir. Gramsci’nin hegemonya stratejisine dair açıklamasını Buci-Glucksmann şu şekilde ifade etmiştir: “Ne zor ne de kapitalist üretimin mantığı, bu üretimin bağımlı sınıflar arasında elde ettiği rızayı açıklayabilirdi. Bilakis, bu rızanın açıklaması ideolojinin ve bilincin gücünde yatar. Ancak, aynı zamanda, kapitalist toplum ilişkilerine rıza gösteren işte bu bilinçtedir ki, sivil toplumdan başlayarak - fabrikadan okula ve aileye- bütün hegemonik aygıtlarda, kendi öz-örgütlenmeleri yoluyla kitlelerin rızasının kazanılmasına yönelik bir stratejinin temelleri de yatmaktadır” (Buci-Glucksmann’dan akt. Carnoy, 2001: 256-257). Buna göre, hegemonya, sivil toplumdaki ilişkilerle ve araçlarla üretilmiş rızaya dayanmaktadır. Toplumun rıza göstermesi eldeki tüm araçların aktif şekilde kullanılmasıyla ve alternatif bir hegemonya fikrinin zayıflatılmasıyla gerçekleşmektedir.

“Gramsci’nin, Lenin de dahil olmak üzere kendinden öncekilere göre en büyük yeniliği, siyasal iktidarın fiilen ele geçirilmesinden önce ‘rıza’nın elde edilmesi gerektiğini vurgulamasıdır” (Santucci, 2011: 157). Gramsci’nin hegemonya kavrayışı

bu temel üzerinden yükselmektedir. Burjuvazinin rıza üretimine karşın proletaryanın, rıza üreterek bir hegemonya kurması gerektiğini, bunun için de hem ideolojik olarak hem de kültürel olarak bir liderlik ortaya koyması gerekliliği üzerinde durmuştur. “Tamamıyla genişletilmiş bir hegemonya, toplumdaki çeşitli grupları birleştiren aktif bir rızaya kolektif bir iradeye dayanmalıdır. Gramsci böylece, soyut kamu özgürlüklerine dayanan siyasal yükümlülük kavramının ötesine geçer ve tamamıyla demokratik olan kontrolün, hegemonyanın en üst biçiminde gelişeceğini öne sürer” (Sassoon, 1993: 262). Bu noktada Portelli, Gramsci’ye ve Lenin’e göre hegemonya stratejilerinin farklılaşmasının sebebini sivil toplum üzerinden yani rıza üretimine yaklaşımları arasındaki farklar üzerinden yaklaşmıştır. Buna göre: “Yönetici sınıfa karşı savaşımın özsel alanı sivil toplumda yer alır: sivil toplumu denetleyen grup, hegemonik gruptur ve politik toplumun fethi, onu devletin tümüne (politik toplum+sivil toplum) yayarak, bu hegemonyayı tamamlar. Gramscigil hegemonya, sivil toplumun politik toplum üzerindeki önceliğidir. Leninist çözümleme bunun tam tersidir” (Portelli, 1982: 73). Bu noktadan hareketle Gramsci hegemonya kavramını, ülkelerin politik yapılarına göre farklı şekillerde değerlendirmiştir. Doğu tipi ve Batı tipi devletlerde farklı siyasal etkinliklerin yaşanması, devletin ve sivil toplumun rolünün hepsinde değişiklik göstermesi bu yorumu doğrulamıştır.

Gramsci’ye göre, “Doğu’da devlet her şeydi, sivil toplum güdük ve peltensiydi. Batı’da devlet ve sivil toplum arasında düzgün bir ilişki vardı ve devlet yalpaladığında sağlam bir sivil toplum yapısı anında devreye giriyordu. Devlet sadece bir ön siperdi; onun arkasında sağlam bir burçlar ve mevziler yığınağı duruyordu” (Gramsci, 2014: 34). Buna göre hegemonyanın etkisinin ve uygulanma biçiminin ülkelere göre farklılık göstermesinin temel nedeni bu ayrımdır. Gramsci, daha önce devlet ve sivil toplum için belirtmiş olduğu kavramsal karşıtlıkları Doğu ve Batı için de kullanmıştır. Doğu, devletin tek ve başat olmasından dolayı zoru ve egemenliği içinde barındırır bundan dolayı da bir hegemonya stratejisi olarak manevra savaşını gerektirir. Sivil toplum tamamen devlete tabidir ve devletin izin verdiği ölçüde özgürdür. Batı’da ise sivil toplum ayrı bir alanda kendini oluşturur ve rıza, hegemonya kavramları bu zemin üzerinden yükselir. Devlet ya belirlenen konumda ya da sivil toplumla aynı konumda burjuvazinin egemenlik aracı konumundadır. Burada

Gramsci, hegemonya kurma stratejisi olarak mevzi savaşının gerekliliğini savunmaktadır. Anderson, Batı'daki durumu şu şekilde açıklar: Başka deyişle Batı'da sivil toplumun devlet karşısındaki üstünlüğü, gelişmiş kapitalizmde burjuvazinin temel iktidar tarzı olarak 'hegemonya'nın 'baskı' karşısındaki üstünlüğüyle bir tutulabilir. Hegemonya sivil topluma özgü olduğu ve sivil toplum da devletten baskın olduğu için kapitalist düzenin istikrarını temelde sağlayan şey yönetici sınıfın kültürel üstünlüğü olmaktadır" (Anderson, 1988: 46).

Hegemonyanın proletarya tarafından ele geçirilmesi için Gramsci, daha önceden yapmış olduğu sivil toplum devlet ikiliği üzerinden Doğu-Batı ayrımına uyumlu olarak buralarda uygulanması gereken stratejiler ortaya koymuştur. Tabii ki bu Doğu-Batı ayrımı, ülkelerin belirli siyasal, ekonomik özelliklerine göre yapılmıştır bu konuda ülkelerin coğrafi şekilde genel bir kategorizasyona tutulması doğru sonuçlar doğurmaz. Rusya'da yaşanan devrim sonrasında Lenin'in uyguladığı hegemonya ve savaş politikalarının takipçisi olan Gramsci, aynı taktiklerin genel olarak Avrupa'da özel olarak da İtalya'da nasıl uygulanacağı konusunda çalışmalar yürütmüştür. "Rusya'da 1917'de devlete cepheden saldırı başarılı olabilmıştır, çünkü Rusya'da 'devlet her şeydi, sivil toplum emekleme aşamasındaydı ve peltemsiydi'. Batı'da ise devlet 'sadece bir dış hendektir'. Onun gerisinde gürbüz bir sivil toplum vardır. Dolayısıyla Batı'da manevra savaşından 'mevzi savaşına' doğru bir geçiş olmalıdır" (Forgacs, 2018: 272).

Gramsci, asıl olarak savaş stratejileri olan mevzi ve manevra savaş kavramlarını, politikaya indirgeyerek ve daha önceki proletarya hareketleri deneyimlerini de göz önüne alarak mevzi savaş stratejisini öngörmüştür.

"Politika sanatı ve biliminde de en azından ileri devletler örneğinde (bu devletlerde sivil toplum oldukça karmaşık bir yapı haline gelmiştir ve dolaysız iktisadi unsurun -krizler, bunalımlar vs.- felaket getiren hücumlarına dirençlidir) gerçekleşmelidir. Sivil toplumun üstyapıları modern savaşların siper sistemleri gibidir. Savaşta yoğun bir topçu ateşinin düşmanın bütün savunma sistemini çökertmiş gözüktüğü durumlar yaşanır kimi zaman; oysa tahrip olan sadece dış çeperdir, saldıran taraf, ilerleme ve hücum anında, hâlâ etkili olan bir savunma hattıyla karşılaşacaktır. Aynı şey büyük iktisadi krizler esnasında politikada da

gerçekleşir. Kriz, hücumla geçen güçlere, zaman ve mekânda şimşek hızıyla organize olma yeterliği kazandırmaz; krizin onlara mücadele ruhu bahşetmesi ise daha bir olasılık dışıdır. Benzer şekilde, savunma yapanlar demoralize olmazlar, yıkıntılar arasında bile yerlerini terk etmezler, kendi güçlerine ya da kendi geleceklerine duydukları inancı yitirmezler” (Gramsci, 2018a: 277).

Komintern’in 30’lu yıllarda kapitalizm üzerine yapmış olduğu krize girdiğine dair yorumlar bağlamında yeni bir karşı atak stratejisi belirtmesi, devletin içinde olduğu yeni formu görmezden gelen bir değerlendirme olarak yorumlanmıştır. Avrupa’da Faşizmin ve Nazizm’in yükseliş eğilimi devletin kendini korumak için geliştirdiği yöntemlere yenilerini eklemiştir. Bu noktada Forgacs, Gramsci’nin manevra savaşına karşı çıkış gerekçesini şu şekilde belirtir: “Dahası, Gramsci’nin 1929 dünya krizinden sonra İtalyan kapitalizmine ilişkin teşhisi onun ölümcül bir çürümeye değil, yeniden yapılanmaya girdiği yolundaydı; yeni yönetim biçimleri ve korporatist stratejiler sayesinde sömürü yoğunlaşmış, devletin ekonomi ve topluma müdahalesi artmıştı. Bu bağlamda, cepheden bir hücum ya da manevra savaşı sol açısından düpedüz intihar demektir” (Forgacs, 2018: 272). Gramsci’nin bu gelişmeler ışığında ortaya koymuş olduğu savaş stratejisi olan mevzi savaşından başka bir yolun olmadığını da belirtmektedir. Avrupa’da yaşanan çatışmalar, Rosa Luxemburg gibi isimlerin daha erken dönemlerde öldürülmesi, Gramsci’yi, devlete karşı Komintern’in savunduğu mücadelenin uygulanmaması konusunda haklı çıkarır cinsten erken dönemde yaşanan gelişmeler olmuştur.

Gramsci’nin ‘mevzi savaşı’ stratejisinin sosyalist hedeflerden uzaklaştığını savunan birtakım görüşler de mevcuttur. Gramsci, mevzi savaşı ile hegemonyanın da kurulabileceği ideolojik mücadeleyi de içine alarak sosyalizm hedefinden hiç kopmayan bir strateji ortaya koymaya çalışmıştır. “Manevra savaşı devlete cepheden yöneltilen bir saldırdır, buna karşılık mevzi savaşı esas itibarıyla sivil toplum alanında yürütülür. Zorun, diktatörlüğün ve tahakkümün mekânı olan devletle (politik toplumla) kavramsal zıtlık içerisinde olan sivil toplum rızanın, hegemonyanın ve yönlendirmenin mekanıdır” (Forgacs, 2018: 273). Dolayısıyla, mevzi savaşı daha kapsamlı bir mücadele yöntemini oluşturmaktadır. İdeolojik bir mücadeleyi de barındırdığı için sosyalist hedeflerin gerçekleşmesini daha temelden kuran bir

görüştür. Mevzi savaşı, kazanıldıktan sonra kesin bir hal alır ve manevra savaşında olduğu gibi devletin ele geçirilmesi süreci ve devlet hegemonyasının tam kesin hale gelmemesi gibi sonuçları olmaz. Mevzi savaşı, kesin ve yoğun biçimde devlet hegemonyasını kullanarak kuşatmayı tamamlamaktadır.

1.3.1.3. Hegemonyanın Krizi

Egemenlerin ve burjuvazinin hem hegemonik inşa faaliyetlerinin hem de mevcut pratiğinin aksamaya başladığı ve bu faaliyetlerin biçim değiştirdiği belli dönemler bulunmaktadır. Bu dönemlere kriz dönemleri de denilmektedir. Kapitalizmin doğası gereği belli krizler yaratarak bu krizleri daha ileri bir aşamaya geçebilmek adına kullandığı durumları da dahil olmak üzere hem ekonomik olarak hem de siyasal olarak genel bir kriz dönemi devleti ve burjuvaziye hareketlendirmektedir. Bu durum, kriz döneminde bir karşılık vermek isteyen işçi sınıfının devrimci güçlerini de harekete geçirmektedir. “Sovyetler, yozlaşan bir burjuvazi tarafından yönlendirilen aralıksız bir pasif devrime somut bir alternatif modernlik olasılığının dönüşünü kanıtlamış olduğu kadar, var olan rejimlere yönelik bir güven bunalımı da doğurmuş ve madun hareketleri uluslararası ölçekte teşvik etmiştir” (Thomas, 2013: 222). Birinci Dünya Savaşı sonrası Rusya’da yaşanan Devrim, işçi sınıfına krizler karşısında harekete geçebilmek adına rehberlik etmiştir. Gramsci’nin hegemonya krizi ile belirtmek istediği durum bu noktadan hareketle ele alınmaktadır. Egemen sınıfların ülke içinde hâkim pozisyonlarını kaybetmeleri ekonomik olarak olmasa da siyasal olarak bir boşluğun doğmasına sebep olmaktadır. Bu durum, rıza faktörünün işlevsiz hale gelmesini ve devletin kendi pozisyonunu koruyabilmek adına bir form değişikliğine gitmesine sebep olmaktadır. Hegemonik krize sebep olan durumları, Gramsci şu şekilde açıklamıştır:

“Hegemonyanın krize girmesi, “ya egemen sınıfın önemli bir siyasal girişimde (örnekse, savaş) geniş kitlelerin rızasını talep etmede ya da zorla almada sergilediği başarısızlıktan ötürü ya da büyük kitlelerin (özellikle köylüler ve küçük burjuva aydınların) aniden siyasal edilgenlik durumundan belli bir etkinliğe geçmelerinden ve organik olarak formüle edilmese de bir arada alındığında devrime giden yolun taşlarını döşeyen talepleri ortaya atmalarından ötürü gerçekleşir. Bir otorite krizinden söz edilmektedir: bu, tam tamına

hegemonya krizidir ya da bir bütün olarak devletin krizidir” (Gramsci, 2018a: 266-267).

Gramsci, hegemonyanın krize girmesini devletin krize girmesi durumuyla eşitlemektedir. Bunun sebebi, sivil toplumu ve siyasal toplumu yani devleti tek bir potada ele almasından kaynaklanmaktadır. Bu duruma da ‘bütüncül devlet’ adını vermektedir. “Gramsci, bu kavramı kullanarak, (birbirlerinden organik olarak değil de yönetsel olarak ayırt edilmesi gereken) siyasal toplum ile sivil toplumun birleşmiş (ve bölünemez) bir devlet biçimi içerisinde karşılıklı olarak iç içe girmelerini ve güçlenmelerini analiz etmeye çabalamıştır” (Thomas, 2013: 200). Hegemonyanın krize girmesinin nedeni olarak aktarılan savaş vs. gibi durumların varlığı ya da alt sınıfların harekete geçmesi, “Gramsci’ye göre, ya yönetici sınıfın siyasal kesiminin ciddi bir başarısızlığının sonucudur ya da alt sınıflarla aydınlarının siyasallaşmaları ve ayrılmalarının sonucudur” (Portelli, 1982: 130). Sivil toplumda yaşanan hegemonik kriz aynı zamanda devletin de egemenliğini etkilemesi bakımından bir boşluğun ortaya çıkması durumunu yaratmaktadır. İşçi sınıfının karşı hegemonya kurabilmesi için uygun şartların oluşması bakımından Gramsci’nin üzerinde durduğu ve dikkati çektiği nokta tam da budur. İşçi sınıfının hegemonik gücü eline geçirebilmesi için alternatif sunarak diğer alt sınıfları kendi etrafında toplaması gerekmektedir. Bu noktada daha önce anlatılan hegemonik faaliyetlerinin yerine getirilmesi ve bir proletarya diktatörlüğünün kurulması, Rusya’da olduğu gibi, gerekmektedir.

Hegemonik kriz dönemlerinde yönetici sınıf ve diğer gruplar arasındaki ilişkiler de bu krizle orantılı bir biçimde değişiklik göstermektedir. Siyasal partilerin krizi çözme konusunda başarısızlıkları partiler arası bir kurtarıcının oluşmasını doğurarak yeni bir siyasal zeminde hegemonya yeniden tesis edilmeye çalışılmaktadır. Gramsci’nin egemen sınıfın kurtarıcısı olarak belirttiği durum ise “tek parti”dir.

“Birçok farklı partiye mensup neferlerin tek bir partinin bayrağı altında resmi geçit yapması ki bu durum tüm sınıfın ihtiyacını daha iyi temsil eder ve özetler, organik ve olağan bir görüngüdür, ritmi oldukça hızlı olsa bile sükûnet dönemlerine kıyasla neredeyse bir şimşek gibi hızlıdır bu ritim. Tüm bir toplumsal sınıfın tek bir liderlik altında toplanmasını temsil eden bu durumun, bir başına, kendi varoluşuna ilişkin o her şeyden daha önemli problemi çözme ve

ölümcül bir tehlikeyi savuşturma yetisine sahip olduğu düşünülür” (Gramsci, 2018a: 267).

Bu durum da hiç şüphesiz kriz döneminin etkileriyle birlikte diktatöryal bir yönetimi de beraberinde getirecektir. Siyasal partilerin de bu krizin çıkmaza girmesinde pay sahibi olduğu yorumu yapılabilmektedir. Parlamenterizmin krize girmesi, hegemonya krizine yol açan faktörlerdendir. “Kapitalist toplumsal formasyonun tüm toplumun sosyal, siyasi ve ekonomik temsil edilme yeteneği, tekeli kapitalizm döneminde giderek azalmaktadır. Bu, geleneksel siyasi kurumların, özellikle de parlamentonun ve (Gramsci’ye göre İtalyan Sosyalist Partisi’nin de dahil olduğu) geleneksel siyasi partilerin kendi rollerinin de değiştiğini gördükleri hegemonyanın krizinin temelidir” (Sassoon, 2012: 108). Yönetici sınıfın, yönetici kalabilmesi için hegemonik araçların kullanımında değişiklikler yaratarak zoru ve gücü de devreye sokacaktır. Egemen sınıfın tek parti altında toplanması diğer sınıf partilerinin ortadan kaldırılması durumunu kaçınılmaz olarak doğuracaktır. Siyasal toplum ve sivil toplumun karşılıklı etkileşimi kriz dönemlerinde de görülmektedir. Gramsci, zorun ve tahakkümün alanı olarak belirlediği siyasal toplumun ya da devletin bu elinde tuttuğu gücün kullanımının kriz dönemlerinde sivil toplumla birlikte bir şiddetli güç kullanma durumunun yaratılabileceğini vurgulamıştır. Bu durumu, Portelli şu şekilde açıklamıştır: “Devlet aygıtı organik bir bunalımı önlemekte yetersiz görüldüğü zaman, yönetici sınıf, sivil toplum içerisinde, görevleri tamamlandıktan sonra devletle bütünleşecek paramiliter örgütler yaratabilir” (Portelli, 1982: 28). Bu yorum, Gramsci’nin bütüncül devlet teorisini destekleyen bir yorum olarak görülebilir. Ne sivil toplum ne de siyasal toplum devlet içinde tamamen kendilerine ayrılmış olan alanlarda kalmaz. Devletin durumuna göre pozisyonlarını yeniden üretebilmektedirler. İtalya’da Faşizm ve Almanya’da Nasyonal Sosyalizm, bu tarz krizlerin sonucunda diğer partileri etkisiz kılmak amacıyla kendilerini var ederek diktatörlüklerini oluşturmuşlardır. Gramsci’nin bu durum için ortaya attığı kavram ‘Sezarizm’ olmuştur. Sezarizm, devletin kendini koruyabilmek adına bir terazi rolünü üstlendiği ancak asıl amacının egemen sınıfı eski konumuna getirebilmek olduğu bir yönetim tarzıdır. Devlet, sınıflar üstü bir pozisyondaymış gibi bir izlenim oluşturarak politik

hegemonyanın krize girdiği gibi ekonomik gücün de sarsılmamasını sağlamayı amaçlamaktadır.

“Demek ki Sezarist çözüm, büyük bir durumlar çeşitliliğine olanak verir. Bu açıdan, faşist görüngü Sezarist ama bunalımın aynı zamanda hem tarihsel bloku (Organik bunalım) hem de hegemonik gruplaşmayı (egemen sınıfla yardımcı sınıf arasındaki bunalım) etkilediği bir durumun sonucu olan bir çözüm tipi oluşturur: ast sınıflar (işçi sınıfı) yararına bir organik bunalım tehdidine karşı ve devlet aygıtının güçsüzlüğü karşısında, yardımcı sınıf (bu durumda kentsel ve kırsal küçük burjuvazi) devleti (sivil toplum+ politik toplum) ele geçirir ve var olan tarihsel bloku temel sınıf (burjuvazi) yararına koruyup sürdürür. Böylece, burjuvazi ekonomik yönetimi koruduğuna göre sistem temelden değişmemiştir ama küçük burjuvazi, burjuvaziye toplumsal taban ve ast aydınlar fideliği hizmeti gören basit yardımcı olacak yerde, devleti ele geçirir ve üstyapısal düzeyde egemen sınıf durumuna gelir. Organik bunalım böylece yardımcı sınıf yararına egemen gruplaşma için de bir yeniden dengelenmeye yol açar. Bu bakımdan, faşizm, demek ki bir Sezarizm türüdür” (Portelli, 1982: 138).

Portelli’nin de ifade ettiği gibi Faşizm, devletin ve burjuvazinin kendisini koruyabilmek adına büründüğü bir yönetim biçimidir. “Devlet biçimi, egemen sınıfın kurduğu siyasal rejimden ayrılamaz: Bu rejim, aynı tipten devletlerde bile farklı olabilir; örneğin, burjuva devleti, bir demokratik cumhuriyet biçimine, terörcü faşist bir rejime de dönüşebilir” (Tanilli, 1990: 14). Dolayısıyla hem siyasal hem de ekonomik krizlerin çözüme ulaşmasının geciktiği ya da çözülemeyecek durumlarda olduğu şartlarda ortaya çıkarılan kapitalist devletin bir biçimi olarak faşizm, bir kriz çözücü olarak görülmektedir.

1.3.2. Sivil Toplum ve Politik Toplum

Gramsci için sivil toplum ve siyasal toplum (Gramsci, politik toplumu çoğu zaman devlet olarak da kullanmaktadır.) ikiliği, kendi siyaset kuramı açısından bir kurucu pozisyon halinde ele alınabilmektedir. Devletin ve sivil toplumun hem ayrı ayrı konumlanması hem de bir arada konumlanması bakımından devam ettirdiği Marksist siyaset kuramında yeni bir devlet teorisi oluşturmaktadır. Bu teorinin arka planında, 20. yüzyılda Avrupa’da yaşanan siyasi ve ekonomik krizlerin ve krizlerden sonra ortaya çıkan faşist yönetimlerin iktidara gelme süreçlerinde yaşananlar bulunmaktadır.

Ekim Devrimi'nin başarılı olma sebebi ve aynı başarının neden Avrupa'nın diğer bölgelerinde işe yaramadığı sorusu Gramsci'nin esasında tüm çalışmalarında olduğu gibi bu konuda da birinci sırada yer almaktadır. Sivil toplumu ve devleti konumlandırırken ikisini de bir üstyapı ürünü olarak değerlendirip, sivil toplumun ve politik toplumun karşılıklı etkileşim halinde bir bütünü oluşturduğunu belirtmektedir.

“Şu anda yapabileceğimiz, iki temel üstyapısal ‘düzey’ saptamaktır: birincisi sivil toplum olarak adlandırılabilir ki genellikle ‘özel’ diye anılan organizmalar bütünlüğüdür bu; ikincisi, ‘politik toplum’ ya da ‘devlet’ tir. Bu iki düzey, bir yanda egemen grubun toplum üzerinde uyguladığı ‘hegemonya’ işlevine diğer yanda devlet ve hukuki hükümet aracılığıyla uygulanan ‘doğrudan tahakküm’ ya da komuta işlevine karşılık gelir” (Gramsci, 1971: 12).

“Ekonomi alanından siyasal alana diyalektik geçişi önemseyen bir perspektif, ancak, kuramsal düzeyde üretilen soyut gerçekliğin farklı kerteleri arasındaki organik birliğin kurulmasıyla olanaklıdır. Gramsci, bu nedenle, üstyapılar kuramının iki önemli uğrağı olarak kurguladığı devlet ve sivil toplumu, karşılıklı etkileşim mantığına uygun bir biçimde ele alır: bu uğraklar arasındaki bağıntıyı çatışkı (antinomy) olarak değil, diyalektik bir ikilik (dichotomoy) olarak yorumlar” (Yetiş, 2009: 131). Buna göre devlet hem hegemonya ögesini sivil toplum sayesinde içinde barındırırken, zor ve baskı ögelerini de devlet olmanın vermiş olduğu durumdan dolayı kendi içinde barındırmaktadır.

“Biz hâlâ devletin ve hükümetin ne’liğini tespit etmekle ilgiliz. Bu ne’lik ekonomik-korporatif biçimin, bir başka deyişle sivil toplum ile politik toplum arasındaki karışıklığın bir temsilidir tam da. Zira genel devlet nosyonunun sivil toplum nosyonuna atfedilmesi gereken unsurları içerdiğine işaret edilmelidir (bu anlamda şu söylenebilir: devlet = politik toplum + sivil toplum, bir başka deyişle zor zırhıyla korunan hegemonyadır). Devleti sönmeye ve düzenlenmiş topluma dahil olmaya eğilim gösterebilen bir şey olarak gören bir devlet öğretisinde, yukarıdaki argüman temel bir argümandır. Devletin zor ögesinin, düzenlenmiş toplumun (etik devletin ya da sivil toplumun) giderek daha fazla göze çarpan ögeleri ortaya çıktıkça derece derece sönmelerini tahayyül etmek mümkündür” (Gramsci, 2018a: 288-289).

Hapishane Defterleri’nde de bu konuyu tam olarak bu şekilde açıklayan bu ünlü pasajda Gramsci, devletin tam olarak ne olduğunu ve hangi işlevsellikle hem rızayı hem de zoru uygulayarak sistemsel devamlılığını sağladığını göstermektedir. Dolayısıyla Gramsci bir total devlet modeli ortaya koymaktadır. Buna bütüncül devlet denilmektedir. Gramsci, sivil toplumu ve politik toplumu ayrı alanlar olarak organik olmayan bir ayrıma tabi tutarak bu alanların kendi yapılarını ortaya koymuştur. Hegemonya alanı olarak sivil toplum, zorun ve baskının alanı olarak ise siyasal toplum görülmektedir. Nihayetinde bunlar tek bir potada eriyerek egemen sınıfın iktidar alanını oluşturmaktadır. Gramsci, devleti hem dar hem de geniş anlamda iki farklı kuramsallaştırmayla ele almaktadır. Dar anlamdaki devlet, egemen sınıfın diğer rıza göstermeyen sınıflara karşı baskı uygulayabilmesini sağlayan bir aygıt olarak yorumlanmaktadır. Geniş anlamda devlet ise Gramsci’nin Marksist devlet kuramına en önemli katkılarından biri olarak yorumlanmaktadır. Geniş devlet yani bütüncül devlet, devleti yapı ve üstyapı arasındaki çelişkilerin bir düzenleyicisi olarak değil, iki üstyapı unsuru olan sivil toplum ile siyasal toplum yani rızanın ve zorun bileşkesi olarak ele almaktadır. “Bu yeni rolü ve toplumla yeni bir ilişkisi olan devlet, ancak bir sınıfın egemenliği her yönüyle incelendiğinde, zor ve rıza birlikte ve eğer devlet sadece bir sınıfın güç aracı (Marx, Engels ve Lenin tarafından yapılan klasik tanımlama) olarak görülmeden fakat üretimin toplumsal ilişkilerinin yeniden üretilmesini sağlayan tüm alanlardaki değişik faaliyetler olarak görüldüğünde anlaşılabilir” (Sassoon, 2012: 105-106).

Peter Thomas’a göre, Gramsci’nin sivil toplumu ve siyasal toplumu açıklamasının amacı aslında Marksizm’in siyasal bir devlet kuramının ortaya koymaktır. Yapı üstyapı ikiliğinde, yapıya ait olduğu düşünülen sivil toplumu üstyapıya alarak siyasallaştırmayı amaçlamaktadır. ‘Bütüncül devlet’ kavramı bu açıdan ortaya konulmuştur. “Esasında Gramsci’nin bütüncül sivil toplum kavramı, içsel ayrılığı ile ele alındığında, Bobbio, Anderson ve diğerlerinin düşüncelerinin aksine ‘gereksinimler sistemini’ veya ‘üretim ilişkilerini’ dışlamaz, tersine bunların *siyasal anlamda* kuramsallaştırılmaları gerektiği konusunda ısrar eder” (Thomas, 2013: 247). Gramsci, siyasal bir sivil toplumu ortaya koymak için Hegel’den

etkilenmiştir. Gramsci'ye göre, Hegel in sivil toplumu üstyapısal bir düzey oluşturmaktadır.

Gramsci, Hegel'in 'etik devlet' kavramı üzerinden kendi devlet tanımlamasını ve sivil toplum siyasal toplum ikiliğini açıklamaya çalışmıştır. Gramsci, devletin etikliğini şu şekilde açıklamıştır: "Devlet, onun en önemli işlevlerinden biri nüfusun büyük bölümünü belli bir kültürel ve ahlaki düzeye, gelişimini sağlayan üretici güçlerin ihtiyaçlarına ve dolayısıyla da egemen sınıfların çıkarına tekabül eden bir düzeye (ya da biçime) yükseltmek olduğu ölçüde, etikdir" (Gramsci, 2018a: 288). Gramsci bu etik devlet modelini devletin üstyapısal duraktaki rolünü açıklayabilmek için ele almıştır. Devletin vatandaşları üzerindeki eğiticiliği ve kapsayıcılığı savunduğu bütüncül devlet modeline uygun bir formdur. Yani devlet zoru ve rızayı bu şekilde kendi içinde barındırmaktadır. Bu etik devlet özelliklerini taşıyan bütüncül devlet ise geniş kapsamlı ve daha önce de ifade edildiği gibi hegemonya ve tahakküm gibi sivil topluma ve siyasal topluma ait olan diyalektik ikilikleri bir arada bulunduran bir bakış açısına dayanmaktadır. Gramsci, bu yöntemle sivil toplumu ve siyasal toplumu yani devleti, toplumu kuşatan ve eğitici bir rol üstlenerek onu yönlendiren bir devlet modelini, bahsedilen diyalektik ikilikler sayesinde tanımlamaktadır. "Entegral devlet kavramı, egemen konumundaki sınıfın, öbür toplumsal sınıflar ve kesimler üzerindeki entelektüel- ahlaki liderliğinin açığa çıktığı hegemonik üstünlüğünün dikkate alınmasını kolaylaştırır. Böylece, zorlama işlevine dayalı bir baskı (tahakküm) aygıtına indirgenmekten kurtulan devlet, aynı zamanda, rıza ve oydaşmanın oluşumunda etkili olan hegemonik süreçlerin geliştiği bir uğrak olarak da kuramsallaştırılır" (Yetiş, 2009: 143). Devletin entelektüel alandaki etkisinin varlığı ve etkisinin geniş olduğuna dair bir yorumlama söz konusudur.

Gramsci'nin, bütüncül devlet kavramını Hegel'in etik devlet modellemesiyle açıklaması, devletin konumlanması ve devleti öncü bir pozisyonda görmesinden kaynaklanmaktadır. Hegel, etik devleti açıklarken, burjuvazinin devrimci rolünün kesintiye uğramadan sürekliliği sağlayacak şekilde hem burjuvazinin hem de devletin bu etik değerler etrafında dönüşeceğini varsayarak hareket etmiştir. Ancak hem ekonomik hem de siyasal krizler özellikle burjuvazinin devrimci özelliğini kaybetmesine ve bulunduğu pozisyonu koruma amaçlı bir dönüşüme uğrayarak gerici

bir pozisyon almasını sağlamıştır. Dolayısıyla, burjuvazinin etik devlet hedefini hayata geçirebilmesi bu tarihsel koşullarda mümkün değildir

“Hegel’in kavramsallaştırması, burjuvazinin gelişip yayılmasının sınırsız gözükebildiği, dolayısıyla onun etkinliğinin ya da evrenselliğinin üst perdeden savlandığı (bütün insanlık burjuva olacak) bir döneme aittir. Fakat gerçeklikte, ancak devletin sonunu ve kendi sonunu ulaşılması gereken hedef olarak ortaya koyan toplumsal grup etik bir devlet, yönetilenler arasındaki iç bölünmelere bir son verme ve teknik ve ahlaki açıdan üniter bir toplumsal organizma yaratma eğiliminde olan bir devlet, yaratabilir” (Gramsci, 2018a: 288).

Buna göre, bu sınıf hem sınıfsal ayrımları hem de devleti ortadan kaldırmayı hedefleyen işçi sınıfından başkası değildir. Burada Gramsci, Hegel’in etik devletini toplumsal olarak belirli bir aşamadan sonra ortadan kaldırılacak bir devlet olarak yorumlamaktadır. Çünkü, toplum, devletin istediği ideolojik ve entelektüel aşamaya gelmiş olacaktır. Bütüncül devlet kavramı bu yorumlamaya göre, işçi sınıfının öncü sınıf olarak diğer toplumsal gruplarla uzlaşa sağlayabilmesi için hem hegemonik araçların hem de bu düzenin devamlılığını ve ortaya konulan hedeflerin ve sınıfsız topluma geçiş için gerekli şartların hazırlanması açısından da tahakküm araçlarının kullanılması gibi durumları beraberinde getirmektedir. Proletarya diktatörlüğü tam da bunun için gerekmektedir.

1.3.3. Tarihsel Blok

Gramsci, yapı üstyapı ikiliğinin birbirleriyle olan ilişkilerinin kapsamını göstermek adına ve ekonomizm eleştirilerini de içinde barındırarak bu iki unsurun karşılıklı etkileşimini kendi penceresinden ortaya koyabilmek için ‘tarihsel blok’ kavramını kullanmıştır. Yapıyı ve üstyapıyı siyasal düzleme taşıyarak bunların iç içe geçmişliğini vurgulamak istemiştir.

“Yapılar ve üstyapılar bir tarihsel blok oluşturur. Yani karmaşık, çelişkili ve uyumsuz üstyapılar topluluğu, toplumsal üretim ilişkileri topluluğunun yansımasıdır. Bundan şu sonuç çıkarılabilir: ancak totaliter bir ideolojiler sistemi yapıdaki çelişkinin ussal bir yansımasını verir ve dönüştürücü praksisin nesnel koşullarını temsil eder. İdeoloji düzleminde yüzde yüz homojen bir toplumsal grup oluşursa, dönüşüm için öncüllerin yüzde yüz var olduğu anlamına gelir bu:

yani, ‘ussal olanın’ etkin bir biçimde ve sahiden gerçek olduğu anlamına gelir. Bu uslamlama yapı ile altyapılar arasındaki zorunlu karşılıklılığa dayanır, bu karşılıklılık gerçek diyalektik süreçten başka bir şey değildir” (Gramsci, 2018a: 233).

Gramsci’nin tarihsel blok kavramıyla ortaya koymak istediği temel mesele, siyasetin ve ekonominin karşılıklı etkileşimini, siyasal bir düzleme taşıyarak, devrim stratejisi geliştirme çabasının bir teorik zeminini oluşturmaktır. Hegemonya, tarihsel blok teorisinin üzerine inşa edilmiş pratik alan olarak görülmektedir. Teorinin, pratiğe uygulanması bakımından, praksis felsefesinin de bir uygulanma alanı olarak geniş bir hareket alanı sağlaması bakımından, tarihsel blok bir çatı rolü üstlenerek hem siyasala hizmet eder hem de devrim stratejisinin teorisini oluşturmaktadır. “Gramsci’nin tarihsel blok kavramını ortaya atmaktaki amacı da İtalyan birliğinin kuruluşuyla şekillenen ve de 1920’lerde faşist rejimin kontrolüne giren toplumsal formasyonu biçimlendiren güç ilişkilerini anlamak olduğu kadar, bu toplumsal formasyonun sosyalist bir formasyona dönüşümünün koşullarını ve gerekliliklerini ortaya koymaktadır” (Demir, Göymen, 2012: 93). Bu açıdan Gramsci’nin siyasal teorisinin çıkış noktası olarak tarihsel blok kavramı olarak değerlendirmek mümkündür.

Gramsci, tarihsel blok için yapı ve üstyapının içinde bulunduğu ilişkiyi irdeleyerek bir görüş ortaya atmaktadır. Marx’tan bu yana gelen yapı ve üstyapı arasındaki hangisinin hangisini belirlediği tartışmaları Gramsci’de yeni bir yorumla birlikte farklı bir aşamaya taşınır.

“Aydınlarla halk-kitleler, liderlerle biat edenler, yönetenlerle yönetilenler arasındaki ilişki, tutkulu hislerin anlamaya ve (mekanik olarak değil canlı bir şekilde) bilgiye dönüştüğü organik bir bağa dayandığı takdirde, sadece bu durumda, o ilişki bir temsil ilişkisine dönüşür ve sadece o zaman, yönetenlerle yönetilenler, liderlerle biat edenler arasında bireysel öğeler değiş tokuş edilir; diğer bir deyişle, sadece bu durumda tek başına bir toplumsal güç olan bağlantılılık yaşamı, bir gerçekliğe dönüşür ve "tarihsel blok" meydana gelir” (Gramsci, 2012: 191).

Gramsci, yapı ve üstyapı arasındaki ilişkiyi, tarihsel blok içerisinde organik bir ilişki olarak ele almıştır. Tarihsel blok kavramıyla, yapı ile üstyapı arasındaki organik

birliği vurgulamak isteyen Gramsci'nin hedefi, "etik- politik ve ekonomik alan arasında var olan organik ve diyalektik birliğin tarihsel blokun momentleri biçiminde kavranmasını sağlamaktır. Bu bağlamda ortaya attığı tarihsel blok kavramı bir yandan Marksist diyalektiğin Croceci idealist tahrifatına öte yandan da ekonomist sapmaya karşı Gramsci' nin teorisinin devrimci özünü korumak için verdiği ikili mücadelenin parçasıdır" (Demir, Göymen, 2012: 94).

Gramsci, bu iki uğrağın diyalektik bir ilişkiye sahip olduğunu ve eşit derecede birbirlerinin etkilediklerini düşünerek üstyapının yapıya, yapının da üstyapıya içinde bulunulan şartlar doğrultusunda gerektiği kadar etkide bulunduğunu belirtmektedir. Yapı ve üstyapı sürekli olarak birbirlerini etkilemektedir. "Bu iki öğe arasındaki ilişki, demek ki aynı zamanda hem diyalektik hem de organik bir ilişkidir. Ayrıca, bu iki öğeyi ayrı ayrı dikkate alma yanılgısına karşı, Gramsci'nin kendisi de uyarıda bulunur: tarihsel blok kavramının ereği, bu yanılgıdan sakınmanın ta kendisidir" (Portelli, 1982: 61). Tarihsel blok kavramı hem ekonomik düzlemde hem de etik- politik düzlemde var olan çelişkilerin ve bu çelişkilerin oluşturduğu diyalektik birlikteliğin teorik açıklamasını oluşturmaktadır.

"Tarihi bloku meydana getiren yapı-üstyapı ilişkisinin diyalektiği, Gramsci' nin tabi sınıfların eylem ve bilinçleri arasındaki ilişkiye getirdiği analizle de tam anlamıyla eklemellenmiştir. Bu analize göre, kitlelerin eylemleri ile egemen iktidara karşı çıkabildikleri yerlerde bile, bilinçleri, yani kendilerine özgü olan düşünce tarzları, hâlâ karşıt siyasal güçlerin ideolojik hegemonyası altında bulunabilir. Çünkü kitleler yalnız kendi temel çıkarlarına değil, hatta öz praxislerine bile ters düşen bir anlayışla eğitilmiş bulunmaktadırlar. Egemen sınıf, üretici güçlerle üretim ilişkileri ve yapı ve üstyapı arasındaki çelişkiyi geriletmek amacıyla verdiği mücadelede, homojenlikten yoksun ve hatta iktidarı ellerinde bulunduranlarla uzlaşmaz bir çelişki (antagonist çelişki) içerisinde bulunan toplumsal güçler arasında bir birlik kurmak üzere siyasal hegemonyasını kullanır ve bunun için bir taraftan devletin ve yargı aygıtının eylemlerini, bir taraftan da ideolojik düzeydeki, eğitim, okul, dini inançlar ve kültürün etkisini harekete geçirir" (Macciocchi, 1977: 46).

Gramsci, bu açıdan hegemonya ve tarihsel blok kavramlarının birbirleri için olmazsa olmaz özellikler içerdikini belirterek, bir hegemonya stratejisinin ancak tarihsel

blok içerisinde kendini gerçekleştirebilir olduğunu belirtmiştir. Sivil toplum ile siyasal toplum bu yüzden iç içe geçmiştir ve bütüncül devlet teorisi ancak bu şartlar altında var olmaktadır.

1.4. Bir Egemen Olarak Modern Prens

1.4.1. Modern Prens ve Devlet

Gramsci'nin siyasal evreninde sosyalist devrimi gerçekleştirebilmek için geliştirmiş olduğu hegemonya, tarihsel blok gibi temel kavramların zemin bulabilmesi için gerekli ideolojik ve örgütsel yapılanmanın ve inşasının gerçekleştiği unsur bir "sosyalist parti"dir. Bu parti, Gramsci'nin praksis felsefesini yani teorinin eylemle birleşmesi durumu için uygun zemini sağlayan bir yapı olarak görülmüştür. Praksis felsefesinin, Hapishane Defterleri'nde sansürden kaçınmak için Marksizm yerine kullanıldığı Gramsci çalışmacıları tarafından dile getirilmiştir ve bu durum, Marksizm'in bir teori eylem birliği olduğu gerçeğini pekiştiren bir durumdur. "Gramsci'nin praksis felsefesi, tarihte bilinçli insan unsuruna yaptığı vurgu ve bütün mekanik veya katı determinizmi reddetmesi ile birlikte doğrudan devrimci parti sorununa götürür" (Mollyneux, 2015: 214). Bu düşünceye göre, Gramsci'nin insanın ve toplumun iradesine yapmış olduğu vurgu öne çıkarılır ve parti için bir araya gelen insanların belirli bir bilinç doğrultusunda hareket ettiği ve bu bilincin parti tarafından oluşturulması gerektiği de aynı zamanda öne çıkan bir diğer görüş olmuştur. Harekete geçmenin, teorinin açmış olduğu yol sayesinde olması, esasında, Gramsci tarafından sosyalist partinin nasıl bir anlayışla düşünüldüğünü daha net bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu anlayışa göre, sosyalist parti, toplumla birlikte ama topluma öncülük ederek bir devrim stratejisinin kilit unsurudur. Gramsci'nin partiye yüklemiş olduğu bu görev elbette Sovyetler Birliği'nin başarısına ve Lenin'in parti anlayışına dayanmaktadır. Leninist bir parti düşüncesi Gramsci'nin, hegemonya fikrinde olduğu gibi Lenin'in tecrübesine dayanarak İtalya'da gerçekleştirilmek istenen sosyalist devrim için yol gösterici konumda olmuştur.

Tarihsel olarak ise Gramsci'yi asıl etkileyen isim Machiavelli olmuştur. Prens figürü ile İtalya'nın birliğini ve istikrarlı bir yönetim için geliştirmiş olduğu bu yönetim fikri, Gramsci tarafından ele alınarak "modern prens" şeklinde bir dönüşüme uğratılmıştır. Machiavelli, olması gerekenin değil olanın teorisyenidir. Bundan dolayı

da Gramsci, onu bir siyaset bilimci olarak yorumlar ve daha önce de ifade edildiği gibi, teorinin ve eylemin birleştiği bir düşüncenin ilk örneklerinden biri olarak değerlendirmektedir.

“Gramsci bağlamında Machiavelli’nin asıl önemi; onun, siyasal faaliyetin ve toplumsal ilişkilerin tüm geleneksel ve kabul edilmiş formlarının çözülmesine ve bunun sonucu olarak anlamlı bir kültürel ve siyasal düzeni yeniden tesis etmek için yeni ve olabildiğince kaygan bir ‘topos’ arayışına dair derin kavrayışıdır. Bu, sosyopolitik yapıların ve kurumların çözülmesinin ve yeni ve tarihsel bağlamda etkin bir güç olarak ‘kitle’ ya da halkın oluşumunun yan yana gelmesi; başka bir deyişle genel olarak modern toplumun -ama bilhassa Risorgimento sonrası İtalya’ nın- teorik, ideolojik ve sosyopolitik mücadelelerinin merkezde düzenlenmesi anlamına gelmektedir. Bu kati yan yana geliş -geleneksel iktidar yapılarının (gerek Avrupa feodalitesi gerekse İtalyan kent-devleti) eş anlı zayıflaması ile bir baskı unsuru olarak ‘kitlelerin’ yükselişi birlikte düşünülmelidir- Machiavelli’yi, klasik ve cumhuriyetçi Roma kaynaklarından türeyen bir siyaseti yeniden inşa etmeye yönelten kıvılcımı çakar ya da katalizörü harekete geçirir” (Fontana, 2012: 43).

Siyasal bir yönetim krizinin yaşandığı 15. yüzyıl İtalya’sında istikrar arayışı ve güç arzusu dönemin yöneticilerinin bu ihtiyaca karşılık verememesi ve kendi aralarındaki iktidar mücadeleleri, İtalya’nın hem dışarıya karşı hem de içerideki düzeni sağlama otoritesine büyük zararlar vermiştir. Bu durum, Machiavelli’nin, hükümdarlara dersler niteliğinde olarak gördüğü eseri olan Prens’i yazmasına sebep olmuştur. Machiavelli’nin bu çabası, siyaset teorisinde de kırılma anı olarak değerlendirilen bir durumu ortaya koymuştur. Siyasetin onu etkileyen etik koşullardan arınarak gücün ve istikrarı sağlamanın aracı olarak görülmesini ve bir bilim olarak ele alınması gerektiği durumunu yaratmıştır. Gramsci bu duruma siyasetin sanat tarafını da eklemiştir.

“Prens’le ilgili temel şey onun sistematik bir tretman değil, ‘canlı’ bir eser oluşudur; bu eserde siyasal ideoloji ve siyaset bilimi bir ‘mitin’ dramatik formu içerisinde birbiriyle kaynaşmıştır. Machiavelli’den önce siyaset bilimi ya ütopya ya da skolastik çalışma biçimindeydi. Machiavelli bu ikisini birleştirdi; kendi kavramsallığına ‘kolektif iradenin’ sembolünü plastik ‘insan biçimci’ açıdan

temsil eden bir 'condottierre'nin şahsında öğretisel/ussal ögeyi cisimleştirerek, imgelemsel ve sanatsal bir biçim verdi" (Gramsci, 2018a: 293).

Gramsci'nin Machiavelli'nin Prens'inde ele aldığı temel mesele halkı harekete geçirecek etkenleri sağlamak ve halk iradesinin sağlanması olmuştur. Halkı, gücün etrafında toplamak için harekete geçirecek iradenin nasıl oluşturulması gerektiği önce Machiavelli'nin cevap aradığı bir konu olmuştur sonrasında da Gramsci'nin Machiavelli üzerinden, temel olarak aynı ama yönetim şekli açısından farklılık gösteren, yeni bir cevap aradığı konu olmuştur. Machiavelli'nin prensi tek bir kişi olarak düşünülmüştür ve bu kişi iktidarın tüm özelliklerini, halkın ona ihtiyaç duyduğu bütün özellikleri kendinde barındırmaktadır. Devletin güçlü ve halkın bir arada olmasını sağlayan temel etken 'prens'in varlığı ve sahip olduğu özellikleridir. Prens, kolektif iradeyi kendi bedeninde barındırmaktadır. "Machiavelli'nin Prens'i, Sorel'in 'mitos'unun tarihsel bir örneklendirilmesi -yani soğuk bir ütopya olarak ortaya çıkan bir siyasal ideoloji ve teorik akıl yürütme olarak değil de dağılmış ve öğeleri birbirleriyle ilintisini kaybetmiş bir halkın harekete geçirilmesini ve kolektif iradenin örgütlenmesini etkileyen somut bir fantezinin yaratılması- olarak ele alınabilir" (Gramsci, 2018b: 8-9). Gramsci'nin, bu özellikleri barındıran prensi alıp onu Marksizm'in ve sosyalizmin özellikleriyle işleyerek "modern prens"e dönüştürerek bir kişiye yüklenen bu prens anlayışını daha da genişleterek bir partiye, kolektif bir bilince aktarmıştır.

"Modern Prens, mitos-prens, gerçek bir kişi, somut bir birey olamaz; yalnızca bir organizma, eylemde kendini kısmen ispatlayan ve tanınıp kabul gören kolektif iradenin, içinde artık somutlaşmaya başladığı karmaşık toplumun bir ögesi olabilir. Bu organizma tarihsel gelişim tarafından belirlenmiş olup siyasal partinin ta kendisi olmaktadır: (Siyasal Parti), kolektif iradenin, evrensel ve topyekûn olmaya eğilim gösteren, filizlerinin bir araya geldiği ilk hücredir. Çağdaş dünyada, şimşegiimsi bir hızlilik özelliğine sahip bir sürecin yarattığı zorunlulukça nitelenen, sadece dolaysız ve yakın bir tarihsel siyasal eylemdir -ki somut bir bireyde sanki bir mitos gerçekleşiyormuşçasına ete kemiğe bürünebilir" (Gramsci, 2018b: 12).

Gramsci'nin "prens" in yerine "modern prens" i ortaya koymasının nedeni, kolektif iradenin bir birey tarafından temsil ediliyor olmasının sakıncalarına ve bu kolektif iradenin sadece prens olarak bahsedilen kişi sayesinde ortaya çıktığı düşüncesine eleştirel bir bakışın sonucudur. Tek bir kişinin hükümdarlığı hem otoriterleşmenin hem de kolektif iradenin zaman içinde zayıflayarak yeni bir prens arayışına girmesine sebep olabilmektedir. Sosyalist devrimci partinin modern prens olarak geliştirilmesi, bu eleştirilerin ve dönemin devrim stratejilerine uygunluğu açısından ortaya atılmış ve hegemonyanın uygulanmasının partinin güçlü ve bilinçli örgütlülüğü sayesinde gerçekleşeceği sonucuna varılmıştır.

"Gramsci'nin düşüncesi bağlamında siyasal parti, mevcut toplumu yeni ve üstün olana dönüştürme gayesindeki Makyavelist hükümdarın modern dengi haline gelir. Bu bağlamda Gramsci'nin siyasal partisi, Machiavelli'nin hükümdarı ile aynı işlevi görür: Hükümdar, yeni ve birleşmiş bir İtalya Devleti'nin kuruluşu için araç olmakta iken siyasal parti de üstün bir sosyalist hegemonyayı yaratacak koşulları hazırlayacak olan güçtür. Yeni hükümdar, İtalyan halkının parçalanmış arzularını birleştirerek ulusal-halkçı ve kolektif iradeyi ortaya koyacak olan yeni Sentor ve silahlı peygamber iken devrimci parti de entelektüellerin yüksek kültürü ile kitlelerin halk kültürü arasındaki mesafeyi kapatarak, proletaryanın kolektif iradesini oluşturur" (Fontana, 2013: 282-283).

Devrimci partinin bu rolü, hem kitleyi etrafında toplayacak bir güce hem de bu kitleyi gerektiğinde zor kullanmak için harekete geçirecek bir güce de sahip olmayı gerekli kılmaktadır. Devrimci parti, gönüllü olarak katılım sağlanmasını ve bu katılımın da belli bir disiplin eşliğinde pratiğe dökülmesini gerektirmektedir. "Karşılıklı etkileşimlerinde, tikelden evrensele yönelecek özgür ve bilinçli bir özne yaratan bilgi ve halkın birliği olarak bu siyasal kavrayış, tam da halkın yaşamı ve faaliyeti haline gelen bir dünya kavrayışı olarak hegemonya nosyonunu karakterize eden şeydir" (Fontana, 2013: 41). Devrimci parti, toplumu özgürleştirmenin bir aracı olarak ortaya çıkmıştır.

"Kapitalist çatışmaların kışkırtıcıları arasına sıkışmış ve sorgusuz sualsiz, sivil ve entelektüel haklarını yitirmeye mahkûm edilme tehdidi karşısında bulunan kitleler burjuva demokrasisi biçimlerinden kopuyor ve burjuva anayasasının legalitesini geride bırakıyorlar. Eğer halk kitlelerinin tarihsel bilinci uyanmaz ve

onlar yeni bir çerçeve bulmaz, zenginliğin üretim ve dağılım sürecinde yeni bir düzen yaratmazlarsa, toplum çözülebilir, yararlı zenginliğin üretilmesi çökebilir ve insanlar karanlık bir yoksulluk, barbarlık ve ölüm uçurumuna sürüklenebilirler. Proletaryanın savaşım organları bu muazzam kitle hareketinin taşıyıcılarıdır ve Sosyalist Parti de hiç kuşkusuz, bu yıkım ve yeniden oluşum sürecindeki birincil ‘özne’dir-ama bu sürecin biçimi, uysal ve önderlerin iradesine göre şekillendirilecek bir biçim olarak görülemez ve böyle değildir” (Gramsci, 1998: 40).

Buna göre, partinin görevi, burjuva egemen yönetimin etkisini kırmaya çalışarak halk desteğini ve bilincini oluşturarak harekete geçebilmek için devrim koşullarını oluşturmaktır. Gramsci’nin devrimci partiye yüklemiş olduğu mevcut düzeni bozup ortadan kaldırarak ve sonrasında halkla birlikte yeni bir düzen kurabilmenin ortak zeminini oluşturma görevidir. “Devrimci parti, proletarya içinde meşrulaştırıcı kurumlar yaratmanın yanı sıra hâkim iktidar yapısını istikrarsızlaştıracak bir de strateji geliştirmek zorundadır” (Fontana, 2013: 285). Gramsci’nin partiden beklentisi, hegemonik kriz dönemlerinde harekete geçebilmeyi bilmesidir. Gramsci, karşı hegemonya oluşturabilmeyi partinin temel görevlerinden biri olarak görmektedir. Partilerin doğup geliştikten sonra krizlere karşı dönemin şartlarını okuyarak örgütsel olarak tepki vermemesi partinin mumyalaşmasına neden olur. Parti, zamanına göre davranmalı, güç ilişkilerine göre stratejiler belirleyerek başat aktör olmalıdır. Aksi takdirde Almanya’da Hitlerizmin gelişimi ile Alman partilerinin o dönemde düştüğü pasif durum kaçınılmazdır (Gramsci, 2018b: 101). Devrimci parti, kriz dönemlerinde üzerine düşen görevleri yapmadığı zamanlarda, tarihsel olarak örneklerinin de olduğu devletin bir koruma refleksi olarak ortaya çıkardığı faşist oluşumların sosyalistleri devre dışı bırakacak ve terörize edecek uygulamaları kaçınılmaz olacaktır.

Gramsci’ye göre parti, “disiplini özgürlükle birleştiren ve insan ruhuna, yapabileceği şeylerin coşku ve enerjisini kazandıran bir toplumsal sistemin canlı ve dinamik modelidir” (Gramsci, 1998: 43). Devrimci parti, gönüllü disipline olmuş bireylerin iradesine dayanarak toplumu dönüştürmeyi amaçlamaktadır. Parti örgütlenmesini üç kategoride açıklamaktadır. Birinci öge olarak, partiye gönüllü olarak katılım sağlayan sıradan, ortalama insanları ele alır, bu kitlenin varlığı aynı

zamanda partinin de varlığını oluşturmaktadır. İkinci öge olarak, liderliği öne çıkararak, parti kitlesinin birleşmesini ve disipline olmasını sağlayan güç olduğunu belirtir, liderlik aynı zamanda partiyi ilerleten bir güçtür. Üçüncü öge olarak ise lider ve kitle arasındaki bağı kurup onu çeşitli entelektüel ve ahlaki unsurlarla pekiştiren bir takviye güç olarak açıklamaktadır (Gramsci, 2018b: 50-51). Her ne kadar Gramsci'nin partiye yüklemiş olduğu öncü bir güç rolü olsa da parti içi dengeleri ve yönetimi sağlayabilmek adına yönetenlerle yönetilenler arasında kurulan bağa benzer bir yönetim şeklinin, lider ve liderlik edilenler arasında da kurulması gerektiği yönündeki fikri açıkça görülmektedir.

“Machiavelli'nin 'somut fantezi'sine benzer biçimde, 'modern prens', şimdiki geleceğe açmak adına, kurucu şimdi eksikliğini doldurmak için zorunlu namevcut unsur olarak ortaya konulmuştu. Gramsci, siyasal partinin, örgütlenme, birleşme ve koordinasyonun belirleyici unsurlarının halihazırda ortaya çıkmaya başladığı tarihsel olarak verili form olduğunu söyler. Fakat bunun proleter hegemonyasının bürokratik olmayan bir enstrümanı biçimde yeniden işlenmesi, 'modern prens'in ortaya çıkabileceği ve müdahale etmeye çalışacağı halk inisiyatifleri ile sürekli bir diyalektik alışverişi gerekli kılmıştır” (Thomas, 2013: 575-576).

Peter Thomas'ın da ifade ettiği gibi, tıpkı Machiavelli'nin prensi gibi Gramsci'nin modern prensi de bir kriz anında, krizden çıkmak için kurtarıcı rolünü oynayabilmesi için ortaya atılmış fikirlerdir. Gramsci'nin modern prensi, İtalya başta olmak üzere Avrupa'da da dönemin siyasal ve ekonomik krizlerinden kurtarabilmek adına başta işçi sınıfı olmak üzere bütün madun sınıfları kendi etrafında toplayarak güçlü bir örgütlenme ile devrimi gerçekleştirecek olan güçtür. Ek olarak, bu kitlelerin entelektüel ilerlemesini sağlayacak hegemonya faaliyetlerini yürütecektir. Kriz dönemlerinin kurucu unsuru olarak ortaya atılan modern prens figürü, Gramsci'de siyasalın kendini gerçekleştirebilmesi için bütün unsurları içinde barındıran ve harekete geçiren praksis felsefesinin temelidir. Teorinin ve eylemin birliğini modern prens aracılığıyla inşa ederek sosyalist geleceğin koşullarını hazırlamak istemiştir.

1.4.2. Genel İradenin Yansıması “Halkın Devlet”i

Machiavelli, halk topluluklarını siyasetin uygulanmasının belirleyici figürlerinden biri olarak görmüştür. Prens de bu figüre göre siyaset üretmesi

gerekliliği üzerinde durarak o dönemin siyaset tarzına bir yenilik katmıştır. Bu düşünce, siyaset biliminin gelişimine ve kitlenin aktif pozisyona geçmesine önemli bir katkı olmuştur. “Machiavelli; iktidarın doğasının, bugün ‘halk’ kavramına dayanmak zorunda olan yeni bir siyaset formunun inşa edilebilmesi için yeniden tanımlanması gerektiğini düşünüyordu. Bu bağlamda Machiavelli’de ve Fransız Devrimi’nden bu yana dünyada egemenliğin tüm formları, artık ‘kitle’ siyasetine dayanmak zorundadır ve iktidar ‘halk’tan ileri gelmelidir ya da en azından böyle görünmelidir” (Fontana, 2013: 37). Kitlenin siyasi denkleme dahil edilmesi, yönetenlerle yönetilenler arasındaki ilişki, siyaset yapma biçimi ve bununla birlikte siyasal olanın ne olduğu sorularını da değiştirmiştir. Buna göre, siyaset, kitlenin genel çıkarının söz konusu olduğu uygulamalar daha ön plana çıkarılarak yapılmaya başlamış ya da yapılmış gibi bir algı oluşturularak egemen yönetici grubun çıkarları bu anlayışa göre kitlenin genel çıkarıymış gibi gösterilmiştir. Gramsci, hegemonya kavramını tam da bu faaliyeti ifşa etmek amacıyla kullanmıştır. Kitle, liberal siyasi düşüncede burjuvazi ve yönetici grup için her zaman bir tehdit olarak görülmüştür. Yöneten ve yönetilen arasındaki ayrımın sürekli olarak kendini yeniden üretmesi gerekliliği fikri, Gramsci’nin “ortak duyu” diye ifade ettiği bir kavramı işaret eder. “Ortak duyu, herhangi bir zamanda halk kitlesi tarafından desteklenen zaman zaman çelişkili ve birbirini tutmayan inançlar ile kabuller bütünü” (Sassoon, 2012: 273). Ortak duyu sürekli olarak kitleyi yoğun bir şekilde etkisi altına almaya yarayacak dini ve ahlaki malzemeler sayesinde üretilmektedir. Önceki bölümlerde bahsedilen tarihsel blok içerisindeki yapılar bu tarz bir hegemonyanın inşa edilmesi için hem sivil toplumu hem de siyasal toplumu kullanmaktadır. Egemen düşünce kendini bu tarz siyaset yapma biçimiyle, yani kitlenin tehdit olmaktan çıkarılması faaliyetleriyle sürdürmektedir. “Böylece siyaset; yöneten ve yönetilen arasındaki ayrımı koruyan ve amacı insanları, kendi madun şartlarında, tikel çıkarların alanına göre izole edilmiş bireylerin amorf bir toplamı olarak tutmak olan bir faaliyet haline gelir” (Fontana, 2013: 39). Kitle, boyun eğdirilmiş ve uysallaştırılmıştır.

Gramsci, Machiavelli’nin kitleye atfettiği önem üzerinden liberal siyasetin uygulanmasına bir itiraz geliştirmiştir. Kitleleri bir “yığın” olarak gören Croce bu yığını hem bir tehdit hem de bir değer olarak görür çünkü egemenlik kitlenin onayıyla

var olmaktadır (Fontana, 2013: 39). Gramsci'nin Croce'ye karşı çıkışı da tam bu noktadır. Liberal siyaseti reddederek modern prens aracılığıyla sosyalist Marksist, kolektif iradenin yansıdığı bir siyaset tarzı üretme amacındadır. İşte modern prens bu bakımdan hem bir gelecek tahayyülü kurarak komünist toplumun genel özelliklerinin hangi ilkelere dayanması gerektiğini ifade eder hem de ortaya çıktığı koşullar altında tek tek bütün bireyleri toplumun genelinin çıkarını savunmak için gönüllü bir disipline olma durumuyla bir arada toplar. Bir araya gelen bireylerin oluşturmuş olduğu devrimci parti, öncelikle mevcut yönetimi devre dışı bırakacak ve itibarsız kılacak faaliyetler yürütmelidir. Bu durumun yaratacağı kriz koşullarında da karşı hegemonya kurabilecek araçları kullanarak toplumun bütünü kapsayacak şekilde bir yönetim anlayışının ve bu yönetim anlayışının getirdiği Komünist toplumun yükseleceği zemini hazırlayacaktır.

“Gramsci, bir söylem ve bilgi formu yaratma peşindedir. Bu formun salt varlığı ve içsel yapısı; kitlelerin, safi bir küme ya da yığın olarak değil tikelden evrensele ve kişisel çıkarlardan evrensel çıkarlara yönelebilecek bir vücut olarak varoluşuna dayanmaktadır” (Fontana, 2013: 40). Buna göre bahsedilen vücut için gerekli olan ve modern prensin ortaya çıkışının temel dayanağı olarak “kolektif irade” kavramı ele alınabilir. Kolektif irade: “Verili maddi koşullar altında tarihsel sürece müdahale eden örgütlü, kolektif insan faaliyeti. Gramsci, bireyden çok ‘kolektif insan’ dediği şeye vurgu yapan bu terimi yeni bir ulusal-halksal kimliğin yaratılmasına ve yeni tür bir devlet yaratma sürecinde geniş ve aktif popöler ihtiyacına işaret etmek için kullanmaktadır” (Sassoon, 2012: 272). Dolayısıyla, devrimci partiye düşen asıl görev, devrimci partiye katılmak için gereken bilincin oluşabilmesini sağlayacak hegemonik inşaa faaliyetlerini yürütmektir. Burjuvazinin devletine gösterilen rızanın temel dayanaklarını yıkarak, burjuva hegemonyasına son vermektir.

Halkın devleti ifadesi, Gramsci'ye göre, işçi sınıfın gerçekleştireceği sosyalist devrim sonrasında anlam bulacaktır. Halk, gerçekten kendi çıkarlarını gözeterek ve bu çıkarların belirlenmesinde doğrudan söz sahibi olarak yönetime katılmış olacaktır. “Kendisi için -ahlaki-entelektüel özerkliğin bir sonucu olarak- amaçlar ve hedefler varsaymak, kendini self determinasyon ve bireysel oluş anlamında yönetmek demektir. Bu nedenle halkın politik ve mukarrer bir özne olarak gelişimi, ‘özgürce’

söylemin mümkün olduğu ve güç ile otoritenin toplumsal ve politik yaşamın dayanağı olmadığı bir siyasal alanın gelişimi demektir” (Fontana, 2013:301). Siyasal yaşamda kendi kendine yönetimin hâkim olması demek toplumsal yaşamın da özgürleşmesini sağlamaktadır.

Gramsci’nin, Machiavelli’nin prens figürüyle olan bu ilişkisi ve prensi, modern prene dönüştürerek devam ettirmesi, temelde Machiavelli ile aynı amacı taşımaktadır. Machiavelli, yaşadığı dönemdeki iç savaşa bir çözüm bulmak ve güçlü bir devlet oluşturmak için prensi geliştirmiştir. Gramsci’de öncelikle İtalya’da sonrasında da Avrupa’da sosyalistlerin egemenliğini kurabilmek adına böyle bir stratejiyi benimsemiştir. Egemenliğin hem siyasetin hem de devletin temel ögesi olduğuna dair klasik düşünce Gramsci’ye de etki etmiş ve İşçi sınıfının bir egemen güç olması gerekliliği üzerinde durmuştur. Modern prens, egemen güç olmayı amaçlar. Egemenlik bir güç ilkesidir ve gücünü kendinden almaktadır. “Siyaset iktidardır ve iktidar da egemenliktir” (Mairet, 2020: 17). Dolayısıyla, proletaryanın egemen olması Marksist siyasetin iktidara gelmesi demektir. Bu düşüncesine ek olarak, L'Ordine Nuovo’da yazmış olduğu 1 Mart 1924 tarihli “*Capo*” (Şef) metninde işçi sınıfının liderliği üzerinde durmuştur. Gramsci, proletarya diktatörlüğünün gerekli olduğunu ve devrimciler tarafından istendiğini belirterek bu diktatörlüğün kişiselleşmemesinin gerekliliğini ve bu yöndeki beklentileri ifade etmektedir. Devrimci bir anlayışla yürütülecek bir liderliğe ihtiyaç vardır. Burada dikkat çeken temel mesele, devrim yapıldıktan sonra bile var olan devleti yönetecek bir lidere olan ihtiyaçtır. Yönetenlerle yönetilenler arasındaki ilişki varlığını biçim değiştirerek sürdürür. Gramsci’nin söz ettiği lider Lenin’dir. Bu lider hem proletaryanın sınıf mücadelesini genişleterek sürdürebilecek nitelikte hem de hegemonyanın sağlanması için toplumu proletaryanın etrafında toplayabilecek ve proletaryanın önderliğini kabul edecek gücü sağlamayı bilecek nitelikte olmalıdır.

“Proletarya diktatörlüğü baskıcı değil, geniştir. Aşağıdan yukarıya sürekli bir hareket, tüm sosyal kılcal damarlar boyunca sürekli bir devir, sürekli bir insan dolaşımı meydana gelir. Bugün yas tuttuğumuz lider, düzensiz ve disiplinsiz, çürüyen bir toplum, insan tozu buldu, çünkü beş yıllık savaş üretimi, tüm toplumsal yaşamın kaynağı kurudu. Proletaryanın, yeni bir sınıfın, yani

hükümetin ve tarihin yönetimi ve denetimi altında fabrikadan hükümete kadar her şey yeniden düzenlendi ve yeniden inşa edildi” (Gramsci, 1978: 212).

Halkın devleti, bahsedilen proletarya diktatörlüğü ve bu diktatörlüğün liderliği sayesinde kurulan ve aşağıdan yukarıya doğru halkın istekleri doğrultusunda var olan bir devlet olarak adlandırılmıştır. Kolektif iradenin doğrudan etkisi bulunmaktadır. Gramsci, Machiavelli ve Bodin’le egemenlik konusunda temelde bir ortaklaşma içindedir. Ancak bu ortaklaşma egemenliğin sağlanması ve uygulanmasında farklılıklar göstermektedir. Bu fark temel olarak varmak istediğimiz noktayı işaret etmektedir. Bodin, egemenliğin devletle özdeşleştiğini ve hükümdarın bunu sağlamak için devletin varlığını esas olarak bir pozisyon geliştirerek konumunu devlete göre belirlediğini belirtir. Gramsci ise egemen olmak için devletin varlığını kabul eder ancak korunması gerekenin ve pozisyon alınması gereken tarafın devlet değil proletarya yani halk olduğunu belirtir. Gramsci ile Bodin arasındaki benzerlik halk ve modern prens arasındaki ya da halkla devlet arasındaki iki yönlü uzlaşının varlığı olabilir. Burada temel farklılık ise egemenliğin varlığının karşılığı olan devletin mi yoksa devletin ve egemenliğin varlığının koşulu olan halkın mı belirleyici olarak alındığıdır. Gramsci, halkın oluşturduğu bir devleti savunmaktadır.

Sonuç olarak, Gramsci’de siyasal olan, halkın kendi devletini inşa etme yolunda uygulamış olduğu öncelikle burjuva hegemonyasını yıkarak kendi hegemonyasını kurma çabasıdır. Bu çabayla birlikte sosyalist devrime giden yolun taşlarını döşeyerek devrimin, kolektif iradenin sonucu olarak gerçekleşmesidir. Modern prens olarak devrimci parti, tüm bu çabaların, örgütlenmenin ve siyaset üretmenin gerçekleştiği mekanizmadır.

İKİNCİ BÖLÜM

CARL SCHMITT

2.1. *Kronjurist* Bir Siyaset Felsefecisi

Schmitt, 1888 yılında Plettenberg kentinde dünyaya gelmiştir. Doğduğu dönem ve ilerleyen yıllarda Prusya'nın ve Avrupa'nın içinde bulunduğu politik koşullar Schmitt'in düşünce dünyasının şekillenmesinin en önemli faktörlerinden birisidir. Schmitt'in düşünce yapısı, doğduğu topraklarda mevcut olan dini ve politik gelişmelerle erken yaşlarda belirlenmiştir. Gençlik dönemlerinde almış olduğu dini eğitimler onun politik tercihlerini de yoğun bir şekilde belirlemiştir.

Protestan çoğunluğun arasında kalmış azınlık olarak görülen Katolik bir çevrede dünyaya gelmiştir. Katolik Cemaati'ne bağlı bu çevre Protestanlara karşı kapalı bir sosyal hayat sürdürmüştür. Schmitt'in üniversitede hukuk okuma kararı tüm hayatını değiştirecek bir karar olarak yorumlanmaktadır. Hukuk eğitimini; Berlin, Münih ve Strasburg'da almıştır. "Üniversite yıllarının apolitik genç Schmitt'i, çok geçmeden, somut politik gerçeklikleri göz ardı ederek devleti ahlaki bir çerçevede tanımlayan ve devlet gücünün bölünmesini savunan Alman entelektüellerini meşruiyet krizine yol açtıkları gerekçesiyle eleştirecek ve Weberyen bir düşünce geleneği çizgisine doğru kayacaktır" (Günsoy, 2017: 49). Schmitt'in üniversite eğitimi sırasında bu düşüncelerinin kaynağı Katolikliğin getirmiş olduğu otoriter bir yönetim şeklinin varlığının gerekliliğine ihtiyaçtır. Schmitt'in gençlik dönemi Almanya'sının yaşadığı siyasi ve ekonomik krizler, istikrarsızlığı ve güvensizliği de beraberinde getirmiştir, böyle bir atmosferde Schmitt'in devlete dair görüşleri de bu güvensizliği ortadan kaldırabilecek bir devlet şeklinde gelişmeye başlamıştır. Buna göre, Schmitt'in devlet görüşünün şekillenmesi bu etkenler ışığında oluşmuştur. İlerleyen dönemlerde kuracağı siyasi ilişkiler de bu doğrultuda gelişmiştir. Üniversite eğitimi almasının bir diğer nedeni de Weimar Cumhuriyeti'nin o dönem içinde olduğu sosyal ve ekonomik durumdur. Schmitt üzerine çalışan ve onun biyografisini yazan Joseph Bendersky'e göre (1983), o yıllarda Schmitt, kariyer yaparak ve yükselerek içinde bulunduğu sınıfsal durumdan kurtulmak istiyordu, bunu gerçekleştirebileceği en etkili yer ise üniversiteydi. Bu açıdan bakıldığında Schmitt'in durumu hem ekonomik hem de sosyal durumdan kriz içinde olan ülkelerdeki gençlerin büyük bir bölümünün

taşıdığı kaygılarla ortaktır. Hele ki Dünya Savaşı'ndan sonra bütün dünyada olan ekonomik krizden sonra. “Ne soylu ne de zengin olan Schmitt gibi Katolik bir taşralı için ve aslında benzer arka planı paylaşan tüm Almanlar için parlak bir geleceğe açılan tek bir kapı vardır; üniversite eğitimi” (Günsoy, 2017: 48). Üniversite eğitiminden sonra da üniversitede kalıp sosyal bir statü elde etmek isteyen Schmitt, 1922 yılına dek Almanya'da çeşitli üniversitelerde çeşitli görevlerle çalışmalarını sürdürmüştür. Nihayetinde Bonn Üniversitesi'nde profesör olarak işe başlayan Schmitt burada hem akademik hem de siyasi olarak yaşamının sonrasında da yoğun olarak hissedilecek ilişkiler kurmuştur. Milliyetçi ve muhafazakâr çevrelerle kurmuş olduğu ilişkiler, bu çevrelerin, Dünya Savaşı sonrasında üniversitelerde yürütmüş olduğu siyasi faaliyetlerle birlikte düşünüldüğünde Schmitt'in yabancılık çekmediği çevreler olarak yorumlanabilir. “Bu dönemde muhafazakâr çevreleri en çok ilgilendiren olay, Weber'in daha önceden sert bir biçimde eleştirdiği Versay Antlaşması'na dayanarak, Fransızların, Ren Bölgesi'ni işgal etmesiydi” (Çelebi, 2008:54). Milliyetçi, muhafazakâr Almanlar savaş sonrasında daha fazla kenetlenerek, Versay Antlaşması'na karşı çıkmak için birlik oluşturmuştur.

Schmitt'in güçlü devlet düşüncesinin altında yatan sebeplere bakıldığında hem çocukluk hem de gençlik döneminde yaşamış olduğu güvensiz, istikrarsız bir ortamın varlığı görülmektedir. Modern dönemin Hobbes'u olarak anılmasının sebeplerinden biri de bu durumdur. Korku halinden dolayı, koruyucu kollayıcı bir güce olan ihtiyaç bu pencereden aşkın bir devletin gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Weimar Cumhuriyeti'nin 1918 yılından sonra girmiş olduğu kaotik durum, bir yandan sosyalist bir devletin gerçekleşme ihtimali diğer yandan da parlamenter sistemin sorunları çözemeyip daha da şiddetlendirmesi Schmitt'in bir sorun çözücü olarak *Die Dictatur*'u (1921) yazmasına ve hatta çağırmasına sebebiyet vermiştir. Hemen bir sene sonrasında da Schmitt, diktatörlük teorisinin üzerine bir de egemenlik teorisini ekleyerek *Siyasi İlahiyat*'ı (1922) yazar ve muhafazakârlıktan uzaklaşarak daha totaliter bir çizgiye doğru ilerlemeye başlamıştır. Egemene yüklemiş olduğu mutlak karar veren misyonu, Schmitt'in faşizme giden yolunun ilk adımları olarak değerlendirilebilir. 1923 yılında yazmış olduğu *Parlamenter Demokrasinin Krizi* kitabında, Weimar Cumhuriyeti'nde yaşanan krizlerin derinleşmesinin sebebi olarak liberalizmi gören Schmitt, liberalizm ve demokrasi birlikteliğine bir itiraz geliştirerek yönetsel krizleri, liberal demokrasinin

bir kurumu olan parlamentonun çözümediği fikrinden hareketle alternatif bir demokrasi modeli ortaya koymuştur: *Führer Demokrasisi*. Liberalizme yönelik eleştirilerinin temelinde ise tarafsızlık ilkesinin siyasalı engellediğini ve bu durumun karar verme eylemini sekteye uğrattığını belirtmiştir. 1932 yılında yayımlanan *Siyasal Kavramı* kitabıyla bu durumu ifade ederek, siyasal kavramının ne olduğunu belirtmiş ve sınırlarını çizmiştir. Daha önceden diktatörlük ve egemenlik teorileriyle ortaya koyduğu devlet görüşünü siyasal kavramıyla birlikte ele alarak diktatörün siyasal karar alma gücü sayesinde egemen olduğunu belirtmiştir. Schmitt'in bu görüşleri, Hitler iktidara geldiğinde ona geniş bir hareket alanı sağlamış ve bu durum Schmitt'in bürokratik olarak da görevler edinmesini sağlamıştır. Hitler, *Kronjurist* (Baş hukukçu) olarak Nazi iktidarında ona görevler vermiştir. Nazizm'in hukuksal ve siyasal teorik zeminini hazırlayan Schmitt, yaşamı boyunca bu kötü ünle anılmıştır.

Bazı Schmitt çalışmacıları, Schmitt'in bu görüşlerinin bağlamından koparıldığını, onun hiçbir zaman Nazi destekçisi olmadığını iddia etmiştir. Hatta 1960 sonrasında değişen siyasi atmosfer sonrasında bazı sosyalist düşünürler de Schmitt'i aklama çabası içine girerek Marksizm'in liberalizme karşı çıkış noktalarında Schmitt'ten referans alarak görüşler ortaya atmıştır. "Carl Schmitt, hayatı ve eserleri arasında doğrudan paralellikler kurulan ender düşünürlerden birisidir" (Çelebi, 2008: 41). Schmitt'i anlatmak için kullanılan sıfatlardan biri de Epimethus'tur (Günsoy, 2017). Bir şeyi yaptıktan sonra düşünen bir figür olmasından dolayı Schmitt'le bir özdeşlik kurulmuştur. Bu benzetmeye katılabilmek için Schmitt'in Hitler'e ve Nazi Devleti'ne olan desteği hakkında daha sonradan eleştirel bir ifade geliştirmesi, yaptıklarıyla hesaplaşması gerekmektedir. Ancak Schmitt hem o dönem hem de sonrasında yapmış olduklarından geri adım atmamış ve yaptıklarının ve yazdıklarının dönemin gerekliliği olduğunu savunmuştur. Akademinin siyasi atmosferle olan yakın ilişkisinin en çarpıcı örneklerinden biri olan Schmitt'in asıl amacı, devlete itibarını tekrar kazandırmak olmuştur. Bu çalışmanın temel amaçlarından biri de Schmitt'in yapıtlarını ve düşüncelerini ortaya koyarken onu aklamaktan ziyade düşüncelerinin eleştirel bir analizini yapmaktır.

2.2. Faşizmin Sınırlarında Siyasi İlahiyat ve Siyasal Olan

2.2.1. Egemenlik

İnsan topluluklarının, tarih boyunca mutlak bir düzene ihtiyaç duydukları düşüncesi başta muhafazakârlık olmak üzere çeşitli ideolojiler tarafından dönemin politik koşullarına göre form değiştiren ama temelde aynı şeyi vurgulayan bir düşüncedir. Kral ve kilise ikiliğinin yaşandığı Avrupa’da yönetim krizleri ve parçalı bir devlet yapısının varlığı, siyasi açıdan bir reform yapma gerekliliğini doğurmuştur. Kiliselerin, krallara olan müdahaleleri mutlak bir egemenin ortaya çıkmasını engellemiştir. Buna çare olarak, siyasetin tek bir güç merkezi etrafında belirlenmesi dini baskılardan arındırılması için mücadeleler, savaşlar verilmiştir. Nihayetinde dinin, siyaset üzerindeki belirleyiciliği ortadan kalkmasa bile yönetim konusunda var olan ikilik ortadan kaldırılmıştır. Bu ikiliğin ortadan kaldırılması egemenliğin ilan edilmesi anlamına gelmektedir. Egemenlik soyut bir kavramdan ziyade bir devletin mutlak, tek bir güç olarak görülmesini sağlayan bir ilkedir. Egemenlik ilkesi, devletle birlikte somut hale bürünür. Devletle özdeşleşmiş temel bir kavram haline gelmiştir.

Devletin ve devlete ait kavramların dünyevileştirilmesiyle birlikte egemeni belirleme düşüncesi yer yüzü dünyasının en temel sorunlarından biri haline gelmiştir. Machiavelli’nin yapmış olduğu bu dünyevileştirme, devletin ve siyasetin sekülerleştirilmesi, Machiavelli’yi devletçi muhafazakâr gelenek içinde ayrı bir konumlandırmaya taşımaktadır. Her ne kadar, modern devlet kavramı ve olgusu, seküler bir çizgiye gelindiğinin bir göstergesi olsa da Bodin’den Schmitt’e kadar devletin ve egemen gücün tanımlanmasında dini kavramlara referansların yapıyor olması, mutlak gücün Tanrı ile olan bağlantısının ve benzerliğinin, muhafazakâr devletçi gelenek içinde sürekli olarak yeniden üretildiğini de göstermektedir. “Machiavelli’nin düşüncesinde Tanrı-kul ilişkisi yerini hükümdar-yönetilen ilişkisine bırakmaktadır. Schmitt ile Machiavelli’nin en temel ayrışma noktası da buradan kaynaklanmaktadır. Schmitt koyu bir Katolik olarak ne iktidarın yapısını ne de insanın doğasını Hristiyan kavrayışından farklı olarak ele almaya girişmektedir” (Kardeş, 2015: 63). Siyasi İlahiyat da bu anlayışın bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Teoloji-politik okuma, Schmitt’i, Machiavelli’nin başını çektiği egemenlik ilkesi geleneğinden ayıran bir çizgiyi oluşturmaktadır.

Tarihsel olarak egemenlik kavramının gelişimine bakıldığında ve bu çalışmanın kapsamı bakımından Schmitt’in egemenlik kavramına yüklemiş olduğu

anlam, bir geleneğin devamcısı olarak kendini göstermektedir. Schmitt, egemenliği muhafazakâr sınırların dışına çıkarıp faşizme doğru taşıyarak Weimar Cumhuriyeti'nin içinde bulunduğu yönetilemezlik sorununa bir çözüm geliştirmeye çalışmıştır. Çağının siyasi sorunlarına çözüm bulmak adına ve düzeni sağlayacak bir gücü çağırma iradesi Machiavelli'den başlayarak modern döneme uzanmıştır. “Egemenlik ilkesinin kökeninin tarihinde Machiavelli ilk sırada gelir: Gelgelelim onun açıkça bir egemenlik teorisi geliştirdiği söylenemez (bu işi, siyaseti düşünmek için egemenliği düşünecek olan, istisnasız tüm ardılları yapacaktır), o bu teoriyi mümkün kılar” (Mairet, 2020: 31). Machiavelli, temel olarak siyaseti din dışı bir etkinlik olarak yorumlamıştır. Bir insan uğraşı olarak siyasetin üzerindeki etik değeri ortadan kaldırarak siyasetin ve egemenliğin tamamen bir güç sağlama unsuru olarak okunmasına olanak sağlamıştır. Dolayısıyla güç sağlama siyasetinin doğasında şiddetin varlığını da kabul etmek gerekmektedir. “Her siyasal ilişki bir egemenlik ilişkisidir ve bu nedenle de şiddet içerir” (Küçükalp, 2018: 86). Egemen gücün varlığı düzenin varlığına işaret etmektedir. Dolayısıyla şiddeti kullanabilme yetkisi de egemen güce ait olmaktadır. Machiavelli, siyasete yüklemiş olduğu anlam ve onu kullanma şeklinden dolayı kendinden önceki dönemi sonlandıran ve siyasette yeni bir dönemi başlatan hem siyaset bilimcisi hem de siyaset sanatçısı olarak değerlendirilebilir. En büyük sanat eseri olan “*Prens*” ise bir yöneticinin devleti nasıl egemen hale getireceğini ve toplumun nasıl birlik oluşturacağına dair tavsiyeler içeren bir metin olarak yorumlanmaktadır. Mutlak bir güç olarak devletin varlığının sağlanması, Machiavelli için dönemin koşullarında İtalya'nın parçalanmış yapısından kurtulmasını sağlayacak bir çözüm olarak sunulmuştur.

“Machiavelli ve Bodin tarafından kurulduğu biçimiyle egemenlik ilkesi dindışı siyasetin modern ilkesidir. Siyaset iktidardır ve iktidar da egemenliktir. Bu yüzden devleti/cumhuriyeti (république) kurmak için doğal ya da ilahi bir kıstasa başvurmak söz konusu değildir. Machiavelli'nin açıklamasına göre, iktidarı ele geçirmenin tek amacı vardır, o da yasa yoluyla devleti tesis etmektir. Bodin ise dindışı gücün diğer tüm güçler üstündeki egemenliği fikrinden hareketle, devletin (ya da ‘cumhuriyet’in) kavramsal yapısını geliştirir. Modern devletler böyle doğar; bunlar ‘soylu’ derebeylerinin hırslarına karşı ‘halk’ın yanında yer alan ‘yeni bir prensin’ kurucu ediminden kaynaklanırlar ve tarihsel hükmeden

varlıklar (entité) olarak kurulurlar. Devlet bir halkın ortak varlığına vücut veren şeydir; ruhu tam da Hobbes'un dediği gibi, egemenlik olan varlıktır" (Mairet, 2020: 17).

Egemenlik ilkesinin kavramsal olarak özdeşleştiği isim Jean Bodin'dir (1530-1596). Fransa'nın içinde bulunduğu siyasal krizlere çözüm bulmak amacıyla devlete dair düşüncelerini egemenlik ilkesiyle açıklamıştır. Fransa'da yaşanan din savaşları, devletin iktidarını ve egemenliğini tehdit eder hale gelmiştir. Tüm bu yaşananlara ek olarak, 1572'deki Saint-Barthélemy Kırımı, Fransa'yı şiddetli bir kaostan içine sokmuş ve iç savaşa hatta Fransa Krallığı'nın geleceğini tehlikeye atmıştır. Fransa'nın içine düştüğü bu zor dönemi aşabilmesi için siyasetin ahlakileştirilerek bir an önce düzenin kurulması gerektiğine inanan Bodin, bu amaçla kralın mutlak erkini savunan ve bunu egemenlik kavramıyla pekiştiren baş yapıtı "*Les six livres de la République*"i (Devletin Altı Kitabı) 1576'da yayımlamıştır (Ağaoğulları, 2015: 402). Bodin'in egemenlik ilkesine bakışı, Machiavelli ile benzerlikler taşımaktadır ancak siyasete ve devlete dair görüşlerinde belirgin temel farklılıklar da mevcuttur. Bodin'in siyasete bakışında ahlaki bir boyut vardır ve egemen devletin temel özelliklerinden biri olarak bu ahlaki duruşu göstermektedir. Machiavelli ise siyasette ve devlette ahlaki normların etkilerinin ortadan kaldırılması gerektiğini savunmaktadır. İki düşünür de devleti ve siyaseti yeryüzü dünyasının bir uğraşı olarak görmesi önemli bir buluşma noktası oluşturmaktadır. Ancak, bu iki düşünür için bir diğer önemli fark ise yaşadıkları dönemde ülkelerinin içinde bulunduğu politik koşulların farklılığıdır. Temelde istikrarsız iki Avrupa ülkesi olarak görülse de Machiavelli İtalya'sı henüz ulusal birliğini sağlayamamış ve tüm çaba bu ulusal birliği sağlamak için gösterilirken Bodin Fransa'sı ise ulusal birliğini sağlamasına rağmen siyasal birliğini sağlayamamıştır. İkisi de ortak olan kaosu çözmek için çalışmalar yapmaktadır. Bu doğrultuda, Machiavelli'nin egemenlik anlayışı gücün ve şiddetin merkezi olan bir prenslik kurulması gerekliliği iken, Bodin'in egemenlik anlayışı ise kurulmuş prensliğin tek başına ve mutlak iktidar haline gelmesi gerekliliğidir.

Her iki düşünürün de siyasete ve devlete yüklemiş oldukları din dışı etkinlik anlamı ve bunun yerine siyasette mutlak gücü arama arzusu, mutlak bir devleti ortaya çıkarmıştır. "Bodin'in ana keşfi işte budur: Egemenlik devlet içinde otoritenin prensibi

değildir; her iktidarın kendisinden doğduğu devletin temel düşüncesidir. İster kral ister halk olsun ister tek başına ister çok kişi olsun, hükmedenin kendisine, kişi olarak hükmedene gelince, o ancak devlet perspektifi içinde egemenliğe sahiptir. Daha iyi bir ifadeyle, hükmeden olanın ereği cumhuriyetin ya da devletin kuruluşudur” (Mairet, 2020: 27). Egemenlik ilkesi, tarihsel olarak devletin, devlet olmasını sağlayan bir temeli teşkil etmektedir. Egemen olmayan bir gücün devlet olma vasfı da ortadan kalmıştır. Bodin’e göre, egemen, devlettir. Devletin varlığı egemenlikle sağlanır. Bodin’in egemenlik ilkesini bu şekilde tanımlaması, Schmitt’in egemenlik tanımlamasının tam merkezinde yer almaktadır. Egemen güce yüklenen bu anlam, egemenliğin hem tek bir güç olmasına hem de bu tek gücün devletin dışında geçerli olmamasına vurgu yapmaktadır. Egemenlik, Bodin’le birlikte kurumsallaşmıştır. Schmitt’in egemen olan siyasi gücü tanımlarken kullandığı egemen güç nitelikleri Bodin tarafından da kullanılmış ve bu egemenlik anlayışı geleneğinin temel çıkış noktası Bodin’in egemene yüklemiş olduğu bu nitelikler olmuştur. Bodin’in egemende olması gereken özelliklerini Ağaoğulları şu şekilde açıklamıştır:

“Egemen, yasaları koyarken bir başka gücün, örneğin bir senatonun, bir halk meclisinin ya da herhangi bir kurulun onayını almak zorunda değildir. Yasaları salt egemenin (ya da bir anlamda devletin) iradesine bağlı olması, egemenliğin en önemli niteliğidir ve egemenin diğer mutlak hakları buradan kaynaklanır. Böylece egemen yasaların nasıl uygulanacağına, savaşa ve barışa, kamu görevlilerinin atanmasına, adaletin dağıtılmasına, para basılmasına, vergi konmasına vb. tek başına karar verir” (Ağaoğulları, 2015: 408).

Bodin’e göre, egemen devletin temel ayırt edici özelliklerinden biri de adalettir. Egemen devlet, adaletli bir yönetim sağlamalıdır. Bodin’in adalet vurgusunun sebebi, devletin güç ve şiddet kullanma özelliğine sahip devlet dışı oluşumlardan ayrılması gerekliliğidir. Adaletin olmadığı bir devlet zorbalığının önünü açar, zorbalık ise var olan kaosun daha da artmasına sebep olur. Dolayısıyla devletin adaletli olması, düzenin sağlanması için de gerekli bir koşuldur. Bu durum da egemenin, sadece güç sahibi olmasının yeterli olmadığına bu gücün nasıl kullanılacağına da bağlı olduğu durumu göstermektedir. Egemen devletin yetkisi ve gücü sorgulanamaz, bu açıdan da egemenin Tanrı’ya benzetildiği, devletin bir “Yeryüzü Tanrı”sı olarak değerlendirildiği yorumları yapılabilmektedir. Görüldüğü

gibi Bodin, Tanrı'nın ve dinin yönetim üzerindeki etkisini dışlamamıştır. Bu olgular arasındaki ilişkiyi farklı bir düzleme taşımıştır.

Egemenlik düşüncesinin bir diğer kuramcısı, güçlü bir düzen taraftarı olan Thomas Hobbes'tur (1588-1679). Hobbes, Bodin'in egemenlik ilkesi düşüncesini benimseyen, siyaseti ve devleti de bu egemenlik anlayışı çerçevesinde ele alan bir kuramcıdır. Hobbes'un temel hareket noktası 'doğa durumu' olarak ifade ettiği, insanların herhangi bir otorite olmadan yaşamlarını sürdürmesi durumudur. Hobbes, bu durumu tehlikeli bulmaktadır çünkü insanları denetleyen ve kısıtlayan bir gücün bulunmamasının savaşa veya kaosa sebep olacağını düşünmektedir. Dini bir referansla insanın doğuştan kötü olduğunu kabul ederek, bir düzen yaratıcısına ve sağlayıcısına ihtiyaç duyduğunu belirtir. İnsanların düzensiz bir ortamda birbirlerine güven duymayacakları ve hem can hem de mal güvenliğinin olmayacağını belirtmektedir. Hobbes'un devlet düşüncesi de bu fikirden doğmuştur. Hem insanların birbirleriyle savaşmasını engelleyecek hem de can ve mal güvenliğini sağlayacak bir gücün varlığının gerekliliğini düşünmektedir. Şiddet kullanma yetkisinin devlete devredilmesiyle birlikte en üstün ve mutlak güç olarak devlet egemenliğinin sağlanması gerektiğini savunmaktadır. Hobbes'a göre devlet, bireylerin her birinden daha üstün güçlerle donatıldığı için bireyler bu gücün altına hem can hem de mülkiyet haklarını korumak adına girmeyi kabullenmiştir. "Hobbes'a göre siyasal devlet, bir egemene boyun eğmek için yapılan bir sözleşmeden doğar. Bu egemen aksi takdirde bir doğa durumunda hüküm sürmek zorunda olan, herkesin herkese karşı savaşına son verecektir. Burada korunma karşılığında itaat edilen bir alışveriş vardır" (Hirst, 2019: 20-21). Mairer'in krizin ve kuruluşun yüzyılı olarak nitelendirdiği 17. yüzyıl Hobbes'un çabalarıyla devletin cisimleştirilmesini fiziksel bir yapı olarak ele alınmasını sağlamıştır. "Schmitt'e göre, 17. yüzyıl en âlâsından bir 'kuruluş krizi' çağıdır. Hobbes ise bu kuruluş krizine çözüm arayan ve yapıtında bu krizin dilini, kavramsal yapısını kristalize eden bir düşünce ortaya koymuştur" (Kardeş, 2015: 70). Krizler çağında elbette devlete böyle bir anlam yüklenmesi olağan bir gelişmedir. İnsanın kendini güvende hissetme ihtiyacı, savaşların ve kaosun verdiği güvensizlikten kurtulmak istemesi egemen bir güce yani devlete duyulan ihtiyacı daha da artırmıştır.

Hobbes, Machiavelli ve Bodin gibi siyasetin ve devletin din dışı alanın birer unsuru olduğu düşüncesinin devamcısıdır. “Hobbes’a göre yasa insanın varoluşuna içkin bir biçimdir. Hem ahlaki hem de pragmatik bir işlev üstlenmektedir. Yasa, devletin özünü özetlemektedir. Aynı *corpus* altında bireylerin birliği ve aynı norma tabiiyetleri...Bu tarz yasa kavrayışının ise ‘profan’ alana tekabül ettiği çok açıktır. Devlet, profan düzlemde yasanın egemen kudretidir” (Kardeş, 2015: 70). Buna göre devlet, din dışı alanın ‘Tanrı’sı olarak değerlendirilmektedir. Mutlak bir gücün varlığı, bu gücün devredilemez ve sorgulanamaz olması bu yorumun yapılabilir olmasını sağlamıştır. Schmitt’in egemenlik tanımlaması, bu açıdan Hobbes’dan oldukça fazla etkilenmiştir. Karar veren egemendir düşüncesi, Hobbes’un da egemeni tanımlarken kullandığı bir ifadedir. Hobbes’un egemenin meşruiyetini halka dayandırması, devlete kökensel bir mahiyet kazandırması açısından önemlidir. Machiavelli, siyasette kitlenin önemini vurgulayan ve siyasetin kitle için yapılmasının yolunu açmıştır. Buna göre, prens, meşruiyetini sağlayacak bir halka ihtiyaç duymaktadır. Bu halkı bir araya getirecek gücü sağlaması, prensin egemen olarak kabul edilmesini sağlar. Hobbes, bu düşünceyi devam ettirmektedir. “Hobbes, halkı, devletin kökensel kaynağı olarak icat eden filozoftur” (Kardeş, 2015: 70). İki düşünür de egemenliğin meşruiyetini halka dayandırmaktadır. Bu durumda hem halk için hem de egemen güç olan devlet için çift yönlü ve Machiavelli ile Hobbes’un görüşlerini içerecek şu tarz bir değerlendirmenin önü açılmaktadır: Bir gücün egemen kabul edilebilmesi için, kendisini egemen olarak kabul edecek bir halkı yaratarak gücünün meşruiyetini bu halka dayandırması gerekmektedir. Sonuç olarak, egemen, kendi halkını yaratır; halk da egemenin meşruiyetini sağlar. Hobbes’un siyaseti ve devleti fiziksel bir düzlemde ele alan yaklaşımına ve onu fiziksel bir cisim olarak aşkın pozisyonda görmesi, Schmitt’in eleştirdiği bir durumdur. Schmitt’in, *Leviathan*’a eleştirileri de bu mekanik görüş içinde şekillenmiştir. Schmitt, Hobbes’un teoloji-politik okumadan yoksun olduğu için *Leviathan*’ı ölü olarak değerlendirmiştir.

Machiavelli’den başlayarak Bodin ve Hobbes’un egemenlik görüşleri, aynı düşünce geleneğini göstermektedir. Siyaseti bir bilim, bir sanat olarak ele alan bu düşünürler aynı zamanda siyasetle birlikte dönemlerinin krizlerine de çözümler üretmeyi amaçlamaktadırlar. Machiavelli, Bodin, Hobbes ve Schmitt çizgisi, devletin

kurtarılması gerekliliği üzerinden siyasal bilge rolüne bürünürler. Bu siyasal bilgiler, devleti önceleyen ve devletin güçlenmesini öğütleyen bir konumda bulunurlar. Toplumun ve devletin kurtuluşunu bu öğütlere bağlamaktadırlar. Her bir düşünürün ortaya çıkmasını sağlayan koşullar, zaman değişmiş olsa da aynıdır. Düzenin, bir egemen tarafından ve egemenin belirlediği toplum kesimlerini kapsayacak şekilde sağlanmasını savunmuşlardır. Sonuç olarak, bu düşünürlerin savunduğu temel mesele, egemen bir devletin varlığını sağlayarak siyasetin genel amacını yerine getirmek olmuştur.

2.2.2. Schmitt'in Egemenlik Kavrayışı

Schmitt'in siyaset düşüncesinin tamamını etkileyen ve onun siyaset teorisine kattıklarını şekillendiren temel kavramlardan biri de egemenliktir. Yazmış olduğu eserler, o dönemin koşullarını doğrudan yansıtan ve içinde bulunduğu siyasi ve duygusal yönelimlerini açıkça gösteren özellikler taşımaktadır. Siyasi İlahiyat (1922) metni, Schmitt'in siyasi olarak farklı bir çizgiye geldiğinin göstergesi niteliğindedir. Muhafazakâr bir Katolik olan Schmitt, artık faşizme doğru bir kayış içindedir. Egemen devletin özelliklerini açıklayan Schmitt, bundan sonraki eserlerinde de devlete ve siyasete olan bakışını bu çerçeveden kurarak sürdürecektir. Schmitt'in egemenlik kuramı, devletin kriz anlarında göstermiş olduğu tepkilere dayanmaktadır. Schmitt'in genel tavrı da bu şekilde oluşmuştur. Weimar Cumhuriyeti'nin Birinci Dünya Savaşı sonrası siyasi ve ekonomik krizlerle baş edememesi, devletin egemenliğinin sorgulanır hale gelmesi muhafazakâr ve milliyetçi kesimleri harekete geçirmiştir. Schmitt'in görüşlerinin çarpıcılığı ve kurmuş olduğu siyasi ilişkiler sonrasında almış olduğu görevler onu öne çıkarmıştır. Bu siyasi atmosferde ortaya konulan Egemenlik kuramı, Schmitt'in faşizme kayışının başlangıcını oluşturmaktadır.

Schmitt, siyasal varoluşun kaynağının “karar” olduğunu düşünmektedir. Egemenin varlığını da doğrudan karara dayandırmaktadır. “Egemen olağanüstü hale karar verendir” (Schmitt, 2020: 13). Karar vermenin de belirli koşullar altında olması gerekliliğini vurgulayarak normal koşullarda bir egemene ihtiyaç duyulmadığını egemenin kriz ya da olağan dışı durumlarda gerektiğini bu şekilde ifade etmektedir. “Egemenlik, işler yolunda iken ya da her şey ‘normal’ iken anlaşılabilecek bir durum değildir. Egemenlik, ancak ve ancak olağan olanın dışında bir durum oluşturulduğunda

olup olmadığı anlaşılacak bir kavramdır. Schmitt bunu ‘olağan dışı durum’ olarak nitelemektedir” (Kardeş, 2014: 127). Buna göre, temel uğrak noktamız, “olağanüstü hal”dir. Schmitt, egemenliği, olağanüstü hal ve karar kavramlarıyla buluşturmuştur. Devletin karşılaşmış olduğu her türlü siyasi ve ekonomik kriz, olağanüstü hale zemin hazırlamaktadır. Devlet hukukunun uygulanmasının tehlikeye girdiği durumlarda, devletin vermiş olduğu tepki, egemen olup olmadığını göstermektedir.

“Olağanüstü halden bahsedilmek için prensip olarak sınırsız yetkinin söz konusu olması, yani mevcut düzenin bütünüyle askıya alınması gereklidir. Böyle bir durumda hukuk geri adım atarken devletin baki kalacağı aşıkardır. Olağanüstü hal, anarşi ve kaostan farklı bir şey olduğu için hukuk düzeni değilse de hukuki anlamda bir düzen hâlâ mevcuttur. Burada, devletin varlığı, hukuki normun geçerliliği karşısında tartışmasız üstünlüğünü kanıtlar. Karar, kendini tüm normatif bağlardan kurtarır ve gerçek anlamda mutlak hale gelir. Olağanüstü halde devlet, hukuku kendini koruma hakkına dayanarak askıya alır” (Schmitt, 2020: 19-20).

Schmitt’e göre egemenin görevi, her koşulda devleti korumaktır. Schmitt, olağanüstü halin hukuki olarak sınıflandırılmayacağını söyleyerek devlete geniş bir hareket alanı sağlamaktadır. Hukuku askıya alarak, hukukun vermiş olduğu yetkiyle hukuk dışı kararları alması onun egemenliğinden gelen bir özelliktir. Schmitt’e göre bu durum, egemeni siyasal olarak var eden bir durumdur. Olağanüstü halin ilanı, bozulan düzenin ve uygulanamayan hukukun yeniden tesisini amaçlamaktadır. Egemen güç, olağanüstü hali düzensizliğe bir tepki olarak ortaya koyar. Düzen karşıtlığına sebep olan faktörler için daha totaliter yöntemleri devreye sokarak yoğun güç kullanımıyla devletin gücünü ispat etmiş olur. Olağanüstü hal durumu, devlet başkanına göre, hukuki olarak sınıflandırılması zor olsa da hukuk içinde alınmış bir karardır. Günlük hayatın işleyişinde halk için olağanüstü hal, alınan kararlar ve yeni yasalarla birlikte olağan seyrinde ilerler. Benjamin’in ifade ettiği gibi, olağanüstü hal kural haline gelir (Benjamin, 2012: 43). Hukukun askıya alındığı dönem yeni bir hukuk düzenini yaratır. Hukuk düzeninin yeniden tesis edilmesi, tıpkı olağanüstü halin ilan edilmesi gibi alınacak olan siyasal kararlara bağlıdır. Schmitt’e göre vurgulanan nokta, siyasallığı yaratması açısından ve siyasal kararı alacak olan gücün devlet olması bakımından, karar veren egemen devleti ortaya koymaktır.

“Egemen, durumu kendi bütünselliği içinde yaratır ve garanti altına alır. Bu son karar onun tekelimdedir. Devlet egemenliğini özü burada yatar ve hukuken zorlama veya hükmetme tekeli olarak değil, olması gerektiği gibi karar verme tekeli olarak tanımlanır; burada geçen karar kelimesi, geliştirilebilecek olan genel anlamıyla kullanılır. Olağanüstü hal devlet otoritesinin özünü net bir şekilde ortaya koyar. Burada karar hukuki normdan ayrılır ve (paradoksal olarak ifade etmek gerekirse) otorite, hukuk üretmek için haklı olmak gerekmediğini kanıtlar” (Schmitt, 2020: 21).

Schmitt’in, yasayı yasa yapanın otoritenin gücü olduğunu vurgulaması, egemen gücün hegemonya sağlama ihtiyacı olmadığını ifade ediyor gibi görünmektedir ancak, egemenin, egemen olarak kabul görmesi zaten bu hegemonyayı sağladığının bir göstergesidir.

“Schmitt’in olağanüstü hâl teorisi, gerçekleşmekte olan devrimler ve iç savaşları da hesaba katan ve Leviathan mantığını geliştiren muntazam bir formül sunmaktadır. Tanrı’nın seküler özdeşi egemen, hukukun eşiğinde durup, normatif mucizeler ve şiddetli olgular yaratır, yaşamı yasa ile zapt edip düzeni sağlar. Egemen ile düzenin düşmanları arasındaki mücadele, sivil savaş, ayaklanma ya da devrim, sonsuza kadar sürmediği sürece yeni bir düzen tesis edilecek, egemen olağanüstü hâl vasıtasıyla hayat ile hukuk arasında bağlantıyı yeniden kuracaktır. Tanrı’nın mucizeler yaratıp gönülleri iman ile doldurması gibi, egemen de olağanüstü hâle karar verip aldığı olağanüstü tedbirler ile hukuku çıplak hayata yerleştirir” (Gök, 2017: 8).

Schmitt’in teoloji-politik yorumunun bir göstergesi olarak, egemen ve Tanrı arasında kurulan benzerliktir. Buna göre, Schmitt’in egemeni tanımlarken Bodin, Hobbes çizgisinden ayrılması bu şekilde olmuştur. Devlete dair kavramların dünyevileştirilmesi, siyasetin, seküler çizgide yürütülmesi düşüncesi Schmitt’le birlikte, Tanrı egemen özdeşleştirilmesine kadar ilerlemiştir. Schmitt’in amacı, egemen devletin gücünü soyut bir şekilde ifade ederek, devlet düzenini bozmak isteyen gruplara karşı korkuyu ve baskıyı ön plana çıkarıp düzeni sağlamaktır. Schmitt’in düzenin bozulmasına karşı duymuş olduğu kendi korkusunu, düzeni bozmak isteyenlere karşı yaşatmak istemesi olarak da yorumlanabilir.

Schmitt, hukuki bir kavram olan olağanüstü hali ilahi bir kavram olan mucizeyle eşleştirerek devlet ve hukuk kuramına olan bakışını kaynaklandırmış olur. “Modern devlet kuramının bütün önemli kavramları, dünyevileştirilmiş ilahiyat kavramlarıdır” (Schmitt, 2020: 43). Machiavelli’nin, Bodin’in ve Hobbes çizgisinin devlet kuramında yapmış olduğu yeniliği bu şekilde açıklamıştır. Schmitt’in siyaset kavramlarını ilahi kavramlarla bir tutarak açıklaması hem aydınlanmaya ve liberal siyaset düşüncesine karşı çıkmasıyla ilgilidir hem de bir Katolik olarak kilise’ye ve devlete olan bağlılığıyla ilgilidir. Schmitt, liberal siyasete olan karşı çıkışlarını Katolik bir siyaset düşünürü olan Donoso Cortes’e (1809-1853) dayandırmaktadır. Cortes’in yaşadığı dönemin koşullarına göre liberalizme ve burjuvaziye karşı geliştirdiği eleştirilerini, siyasi kararı veren irade yani egemen devlet düşüncesini belirgin hale getirmek için kullanmıştır. Schmitt, Siyasi İlahiyat’ta Donoso Cortes’in burjuvazi hakkındaki görüşlerini şu şekilde açıklamıştır:

“Donoso’ya göre, burjuva liberalizminin ayırt edici özelliği, bu savaşta karar vermek yerine bir müzakereye girişmeyi denemek denemektir. Burjuvaziye, tabir caizse, ‘tartışan bir sınıf’ olarak tanımlar: *una clase discutidora*. Burjuvazi böylece mahkum edilmiştir, çünkü bu tanımda onun karardan kaçınmak istediği anlamı yatar. Bu sınıfın liberal anayasacılığı, kralı parlamento aracılığıyla felç ederken onun yine de tahtta kalmasına izin verir ki bu, deizmin, Tanrı’yı dünyadan tard ederken yine de onun varlığına sıkı sıkıya tutunarak içine düştüğü tutarsızlıkla aynıdır. Yani liberal burjuvazi bir Tanrı ister ancak bu tanrı faal olmamalıdır; bir monark ister ancak bu monark iktidarsız olmalıdır; özgürlük ve eşitlik talep eder, buna rağmen, eğitim ve mülkiyetin yasama üzerindeki etkisini garanti altına almak için, seçme hakkını mülk sahibi sınıflarla sınırlandırmak ister; sanki eğitim ve mülkiyet, fakir ve eğitimsiz insanları baskı altında tutma hakkı verebilmiş gibi...” (Schmitt, 2020: 64-65).

Schmitt’in Cortes’in düşüncelerinde katıldığı ve kullanışlı gördüğü kısım şüphesiz liberal burjuvazinin karar verememe özelliğidir. Schmitt’in kapitalist devlete ve burjuvazinin çıkarlarına ters düşen bir düşüncüyü benimsemediği açıktır. Preuss’a göre Schmitt, “20. yüzyılda sınıf mücadeleleri artarken burjuva düzeninin bu koşullar altında korunması için uğraşan burjuva bir devrimciydi. ‘burjuvazinin Lenin’i’ diye adlandırılmıştı ki bu tamamen yanlış değildir. Schmitt’in düşüncesi, özünde, kitle

demokrasisinin dinamiklerinin burjuva toplumsal düzeninin demirbaş kurumlarının devamlılığı için kullanılmasına dayanıyordu: özel mülkiyet, miras hakkı, alışveriş, ticaret, sözleşme ve yatırım serbestiyeti” (Preuss, 2019:226). Schmitt’in liberalizmle olan uyumsuzluğu sadece siyasi karar alma mekanizmasının işletilmemiş olmasıdır. Liberal piyasanın tüm özelliklerini ve sınıfsal ayrıcalıklarını kabul ederek, yöneten ve yönetilen ilişkisini bu ayrıcalıklar üzerinden düşünmeyi de ihmal etmemiştir. Donoso Cortes’in karşı çıktığı burjuvazinin alt sınıfları yönetmek için onlara verilen eğitim, mülkiyet hakkının alt sınıfları hegemonya altında tutmaya yaramayacak olması düşüncesine katılmaz. Alt sınıfları kontrol ederken sadece bu hakların yeterli olmadığını ayrıca duygusal olarak da milli ve dini ayrıcalıklara sahip oldukları düşüncesinin de egemen tarafından sürekli olarak topluma aktarılması gerektiğini düşünmektedir.

Schmitt’in Siyasi İlahiyat metniyle ortaya koyduğu egemenlik teorisi, daha sonra yazacağı *siyasal olanı* belirleyebilme gücüne sahip egemenin zeminini hazırlamaya dönük bir çabadır. Karar kavramı üzerinden hareketle, dönemin siyasi kriz koşullarına uygun olabilecek bir çözüm önerisi sunmaya çalışmıştır. Schmitt, bunu yaparken, liberal siyaseti hedef alarak parlamentonun meşruiyetini tartışmaya açmış ve devlet başkanına ait olması gereken karar verme yetkisinin parlamento tarafından denetlenmesinin egemen devlet olmanın önünde bir engel oluşturduğunu öne sürmüştür. Weimar Cumhuriyeti’nde yaşananlar da Schmitt’i doğrular nitelikte gelişmiştir. Weimar Anayasası’nın olağanüstü hal ilan etme yetkisini devlet başkanına veren 48. Maddesi, Schmitt’in egemenlik teorisi açısından kritik önem taşımaktadır. Egemen gücün hukuki yollarla kendini ilan etmesine yol açan bu madde sayesinde egemen, hukukla birlikte hukuk içi ve hukuk dışı bütün imkanlara sahip hale gelir. Schmitt’in egemen gücü tam da bu durumda siyasal bir varlık olarak ortaya çıkmaktadır.

2.2.3. Siyasal Kavramı

Schmitt’in siyasal olanın ne olduğuyla ilgili çalışması, egemenlik ve devlet kavrayışındaki çıkış noktasını oluşturmaktadır. Egemenin siyasal olana karar veren olduğunu belirtmesi, siyasal olanın ne olduğuyla ilgili soruyu da beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla Schmitt’in siyasal olanı tanımlama çabası Schmitt’in

modern devletin geçirmiş olduğu gelişim evrelerini açıklayarak, içinde yaşadığı politik koşullar ışığında yaşanan siyasi ve ekonomik krizlere bir reçete sunma çabasının bir ürünüdür. Schmitt'in siyasi olanı belirleme çabasını hem Marksizm'in hem de liberalizmin çözümlemelerine karşı olarak devleti ve siyaseti konumlandırarak muhafazakar devletçi geleneğin devamcısı bir bakış açısıyla ele alması olarak da değerlendirilebilir. Siyasal olana dair görüşlerini aktarırken özellikle aydınlanma düşüncesine ve bu düşüncenin ürünlerinden olan Marksizm'i ve oradan da siyasal liberalizmi doğrudan hedef almaktadır. Ona göre, Marksizm'in ve siyasal liberalizmin siyaseti kavrama biçimi siyasal olanın belirlenmesi bakımından sorunludur, bu sorunlu durum da devlet egemenliğini tehlikeye atan bir siyasal ortam hazırlamaktadır. Schmitt siyasal kavramını açıklarken, kendi siyasal kavrayışına denk düşen bir tutumla, metni, dost-düşman ayırımına uygun olarak yazmıştır. Metnin dostu ve düşmanı bellidir.

“Schmitt'in üzerinde en çok değişiklik yaptığı eseri olan “Siyasal Kavramı”, 1927 yılında Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik dergisinde yayımlandıktan sonra, 1932'de genişletilerek Duncker&Humblot yayınevi tarafından basılmıştır. Hitler iktidara geldikten sonra Nazi ideolojisine uyarlanan bazı pasajlarla birlikte üçüncü kez 1933'te Hamburg'daki bir yayınevinin bastığı metin, Schmitt ve akademik dünya tarafından bir daha dikkate alınmamak üzere tarihe havale edilmiştir. 1963 yılında “Partizanın Teorisi” (Theorie des Partisanen) kitabıyla aynı anda 1932 baskısına uzun bir önsöz ve sona eklenen üç değerlendirmeye tekrar basılan “Siyasal Kavramı”, bu son basımıyla birlikte akademik camianın yeniden ilgi odağı olmuştur ve o günden bu yana bu ilgi artarak devam etmektedir” (Göztepe, 2015: 136).

Schmitt, 1933 yılında, yeni bir basımla siyasal kavramını Alman Nasyonal Sosyalist Parti üyeliğine uygun olarak düzenlemiştir. Schmitt, bu basımda metnin içeriğinde bir değişiklik yapmamıştır, bu basımın önsözü, Nasyonal Sosyalist rejimi meşrulaştırmak adına yazılmıştır (Çelebi, 2008: 168). 1963 yılında yeniden basılan metin, içeriği yeniden düzenlenerek 1932 basımı üzerinden ele alınmıştır¹. Bu durum, Çelebi'ye göre, bir günah çıkarma çabası olarak değerlendirilmiştir (Çelebi, 2018: 12). Siyasal kavramının gelişmesine neden olabilecek faktörlere bakıldığında en başta,

¹ Bu çalışmada, Schmitt'in 1932 metnine 1963'te yaptığı eklemelerle yeniden basılan eserin Türkçe çeviri metni esas alınmıştır.

Schmitt'e göre, Weimar Cumhuriyeti'nin egemen devlet olma gücünü kaybettiği düşüncesi hakimdir. Birinci Dünya Savaşı sonrası zaten bir kriz çağında olan devletler çıkmazın içindedir. Schmitt buna bir çözüm bulabilmek adına, “siyasal birliğin yukarıdan tesis edilmesinin imkansız hale geldiği noktada, yeni bir formül geliştirmiş, siyasal birliğin tabandan mümkün olup olamayacağının koşullarını araştırmıştır” (Çelebi, 2018: 15). Siyasal kavramı bu kriz çağının ürünüdür.

Schmitt öncelikle siyasal kavramının devletle olan ilişkisini belirlemeye girişir ve siyasalın devletten önce geldiğini belirtir. “Siyasal kavramı devlet kavramında önce gelir. Günümüzdeki kullanımıyla devlet, belirli bir toprak parçası üzerinde örgütlenmiş bir halkın siyasal statüsüdür” (Schmitt, 2018: 49). Halkı belirleyen bir devletin varlığı, bu tanıma göre zaten siyasal bir devlettir dolayısıyla da egemendir. Schmitt, kitabın başında Siyasi İlahiyat metninde söylediği egemenin siyasal olana karar veren güç olduğu durumunu farklı bir şekilde tekrarlamış olur. Schmitt'in siyasal olanın devletle ilişkilendirilmesine itiraz geliştirmesinin nedeni devlete dair olanın siyasal olanı tam anlamıyla karşılamadığını düşünmesidir. Siyasal kavramı devleti de kapsayacak kadar geniş bir teorik tanımlama imkanı sunmaktadır. Buna göre, siyasalın kendine özgü bir formülasyonu bulunmaktadır. Schmitt siyasal olanı belirlerken her türlü ahlaki, etik, estetik, ekonomik ayrımı bir kenara bırakarak dost-düşman ayrımını geliştirmiştir.

“Siyasal eylem ve saikleri açıklamakta kullanılabilecek özgül siyasal ayrım, dost-düşman ayrımıdır. Dost-düşman ayrımı salt kavramsal bir ölçüt sunar; nihai bir tanım olmadığı gibi, içeriğe ilişkin bir şey de söylemez. Sözü edilen ayrım başka ölçütlere dayandırılmadıkça, siyasal kavramı açısından diğer karşıtlıklardaki görece bağımsız ölçütlere karşılık gelir: ahlakta iyi ve kötü; estetikte güzel ve çirkin, vs. Dost ve düşman ayrımı her koşulda, yeni ve bağımsız bir inceleme alanı anlamında olmasa dahi, diğer karşıtlıkların birine ya da birden fazlasına dayanmaması ya da onlardan kaynaklanmaması anlamında özerktir. Dost ve düşman ayrımının işlevi, bir bağın ya da ayrılığın, bir birleşme ya da ayrışmanın en uç yoğunluk derecesini ifade etmektedir. Dost ve düşman ayrımı, diğer tüm ahlaki, estetik, ekonomik ya da diğer ayrımların kullanılmasına gerek kalmadan pratik ve teorik olarak varlığını sürdürebilir” (Schmitt, 2018: 57).

Siyasal olana dair bu ayrım toplumun belirli ölçütlerde birliğin gerekliliğini de belirten bir ayrımdır. Siyasal dost ve siyasal düşman tanımlamaları siyasal birlik kavramı doğrultusunda ortaya çıkmıştır. “Siyasal birlik, kapsayıcı olduğu kadar dışlayıcıdır da. Siyasal bir arada olanların iradesidir. Siyasal, siyasal birliğin önündeki muhtemel engellerin ortadan kaldırılmasına yönelik, bu birliğin dışında kalanlara karşı takınılacak ortak, zaman ve mekan içinde sürekli değişen dinamik ve devingen bir tutumu gerektirir” (Çelebi, 2008: 131). Çelebi’ nin bu yorumu Schmitt’in dostun ve düşmanın içinde bulunulan koşullara göre değişebileceği göstermektedir. Dost ve düşman kavramları Schmitt için mutlak kavramlar değildir. Her dönemde ve koşulda siyasal birliği gözeterek yeniden belirlenebilen kavramlardır. Schmitt’i bu açıdan da Machiavelli’ye benzeterek, bir konjonktür düşünürü olarak değerlendirmek mümkündür. Schmitt’in dost-düşman ayrımını, Weimar Cumhuriyeti’nin içinde bulunduğu durumu düşünerek yaptığı fikrinden hareketle devlet düşmanlarına karşı bir cephe oluşturabilmek adına devlet destekçilerinin bir arada olduğu homojen bir yapı kurmayı hedeflemiştir. Bu hedef amacına ulaşmış ve Nazizm’e temel oluşturmuştur. “Siyasal düşmanın ahlaki açıdan kötü, estetik açıdan çirkin ya da ekonomik açıdan rakip olması gerekmez; hatta siyasal düşmanla iş yapmak avantajlı bile gözükebilir. Önemli olan, siyasal düşmanın öteki, yabancı olmasıdır. Siyasal düşmanın varoluşsal anlamda en yoğun haliyle başka bir varlık ve yabancı olması yeterlidir” (Schmitt, 2018: 57). Schmitt’e göre düşmanın belirlenmesi, siyasal birliği sağlayan ve aynılık sağlayan ırk, mekan, dil, tarih benzerliklerinin dışında kalanların öteki olarak sayılmasıyla bağlantılıdır. “Biz” olmanın vermiş olduğu homojenliği bozan “onlar” düşman olarak nitelendirilir.

“Schmitt politik-olanın çıkış noktasının şu olduğunu söyleyecektir: Herkes kendi modunu korur. Bir kollektivitenin aktivitesi, başkası ile karşılaştığı anda ve bu karşılaşmada kendisini potansiyel dost-düşman olarak temsil ettiği anda politiktir. Yabancınnın başkalığı çatışmayı temsil etmektedir. Schmitt’te insani eylem çatışmacı olarak anlatılmıştır. Politik olarak düşman, başka bir kollektivitenin varoluşunu sorgulayan bir kollektivitedir. Buradan şu sonuç çıkabilir: Dost-düşman ayrımı bir doğa tanımı değildir; politik ilişki tözsel düzeyde saptanamazdır/belirlenemezdir” (Kardeş, 2015:48).

Schmitt için dost-düşman ayrımı siyasalın temelini oluşturmaz, siyasal bir birlik kurulabilmesi için gerekli olan bir aradallığın sağlanabilmesi için gerekli kutuplaşmanın temelini oluşturur. Siyasal birlik düşmana karşı dostlarla oluşturulmaktadır.

“O halde düşman, rakibimiz ya da genel anlamda hasmımız değildir. Düşman, antipatik duygularla nefret ettiğimiz kişisel hasmımız da değildir. Düşman sadece, gerçek bir olasılık olarak, insanlardan oluşan bir bütün karşısında mücadele eden benzer bir bütündür. İnsanlardan oluşan bütünlük, hele ki tüm bir halka dayandırılan bütünlük, kendinde kamusal nitelik taşıdığından, düşman da kamusal düşmandır. Düşman *hostis* 'tir, geniş anlamda *inimicus* değil” (Schmitt, 2018: 59).

Schmitt'in düşmanı tanımlarken *hostis inimicus* ayrımını yapması, düşmanın, hangi boyutta düşman olduğunu ifade etmek için belirtilmiştir. Buna göre *hostis*, kamusal düşmanlığı belirten bir ifadedir. *Inimicus* ise kişisel düşmanlığı belirten bir ifadedir. Schmitt'in düşmanlık tanımlaması, ahlaki değerlerden arınmış, kişisellikten uzak siyasal bir düşmandır ve kamusal niteliktedir. *Inimicus* ise ahlaki ve duygusal etkilerle düşmanlığın ortaya çıkması durumunu ifade etmektedir. Örneğin Engels'in, Marx'ın cenaze töreninde ifade ettiği “onu birçok karşı düşüncede olan hasmı olabilirdi, ama kişisel düşmanı pek o kadar yoktu” (Engels, 1979: 198) bu cümle *hostis*, *inimicus* ayrımı için açıklayıcı bir örnek oluşturmaktadır. Marx'ın politik konumlanmasından ötürü diğer insanlarla hasım olmasını vurgulayan Engels, kişisel düşmanlığın olmadığı ifade etmiştir. Bu anlamda, Marx'ın içinde bulunduğu düşmanlık ilişkileri genellikle *hostis* ile belirtilebilir. Dolayısıyla kamusal düşmanlığı ifade eden *hostis* kavramına denk düşen düşmana karşı kişisel olarak cephe alma gerekliliği de ortadan kalkar. Kamusal düşmanlık duyulan taraf, politik koşullara göre değişkenlik gösterebilecek bir alanda tutulmaktadır. *Hostis*, *inimicus* ayrımı, bu değişkenliği ve kamusal-bireysel düşman ayrımını ortaya koyması açısından önemli bir nitelendirmedir.

Bu noktada düşmanla kurulan bağın duygusal olmadığı görülmektedir. İki grup arasındaki siyasal mücadelenin sonucunda ortaya çıkan, mücadelenin yoğunluğunun savaş boyutuna ulaşmasıyla birlikte en siyasal boyutuna ulaşmasıyla

gerçekleşmektedir. Savaş kararını verecek olan iradenin, birlik oluşturabilmesi zaten siyasallığın yerine getirildiğini göstermektedir. Savaş kararı, siyasal birliğin dost-düşman ayrımı konusundaki yoğunluğa ulaşmış en uç karardır.

“Dost, düşman ve mücadele kavramları hakiki anlamlarını, fiziksel öldürmeye dair gerçek olasılıkla kazanır. Düşmanlık, ötekinin varoluşsal olumsuzlanması olduğundan, savaş da düşmanlıktan doğar. Savaş, düşmanlığın en uç noktada somutlaşmış halidir. Savaşın gündelik, normal bir şey olması, ideal ya da istenen bir durum olarak algılanması gerekmez. Ancak düşman kavramının bir anlamı olduğu sürece, savaşın gerçek bir olasılık olarak varlığını sürdürmesi gerekir” (Schmitt, 2018: 63).

Schmitt, savaş durumunun siyasallığın belirleyici ögesi olduğunu ifade ederek, istisnai bir durum olan savaşın belirlenmesinde egemen gücün varlığı bu şekilde görünür hale gelir. Savaş, siyasallığın görünür biçimi olarak da karşımıza çıkmaktadır. Ancak savaş sayesinde dost-düşman ayrımı somut hale gelir.

“Marksist anlamdaki ‘sınıf’ da sözü edilen tayin edici noktada, yani sınıf ‘savaşını’ ciddiye alıp sınıfsal karşıtı gerçek bir düşman olarak gördüğü ve onu ister devlet olarak ister devlete karşı ister bir iç savaşta devletin içinde, mücadelesinin nesnesi haline getirdiği anda, salt ekonomik bir kategori olmaktan çıkıp siyasal bir birime dönüşür” (Schmitt, 2018: 67).

Schmitt’in Marx’a ve proletarya diktatörlüğüne olan bakışı da siyasal olan çerçevesinden gerçekleşmektedir. Marksist sınıf kavramının ekonomik temelli olması onun siyasal karşıtıktan uzak olduğu anlamına gelmediğini ve bu açıdan siyasalı gerçekleştirdiğini ifade etmektedir. “Schmitt’e göre ekonomik bir ilişki dost düşman ilişkisi ürettiği andan itibaren politiktir. Dolayısıyla artık ekonomik yasadan ziyade politika kendi dinamikleriyle işlemeye başlamaktadır. Schmitt, Marx’taki ekonomi fikrinin politik düşmanlığa yol açmasını olumlarken onun belirleyiciliğinin ön planda olmasını olumsuzlamaktadır” (Kardeş, 2015: 89). Marx’ın ve Schmitt’in derin görüş ayrılıklarının yanı sıra siyasal bir birliğin karşıtı olarak düşman belirleme noktasında ortaklaşmaktadırlar. Schmitt’in penceresinden, Proletarya diktatörlüğünün, burjuvaziyi düşman olarak görmesi ve burjuvaziye karşı yürüttüğü savaş, dost-düşman

ayrımı oluşturması, proletarya diktatörlüğünün siyasallığını ortaya koyarken egemen bir güç olduğunu da göstermektedir.

Devletin siyasal karar alma gücü, kriz anlarında ortaya çıkmaktadır. İstisnai bir an olan kriz anlarında devletin egemen olarak karar alması onu siyasal yapar ve devlet olmanın gereğini yerine getirir. Siyasal birliğin kendini gösterdiği oluşum olan devlet belirleyici konumdadır. “Önemli olan, yalnızca çatışma anıdır. Eğer ekonomik, kültürel ya da dinsel karşıtlıklar, kriz anı hakkında kendiliklerinden karar verebilecek bir noktaya erişmişlerse, siyasal birliğin yeni tözünü oluşturuyorlar demektir” (Schmitt, 2018: 68-69). Bu durumda devlete düşen görev, egemen olarak dost-düşman ayrımını yapabilmektir. Yapamadığı taktirde siyasallığını ve egemen güç olma niteliğini kaybeder. Dostlardan oluşan siyasal birlik düşmana karşı verilecek mücadeleye kendi varlığı için hazır olmak zorundadır. Bu siyasal birlik yani devlet, kendi yurttaşlarından bu mücadele için bazı haklarını alabilecek yetkiye sahiptir.

“Tayin edici siyasal birlik olarak devlet devasa bir yetkiyi kendinde toplamıştır: Savaşma olasılığını ve böylelikle insanların yaşamları üzerinde açıkça tasarrufta bulunma yetkisini. Çünkü *Jus belli* insanların yaşamları üzerinde tasarruf yetkisini de kapsar. Bu iki anlama birden gelir: Kendi halkından ölümü ve öldürmeyi göze almayı talep etme ve düşmanını öldürme yetkisi. Normal bir devletin asıl performansı ise devlet içinde ve kendi egemenlik alanında mutlak memnuniyeti, ‘huzur, güven ve düzeni’ sağlamak, bu yolla hukuk normlarının geçerliliği için önkoşul niteliğindeki normal durumu tesis etmektir. Çünkü her norm daha baştan olağan bir durum varsayar ve hiçbir norm kendisi için anormal bir durum karşısında geçerliliğini koruyamaz” (Schmitt, 2018: 75).

Schmitt’in devletin kendi sınırları içinde güvenliği sağlama durumu, içerde düşman olarak belirlenmiş gruplara karşı bir iç savaşı ifade etmektedir. Siyasal birlik bu iç düşmana karşı gereken reaksiyonu gösteremezse, egemenliği tehlike altına girer ve artık siyasal devletten söz edilemez hale gelir. “İç savaş siyasal birliğin kaderini tayin edecektir” (Schmitt, 2018: 75). İç düşmanın belirlenmesi ve ona karşı savaşılması kararı egemen bir gücün varlığını göstermektedir. Eğer bir devlet, iç düşmanını belirleyemeyecek durumdaysa siyasal olarak o devletten söz etmek mümkün değildir. Dolayısıyla, devletin siyasal bir varlık olarak sürekliliği için her

zaman bir düşmana ve bu düşmana karşı yurttaşlarını harekete geçirebilecek yetkilere sahip olması gerekmektedir.

Schmitt, siyasal kavramı metninde hedefi olarak belirlediği çoğulcu teorinin ve liberalizmin siyasal olmadığını ifade etmektedir. Liberal teorinin siyasal olanı göz ardı ettiğini ve karar veren devlet iktidarını reddettiğini belirtmektedir. Tayin edici siyasi birlik olan devletin yetkilerinin sorgulanamaz olması liberalizm için karşı çıkılması gereken bir durum oluşturmaktadır. “Liberalizmin sistematik teorisi, hemen her zaman devlet gücüne karşı iç politikada yürütülen politikada mücadeleye ilişkin olmuştur. Bu teori, bireysel özgürlüklerin ve özel mülkiyetin korunması için devlet gücünün sınırlanmasına ve kontrol edilmesine hizmet eden, devleti bir ‘uzlaşma’ ya ve devletin kurumlarını da birer ‘subap’a dönüştüren birçok usul sunar” (Schmitt, 2018: 101). Buna göre liberalizm bir denge teorisini oluşturur. Devlet ve birey arasındaki dikey ilişkiyi ortadan kaldırmayı hedefler gibi görünmektedir. Schmitt’in karşı çıkışı da tam bu noktadadır. Devlet, bireyleri üzerinde tasarruf hakkına sahip değilse egemen bir güç haline de gelemeyecektir. Liberalizmin, devletin birey adına karar alma yetkisine karşı çıkışı, dost-düşman ayrımını kabul etmemesi yani siyasal olarak bir karşıtlık oluşturmaması Schmitt açısından siyasal olmama olarak değerlendirilmektedir. Schmitt’e göre, liberalizm dünyayı nötralize ve depolitize etmeye çalışır. Bu durum da karar unsurunun devre dışı kalmasına sebep olur, dolayısıyla egemen güç yani siyasi birlik ortadan kalkar.

“Varılan nokta, silahlarından arındırılmış ve depolitize edilmiş bir kavramlar sistemidir. Dikkat edilmesi gereken husus, liberal kavramların normalde etik (maneviyat) ile ekonomi (iş) arasında salınıp iki uç noktadan hareketle siyasal ‘zappedici gücün’ alanı sıfatıyla yok etmeye çalıştıklarıdır. Bu çerçevede ‘hukuk devleti’ (gerçekte özel hukukun devleti) kaldıraç işlevi görürken, özel mülkiyet de evrenin merkezine oturur. Evrenin kutuplarını oluşturan etik ve ekonomi, merkezin iki zıt yansımasından ibarettir. Etik coşku ve materyalist ekonomik nesnellik, her tipik liberal ifadede birleşerek, siyasala yeni bir veçhe kazandırır. Böylece siyasal nitelik taşıyan kavga kavramı, liberal düşüncenin ekonomi tarafında rekabete, liberalizmin manevi tarafında ise tartışmaya dönüşür. Savaş ve barış gibi iki değişik statü arasındaki net ayrım yerini sonsuz rekabetin ve sonsuz tartışmanın dinamiğine bırakır” (Schmitt, 2018: 102).

Schmitt'e göre, liberal teorinin genel "insanlık" söylemi herhangi bir karşıtlık oluşturmadığı için yani dost-düşman ayrımını içermediği için siyasal değildir. Schmitt'in liberalizme getirdiği bu eleştiriler, farklı ve hatta zıt görüşteki düşünürleri bile etkilemeyi başarmıştır. İlerleyen dönemlerde Chantal Mouffe gibi teorisyenler, liberalizme karşı eleştirilerini Schmitt'in düşüncelerinden etkilenecek yapılmıştır. Bu görüşler, Schmitt'in parlamenter demokrasiye olan eleştirilerinin incelendiği bölümde ele alınacaktır.

Schmitt, 1963 yılında Siyasal Kavramı kitabının önsözünde, kitabın yazılma amacını şu şekilde ifade etmiştir: "Bu çalışma, şeylerin doğasına ilişkin zaman dışı özellikleri aramakla işe başlayabilecek türden bir çalışma olmayıp araştırma konusunu netleştirmek için öncelikle ölçütler geliştirmeyi amaçlar. Sorunun esasını, devlete ilişkin olan (Staatlich) ve siyasal (Politisch) kavramları ile savaş (Krieg) ve düşman (Feind) kavramlarının karşılıklı konumlanmasını ve ilişkilerinin kavramsal alana katkıları ekseninde incelenmesi teşkil etmektedir" (Schmitt, 2018: 39). Her ne kadar, Schmitt, böyle bir çabası olduğunu ifade etse de Schmitt'in siyasal olanı belirleme çabası teorik bir ayrım yapma isteğinden daha fazlasını ifade etmektedir. "Weimar Anayasası'nın kabulü sırasında ve sonrasındaki çoğulculuk ve karşıt siyasal akımların birbirini tehdit eden gücü, Schmitt'in gözünde devleti yok edici bir unsur olmuş ve Schmitt dost-düşman ayrımıyla içte siyasal birliğin tesisine çalışmıştır" (Göztepe, 2015: 137). Schmitt, bir 'karar devleti'ni ortaya koyma çabası içindedir. Devleti var eden asıl unsur, onun, düşmanlarına karşı birlik olabilme iradesini gösterebilmesidir. "Siyasalı oluşturan, aslında savaş ya da silahlı çatışma değil, tam olarak bir düşmanlık ilişkisidir: rekabet değil yüzleşmedir. Hiçbir kanun onu bağlamaz: siyasal, hukuktan önce gelir" (Hirst, 2019: 20). Schmitt'in odaklandığı mesele, devletin bir egemen olarak mücadeleye girişmesinden ziyade mücadeleye yönlendirebileceği bir kitleye sahip olmasıdır. Bu kitleyi yönlendirebilmesinin kilit rolü ise düşman yaratabilmesindedir ve buna karar verebilmesindedir.

2.3. Kriz Çağında Demokrasi: Parlamenter Demokrasinin Krizi

2.3.1. Liberal Demokraside Yönetilemezlik Sorunu

Carl Schmitt'in parlamenter demokrasiye karşı olan tutumunu şekillendiren tarihsel süreç Weimar Cumhuriyeti'nin Birinci Dünya Savaşı sonrası ve bunun sonucu

olarak ortaya çıkan Versay Antlaşması'ndan sonra içine girdiği siyasal ve ekonomik krizle başlamıştır. Schmitt'in bu dönemlerde takınmış olduğu tutum, egemen karar verici bir devlete duyulan ihtiyacı ortaya koymak üzere çalışmalarında görülmektedir. Weimar Anayasası'nın yürürlüğe girmesiyle birlikte Almanya'da devletin ve toplumun konumlanmasında yaşanan değişiklikler ve siyasetin yapıma biçimi liberal demokrasiye uygun olarak işlemeye başlamıştır. Parlamentonun işleyişinin devletin itibarına ve gücüne zarar verdiği düşüncesi başta Schmitt olmak üzere dönemin muhafazakâr, milliyetçi düşünürleri tarafından tartışılan bir konu haline gelmiştir. Siyasi İlahiyat kitabıyla geliştirdiği egemenlik teorisi ışığında liberalizme ve parlamenter demokrasiye olan bakışını şekillendirmiştir. En önemli eserlerinden biri olan Siyasal Kavramı'nda liberalizme yöneltmiş olduğu eleştirilerinin temelini ve inşasını, Parlamenter Demokrasinin Krizi eseriyle oluşturmuştur.

“Almanya'da siyaset anlayışı 20. yüzyıla kadar devlet merkezliydi. Birinci Dünya Savaşı Almanya aleyhine sonuçlandıktan sonra Weimar Anayasası ile birlikte siyaset-devlet özdeşliği yerini siyasal olmayan toplumsal güçleri (sendikalar, iş adamları dernekleri, Kilise, vb.) de kapsayan, topluma doğru genişleyen bir devlet, çoğulcu devlet anlayışına bıraktı. Alman muhafazakâr çevreleri Versay Antlaşması'nın, devletin toplumun üzerinde yer alan birincil ve bütünleştirici işlevini sona erdirdiğini düşünüyordu. Muhafazakârlara göre Versay'dan sonra devlet-toplum özdeşliği artık fiilen sona erdi ve Almanya dış güçlerin zorlamasıyla homojen bir devlet olmaktan vazgeçmek zorunda kaldı” (Çelebi, 2018: 14-15).

Çelebi'nin ifade ettiği homojen devlet yapısı ve düşüncesi, Schmitt için demokrasinin gerçekleşebilmesi için en önemli faktördür. Toplumsal homojenliğin sağlandığı bir devletin demokratik bir devlet olduğunu düşünmektedir. Schmitt, devlet homojenliğinin önündeki en büyük engel olarak liberalizmi ve liberalizmin bir kurumu olan parlamentoyu görmektedir.

1923 yılında ilk olarak basılan Parlamenter Demokrasinin Krizi eseri, 1926 yılında ikinci baskısını yapmıştır ve bu ikinci baskının önsözünde birinci baskı sonrası gelen eleştirilere cevap vererek, parlamentarizme karşı çıkışını tarihsel dayanaklarıyla açıklamaya çalışmıştır. Parlamentonun işlevlerinden biri olan müzakere Schmitt'in karar veren devlet görüşüne uymaz. Schmitt tartışarak yönetme fikrini benimsemez ve

karar verenin tek ve sorgulanamaz bir irade olması gerekliliğini savunur. Schmitt, parlamentonun işlevinin, kamusal tartışmanın ciddiye alınarak sürdürüldüğü zaman gerçek olarak değerlendirilebileceğini belirtir ve ardından modern kitle demokrasisinin kamusal tartışmayı bir formaliteye dönüştürdüğünü bunun sonucu olarak da çıkar gruplarının işine yarayan bir kurum haline geldiğini ifade etmektedir (Schmitt, 2017: 20, 21, 22). Schmitt'in parlamentonun müzakere işlevini yerine getirememesini ve çıkar gruplarına hizmet eder hale gelmesini liberalizme yöneltilmiş bir eleştiri olarak yorumlamak mümkündür. Modern kitle demokrasisinin kurumu olan parlamento, küçük bir seçkin grubun çıkarını halkın çıkarı gibi göstererek devlet itibarını ve devletin halkla olan ilişkisine zarar veren bir kurum olarak değerlendirilmiştir.

“Parlamentarizme, bir ‘*government by discussion*’ a duyulan inanç, liberalizmin düşünce dünyasına aittir; demokrasinkine değil. Bu ikisi -liberalizm ile demokrasi- modern kitle demokrasisini teşkil eden heterojen oluşumun anlaşılabilmesi için birbirinden ayrılmak zorundadır” (Schmitt, 2017: 25). Schmitt'in temel karşı çıkışı, demokrasinin ve liberalizmin özdeşmiş gibi gösterilmesinedir. Demokrasinin liberal bir kavram olarak kullanılmasına itiraz geliştirerek heterojen toplumun demokratik olmadığını savunmaktadır. Demokrasinin doğası gereği homojen bir toplumu sağlaması gerektiğini ve ancak homojen toplumda eşitliğin mümkün olacağını belirtmektedir. “Her gerçek demokrasi, yalnızca eşitlere eşit muamele değil, mantığın kaçınılmaz sonucu olarak eşit olmayanlara eşitsiz muamele ilkesi üzerine kuruludur. O halde ilkin türdeşlik, ikinci olarak heterojen olanın -gerektiğinde- elenmesi veya imha edilmesi, demokrasi kavramına içkindir” (Schmitt, 2017: 25). Schmitt'in demokrasiyi bu şekilde bir eşitlik algısı üzerinden kurması, homojenliğin demokrasinin siyasi olarak gücünün kaynağı olarak düşünmesi, daha sonra yazacağı siyasal kavramı eserine kaynaklık oluşturmaktadır.

“Schmitt için önemli olan, homojenliğin bağlı olduğu benzerliğin doğası değildir; burası açık. Asıl önemli olan, demosa ait olanlarla, dolayısıyla da eşit haklara sahip olanlarla, demosa ait olmadıkları için siyasi alanda aynı haklara sahip olamayacak olanları birbirinden ayırmaya yarayacak bir hat çizme ihtimalidir. Günümüzde yurttaşlıkta ifade bulan bu tür bir demokratik eşitlik, Schmitt'e göre,

bütün diğerk eşitlik biçimlerinin de temelinde yatıyor. Demokratik yurttaşlar, soyut bir insanlık fikrinden pay aldıkları için değil, demosa ait olmaları sebebiyle eşit haklarla donatılırlar. Bu yüzden de Schmitt, demokrasinin merkezi kavramının ‘insanlık’ değil, ‘halk’ olduğunu ve bütün insanlığı kapsayan bir demokrasinin asla mümkün olmadığını söyler” (Mouffe, 2019: 63-64).

Dostların bir arada olmasını sağlamak ve düşmanın, ötekinin kurulacak düzenin dışına atılmasını demokrasi olarak tanımlamaktadır. Buna göre, siyasal olanın belirlenmesinde kullanılan dost-düşman ayrımı, demokrasinin yerine getirilmesi için de kullanılan bir ayrım olarak yorumlanabilmektedir. Schmitt, “homojen demokrasi”yi açıklarken yabancılık kavramı üzerinden gitmeyi tercih etmiştir. Buna göre

"Yabancı kavramını tanımayan ve insanlar arası eşitliği gerçekleştirmiş bir demokrasi şimdiye kadar var olamamıştır. Eğer insanlık demokrasisi ciddiye alınacak ve herkes, bir diğerinin siyasi eşiti haline getirilecek olsaydı bu, herkesin başka hiçbir şeye gerek duymadan salt doğumla veya yaşı sayesinde iştirak edeceği bir eşitlik olurdu. Böylece, eşitlik, siyasi eşitlik, ekonomik eşitlik vb. - kısacası belirli bir alandaki eşitlik- olarak sahip olduğu özgün anlamdan yoksun bırakıldığı için değerinden ve özünden mahrum kalırdı. Zira her alan, kendine özgü eşitlikleri ve eşitsizlikleri içerir” (Schmitt, 2017: 28).

Dolayısıyla Schmitt, hiçbir bireyin, sadece insan olduğu için belirli bir demokratik toplulukta eşit olarak kabul edileceği fikrini reddeder. Bu belirli topluluğun demokratik olabilmesi için belirli şartlar üreterek bunu sağlayanların eşitliğini kabul eder. Demokrasi, ancak eşitlik için bir grubun dışarda bırakılmasıyla gerçekleşir. “Bu durumda insanların mutlak eşitliği, risk almadan doğal kabul edilen bir eşitlik olurdu; eşitsizlikle arasında zorunlu bir karşılıklı bağıntı içermeyen ve bu yüzden kavramsal ve pratik açıdan söyleyecek sözü olmayan lakayt bir eşitlik...” (Schmitt, 2017: 29). Schmitt için, eşit olanla eşit olmayan arasındaki çizginin net olarak çizilmesi demokratik bir toplum için gereken bir özelliktir. Bunu belirleyecek olan ise bu demokratik toplumun oluşmasını sağlayan egemen güçtür. Schmitt, demokrasiyi bu şekilde bir formülasyonun içinde kullanarak onu siyasal hale getirmiştir. Karar veren, yabancıyı dışarda bırakan yani düşmanı belirleyen bir siyasal demokrasi.

Schmitt, Rousseau'nun *Contrat Social* düşüncesinden hareketle Rousseau'nun demokrasi anlayışını çözümlemeye girişmiştir.

“[Contrat Social'in] vitrini liberaldir: devletin meşruluğunun gerekçesi özgür bir sözleşmeye dayanır. Ancak tasvir belirginleşip, merkez kavram olan *volonté générale* [genel irade] gelişim gösterdikçe, Rousseau'ya göre gerçek devletin, yalnızca halkın, esas oy birliğinin hüküm süreceği denli türdeş olduğu yerde var olduğu ortaya çıkar. *Contrat Social*'e göre devlet içinde partiler, özel çıkarlar, dinsel farklılıklar olmamalı, insanları birbirinden ayıran hiçbir şey -maliyecilik bile- bulunmamalıdır” (Schmitt, 2017: 31).

Rousseau'nun maliyeciliğin bir kölelik uğraşı olduğunu belirtmesi Schmitt açısından önemlidir. Çünkü bu noktada, herkesin eşit olmadığının ve köleliğin genel kitle içinde ayrı bir konumlanması olduğunu belirtmesi açısından homojen toplumun dışarda kalanlarını belirttiğini ifade etmektedir. Buna göre, Rousseau'nun belirttiği “*volonté generale*”, genel irade, türdeş insanlardan oluşan toplumun varlığıyla ortaya çıkan bir iradedir. “Yönetenle yönetilen arasındaki demokratik özdeşlik buradan [türdeşlikten] kaynaklanır” (Schmitt, 2017: 32). *Contrat Social*, sözleşme yapılabilmesi için iki tarafın da birbirine türdeş olması gerekliliğinden doğmaktadır.

“Modern devletin içinde bulunduğu kriz, demokratik devletler de dahil olmak üzere, hiçbir devletin kitle demokrasisini ve insanlık demokrasisini gerçekleştirememesinden kaynaklanır” (Schmitt, 2017: 34). Schmitt, devletin içinde bulunduğu krizin sebebini liberalizmin krizde olmasında görmektedir. Parlamentonun, krizi çözebilecek yeterlilikte olmadığını ve artık çağın krizlerine karşı işlevsiz bir kurum haline gelmiş olmasını parlamentarizmin krizi olarak değerlendirmektedir. Bu noktada, bolşevizmin ve faşizmin anti-liberal olmalarının demokratik olmalarının önünde engel oluşturmadığını ve bu iki hareketin demokratik bir toplum için türdeşlik sağlayarak bir halk iradesini ortaya koyabileceğini ifade etmektedir. Parlamentarizmin krizinin, liberalizmden ve liberal çoğulculuğun, homojen toplumun ve mutlak devletin önüne çıkardığı engellerden kaynaklandığını belirtmektedir. Schmitt'in ikinci basımın önsözünde açıklamaya çalıştığı bu konular kitabın ilk basımında ona karşı gelen eleştirilere bir cevap niteliği taşıdığı söylenebilir. Eserin içeriğinde ise öncelikle demokrasi kavramını kendi yorumlama tarzına uygun olarak ele alıp, parlamentoya

karşı geliştirmiş olduğu yönetim tarzının demokrasiyle olan uygunluğunu açıklamaya çalışmıştır. Schmitt, genel itiraz noktalarından biri olan parlamentarizm demokrasi ilişkisine karşı çıkışını liberalizme yönelttiği eleştiriler üzerinden açıklamıştır. Ardından Marksizm’e dair görüşlerini proleter diktatörlükle birlikte açıklayarak, demokratik bir diktatörlüğün ilkelerini göstermeye çalışmıştır ve tabii ki burada Marksizm’e ve proleter diktatörlüğe, içinde bulunduğu cepheden karşı çıkışını sürdürmüştür. Son olarak ise şiddet kullanımının demokrasideki yerini belirlemeye dönük bir açıklama yapmaya çalışmıştır.

“Schmitt, birey etrafında şekillenen ahlaki bir söylem biçimi olarak liberal bireycilikle aslen siyasi olan ve homojenlik üzerinden bir kimlik oluşturmaya çalışan demokratik ideal arasında aşılması imkansız bir zıtlık olduğunu ileri sürüyor. Liberalizmin demokrasiyi, demokrasinin liberalizmi yadsıdığını, parlamenter demokrasinin ise demokrasiyle liberal demokrasiyi birbirine eklelemeye çalıştığı için imkansız bir rejim olduğunu iddia ediyor” (Mouffe, 2019: 62).

Schmitt eserin ilk bölümünde, demokrasinin, parlamentarizmle ve liberalizmle olan özdeşliğine karşı çıkmış ve Avrupa’nın geçirdiği siyasal, yönetsel dönüşümlerden bahsederek demokrasinin tüm bu dönüşümlerde başrolde olduğunu belirtmiştir. Bu duruma göre demokrasinin belirli bir kalıbının olmadığı sonucuna varmıştır. “Bütün siyasi eğilimler kendisine hizmet edebildiğine göre, demokrasinin siyasi bir içeriğinin olmadığı, yalnızca bir örgütlenme şekli olduğu kanıtlanmış oldu” (Schmitt, 2017: 39). Schmitt, ifade ettiği genel iradenin yansıdığını diktatörlük fikrini savunabilmek adına demokrasi kavramına bu şekilde bir müdahalede bulunmuştur. Boş levha haline gelen demokrasi, her yöne eğilip bükülebilir hale gelmiştir. “Liberal inancın demokrasi kavrayışı onun temel ilkesini gözden kaçırmaktadır: Özdeşlik ilkesini” (Kardeş, 2015: 249). Schmitt için demokrasi ancak homojen bir toplumda mümkün hale gelir. Bu homojenliğin sağlanması da genel iradenin oluşmasıyla gerçekleşmektedir. Genel iradeyi oluşturan ise yurttaşların oy kullanmasıdır. Schmitt’in Locke’a ve Rousseau’ya dayandırarak açıkladığı oylama sonucu sonrası genel iradenin oluşumu meselesi ise şu şekilde gelişmektedir: oy kullanan birey, seçim sonuçlarının açıklanmasından sonra seçimin kazananı ile aynı tarafta ise zaten çoğunluğun içinde ve homojen toplumun parçasıdır; eğer kaybeden tarafta ise ya genel iradenin dışında kalmamak için genel

iradeye uygun davranacak ya da genel iradeyi reddederek toplumun dışına çıkacaktır. Schmitt'in demokratik toplumunun işleyişini bu şekilde yorumlayabiliriz.

“Halk, doğru eğitim yoluyla kendi iradesini doğru şekilde tanımaya, oluşturmaya ve dile getirmeye sevk edilebilir. Pratikte bu, eğitmenin kendi iradesini en azından geçici olarak halkınkiyle özdeşleştirmesinden başka bir anlama gelmez; öğrencinin isteyeceği şeyin içeriğinin de eğitmen tarafından belirlendiğinin sözünü bile etmiyorum... Bu eğitim kuramının sonucu diktatörlüktür; demokrasinin, gerçekleştirilmesi gereken hakiki demokrasi adına askıya alınmasıdır. Bu teorik olarak demokrasiyi ortadan kaldırmaz. Ancak buna dikkat edilmesi diktatörlüğün demokrasinin zıddı olmadığını gösterdiği için önemlidir” (Schmitt, 2017: 45).

Genel iradenin oluşturulabilmesi için halkın, eğitilmesi gerektiğini belirten Schmitt, halkın doğru seçimler yaparak yani halkın doğru seçimler yapmasını sağlayarak genel iradenin oluşturulduğunu belirtir. Bu durumda, genel irade halk tarafından belirlenmiş olmaz; belirlenmiş halkın oluşturulmasıyla ortaya çıkan irade, genel irade olarak değerlendirilir. Bu durum, Schmitt'in egemenlik teorisinin gerçekleşme yöntemlerinden biri olarak yorumlanabilir. Karar veren egemen, diktatör, yukarıdan aşağı bir halk inşa etmeye girişir. Dolayısıyla devlet, halk tarafından verilmiş yetkiyle egemen olmaz, devletin egemen olarak inşa ettiği halk için zaten kendiliğinden egemen devlettir. “Bu durumda ilgi halk iradesinin oluşturulmasına ve şekillendirilmesine yönelir ve ‘bütün iktidar halktan gelir’ şeklindeki inanç ‘bütün yönetsel iktidarlar Tanrı’dan gelir’ şeklindeki inanca benzer bir anlam kazanır” (Schmitt, 2017: 49). Schmitt, halkın iktidarı belirlemesini ilahi güce benzeterek, halk tarafından belirlenmiş bir iktidarın gücünün sorgulanamaz olması durumuna karşı çıkmaktadır.

Schmitt için parlamentarizmin krizi, liberal siyasetin işleyiş tarzından kaynaklanmaktadır. Parlamentarizmin prensiplerinin demokratik olduğu fikrinin, liberalizmin hakim görüşü altında işliyor olmasına karşı çıkarak, parlamenter demokrasinin, dönemin krizlerine çözüm bulamayan işlevsiz hale geldiğini ve artık amacının liberalizmin siyasi ve ekonomik olarak hedeflerine ulaşabilmesi için bir aracı kurum olduğunu ifade etmektedir. Parlamentonun işleyişine karşı çıkışını ve devletin

krize girmesine sebep olan ana etkeni ise yasamanın yürütmeyi kontrol altına alması olarak değerlendirmektedir. Yürütme organının kararlarının, parlamentoda müzakere edilmesiyle ve karar almanın zorlaşması sebebiyle, devlet iktidarının karar alma gücü zayıflamaktadır. “Guizot, parlamentarizmin ayırt edici üç özelliğini sayarken, müzakere ve aleniyet yanında, üçüncü olarak basın özgürlüğünü özellikle belirtmiştir” (Schmitt, 2017: 56-57). Basın özgürlüğü, düşünce özgürlüğü gibi özgürlükler esasında müzakerenin ve aleniyetin de garantisini oluşturmaktadır. Liberalizm için vazgeçilmez olan basın özgürlüğü, düşünce özgürlüğü gibi özgürlükler liberalizmin temel prensiplerinden biri olan özgür ekonomik girişimi de garanti altına almaktadır. Buna göre, liberal demokrasi içinde parlamentonun asli görevlerinden biri de çıkar gruplarının işine yarayacak şekilde bu özgürlükleri koruma altına almaktır. Kamusal ve aleniyet prensipleri, liberal demokrasi içinde parlamentonun bir özgürlük sağlayıcı kurum olarak işlemesi açısından kolaylık sağlayan prensipler olarak yorumlanmaktadır. Schmitt, liberal demokrasinin ve parlamentarizmin krizde olmasının nedenini ise bu prensiplerin artık ifade edildiği gibi özgürlük ve adalet sağlamakta işlevsiz hale gelmesi olarak ifade etmiştir.

“Parlamento ve partiler içindeki siyasal yaşamın gerçeği ve genel kanaatler, günümüzde bu tür inançlardan çok uzaktır. Bugün insanların kaderini belirleyen büyük siyasal ve ekonomik kararlar (daha önce bir kez olsun böyle verildikleri şüpheli de olsa) artık kamusal tartışma içinde dengelenen fikirler ve parlamentodaki müzakereler sonucu ortaya çıkmamaktadır. Halkın temsilcilerinin hükümete katılması -parlamentar hükümet- kuvvetler ayrılığı ile birlikte eski parlamentarizm düşüncesinin ortadan kalkmasına yol açan en önemli araç olduğunu kanıtlamıştır” (Schmitt, 2017: 76).

Schmitt, parlamentarizmin, kamusal müzakere, düşünce özgürlüğü, argümanların ve karşı argümanların münakaşası, basın özgürlüğü gibi ilkelere dayandığı ve parlamentarizmin ‘ratio’su olarak adlandırdığı sistemin bu özelliklerini yitirdiğini ifade etmiştir (Schmitt, 2017: 53,76). Liberal demokraside parlamentolar, kamusal müzakere alanlarından çıkar gruplarının çıkarlarını yarıştırdığı alanlar haline gelmiştir.

“C. Schmitt modern parlamentoların bir taraftan toplumun seçkinlerinin bulunduğu mekanlar olmaktan çıktığını, diğer taraftan da artık politik birliğin

değil, bireysel çıkarların arenasına dönüştürüldüğünü düşünmektedir. Bu nedenle kamu yararı kavramını önceleyen temsil yerine bireysel çıkarların ve farklılıkların vekaletini öne çıkaran liberal demokraside parlamentolar gerçek anlamını da kaybetmektedir” (Bezci, 2006: 135).

Parlamento, liberal demokrasi içinde bireyciliğin devlete taşınması için bir araç haline gelmiştir. Bireysel ve ekonomik çıkarların devletin siyasal birliğinin yansıması olan bir kurum içinde tartışılıyor olması, devletin itibarını ve siyasal birliği ortadan kaldırmıştır. Liberal demokrasi, parlamento araçlığıyla devlet ve birey arasındaki belirlenim ilişkisini yerinden etmiştir. Schmitt’e göre devletin bireyi belirlemesi gerekirken, parlamento sayesinde birey devleti belirleyen bir pozisyona getirilmiştir. Dolayısıyla bu durum, karar veren egemen devlet düşüncesinin en önemli tehlikesidir. Çünkü devletin karar alması gereken organları işlevsiz hale gelmiştir.

“Elbette bugün eski liberal özgürlüklerden, özellikle ifade ve basın özgürlüğünden feragat etmek isteyen pek kimse yoktur. Ancak Kıta Avrupa’sında bu özgürlüklerin, gerçek kudret sahipleri için hakikaten tehlike yaratabileceği yerlerde halen var olduğuna inanan pek az kişi vardır. Adil yasaların ve doğru politikaların, gazete makaleleri, toplantılarda yapılan konuşmalar ve parlamento müzakereleri sonucu ortaya çıkacağına inananların sayısı daha da azdır. Oysa parlamento tam da bu nedenle ihtiyaç duyulur. Aleniyet ve müzakere parlamenter işleyiş sonucu boş ve gereksiz bir formaliteye dönüştüğüne göre parlamento da 19. yüzyılda nasıl geliştirse şimdiye kadarki temelini ve anlamını öylece yitirmiştir” (Schmitt, 2017: 77).

Sonuç olarak Schmitt’e göre, parlamenter demokrasi, prensipleri itibarıyla demokrasinin yerine getirilmesi bakımından homojenliğin ve siyasallığın sağlanamaması açısından demokratik bir sistem olarak görülmez. Parlamentarizmi ve liberal demokrasiyi doğru şekilde analiz edebilmenin yolunun bu kavramların demokrasiyle özdeş sayılması fikrinin reddedilmesinden geçtiğini belirten Schmitt, buna karşılık siyasal bir demokrasi fikri üzerinden parlamenter demokrasinin krizini çözümlemeye girişmiştir. Parlamenter demokrasinin krize girmesinin sebebinin, devletin topluma ve hatta bireye göre şekillendirilmesi olarak görmüştür. Devletin gücü zayıflatılmıştır. “Schmitt’in gözünde parlamentarizm miadını doldurmuştur: Temsil etmemektedir, vekaleten iş başındadır. Karar almak yerine tartışmaktadır.

Schmitt açısından tartışılacak tek şey tartışmanın bizzat kendisidir” (Kardeş, 2015: 255). Schmitt’in, parlamenter demokrasinin ve liberalizmin türdeş olmasına karşı çıkışının yanında bu durumu değiştirmek adına çözüm önerisi de sunmuştur. Diktatörlüğün anti-demokratik olmadığını savunan Schmitt, Rousseau’dan almış olduğu referansla diktatörlüğün homojenliği ve siyasal karar almayı yerine getirmesi bakımından demokratik olacağını ifade etmiştir. Demokratik bir diktatörlük teorisi geliştirmiştir.

2.3.2. Kriz Çözümü Olarak Demokratik Diktatörlük

Schmitt’in diktatörlük düşüncesinin temelleri, 1848 Devrimi’ne dayanmaktadır. Daha önce bahsedilen ve Schmitt’in Katolik devlet görüşlerinden etkilendiği Donoso Cortes’e ve onun desizyonist düşüncelerine dayanmaktadır. Cortes’in 1848 Devrimi sonrasında, diktatörlük çağının başladığını ifade etmesi Schmitt’in karar veren egemen düşüncesi için temel noktalardan birini oluşturmaktadır (Schmitt, 2020: 57). Bu diktatörlük düşüncesini, Rousseau’dan aldığı homojen demokrasi ile birleştirmiştir. Buna göre, egemen diktatör, homojenliği sağlayarak siyasal demokrasiyi tesis etmekle yükümlüdür. Schmitt’in demokrasi görüşü, homojen topluma dayanmaktadır. Homojen toplumun oluşturulması aynı zamanda siyasal bir demokrasiyi ortaya çıkaracağı için, Schmitt, demokratik siyasal bir devletin bu yolla var olabileceğini düşünmektedir. Siyasalın ortaya çıkmasını sağlayan en büyük etken ise karar verme gücüdür. Homojen toplum, siyasal birlik sayesinde oluşturulmaktadır. Schmitt, tüm bireyleri kapsayacak bir siyasal birlikten bahsetmez. Siyasal birliğin oluşabilmesi için “yabancı”lara, siyasal birliğin üyesi olmayanlara ihtiyaç vardır. Egemen gücün rolü bu noktada ortaya çıkar. “C. Schmitt için, eğer demokrasi toplumsal homojeniteye dayanıyorsa, politik güç sahibi olan homojeniteyi tehdit eden yabancıyı, yani benzer töze sahip olmayı politik olandan uzak kılmalı ya da gerektiğinde yok edebilmelidir” (Bezci, 2006: 142). Siyasal birliği sağlayabilmek adına yabancıları dışarda bırakabilecek ve birliği ortak zeminde tutabilecek hegemonyayı sağlayabilmesi gerekmektedir. Schmitt için bu egemen güç, devleti ve hukuku koruyacak güç, diktatörlüktedir. Liberal demokrasinin, çoğulcu, devlet itibarını zedeleyen yapısına karşı çıkış olarak bu yönetim tarzını ortaya atmıştır. Demokratik diktatörlük, liberal demokrasinin modern devletin yapısında oluşturduğu

tahribatlar sonucunda oluşan krizlere karşı bir çözüm önerisidir. Bu noktada öne çıkan kavram “Führer Demokrasisidir” (Bezci, 2006: 141). Schmitt, demokratik diktatörlüğü “Führer” kavramıyla açıklar. Führer, genel iradenin bir yansıması olarak yorumlanır. Çoğulculuğun aksine, vekalet etmez, temsil eder. Buna göre, Schmitt, tüm bu gelişmeler ışığında bir demokratik diktatörlük teorisi geliştirmiştir.

“Schmitt, diktatörlük sorununu yeni sosyopolitik ve kültürel bağlam içinde ele alır. Bu bağlamın ortaya çıkış nedeni ise kitlelerin fevranı ve seçmenlerle resmi olarak onlardan bağımsız olan ve yalnızca diyalojik rasyonelliğin emirlerine uyan bir parlamenter temsil arasındaki klasik liberal bağın ortadan kalkmasıdır. Çağdaş endüstrinin dinamizmiyle karşılaştırıldığında bir John Stuart Mill’in ya da Guizot’nun parlamentosu tarihsel arka planını ve öğretisel temelini kaybeder. Bununla birlikte, liberalizmle demokrasinin sentezinde bir kırılma söz konusudur. Böyle bir kırılma, sınırlı egemenliğin mantığının yöneticilerle yönetilenlerin özdeşleşmesinin mantığıyla oluşturduğu sentezde görülür. Bu iki krizin birleşmesi, Schmitt’in anti-demokratik değil, açıkça anti-liberal olarak yorumladığı diktatörlük meselesini yeniden canlandırır. Anti-demokratik değildir, çünkü halkın homojenliğine saygı duyar, hatta onu güçlendirir; bu da demokrasinin temel özelliğidir” (Dotti, 2019: 139-140).

Schmitt’in Siyasi İlahiyat’la tarif ettiği egemen güç tanımı ve bu egemen gücü var eden siyasal karar alabilme yetkisi demokratik diktatörlükte ya da egemen diktatörde somut hale gelmektedir. Demokratik diktatör, egemen olarak siyasala karar verendir. Buna göre Schmitt, liberal demokrasiyle birlikte karar almanın ve devletin gücünün zayıfladığı bir siyasal atmosferde devletin krizini çözecek olan gücü ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Bu demokratik diktatör, politik birliği sağlayan ve bu birliğin temsilcisi olan güçtür de aynı zamanda.

“C. Schmitt özdeşliği yöneten ile yönetilenin özdeşliği olarak, demokrasinin şartı haline getirerek, bir taraftan da halkın tözel birliğinin temsilinin sadece parlamentoda gerçekleşmediğini göstermeye çalışmaktadır. C. Schmitt’e göre diktatörlük de benzer özdeşliği temsil gücüne sahip olduğundan demokratiktir. Weimar Anayasası’nda bu durum halkın politik birliğinin gerçekleştircisi olarak devlet başkanında somutlaşmıştır” (Bezci, 2006: 54-55).

Buna göre demokratik diktatör olarak Führer, halkı ortak bir demosa ait olmaya yönlendiren bir konumdadır. Siyasal olanın gerçekleşmesi, halkın dost-düşman ayırımına tabii tutulmasıyla, ortak töz içinde değerlendirilmesiyle mümkün hale gelmektedir. Ortak irade, homojen demokratik düzende zaten mevcut olduğu için alınan kararların genele uygun olup olmadığı Führer demokrasisi içinde aklamasyon yöntemiyle yapılmaktadır.

“Aklamasyon, Latince ‘acclamatio’ kavramına dayanan ve oya başvurulmadan tasvip etme, kabullenme, alkış ve papazla cemaatin birbirini selamlaması gibi anlamları olan bir kavramdır. Aklamasyon, dolaylı iktidar kurma olarak hegemonya kavramına karşı kolektif ikna olma halidir. Aklamasyon, politik bilince sahip olan halkın tasdik edici ya da reddedici olarak kendi iradesini ortaya koymasıdır. Modern devletlerde aklamasyon kamuoyuna dönüşmüştür” (Bezci, 2006: 144).

Gramsci’nin Hapishane Defterleri’nde bahsettiği bir konu olan kamuoyu meselesi, esasında iradenin belirlenmesi için belli araçlarla yürütülen bir rıza faaliyetidir. Gramsci şu şekilde ifade etmektedir: “Kamuoyu kamunun karşıt safta olabilecek siyasal iradesinin politik rızasıdır. Dolayısıyla kamuoyu organlarının - gazeteler, siyasal partiler, parlamento- tekeli için bir mücadele sürer. Böylece tek bir güç kamuoyunu ve buna bağlı olarak ulusun siyasal iradesini şekillendirir ve bir yandan da muhalifleri bireysel ve bağlantısız toz zerreciklerine indirger” (Gramsci, 2014: 77). Buna göre egemen diktatör, iktidarını ve gücünü yeniden üretecek güçlere ve imkanlara sahip olması bakımından genel iradeyi hem doğrudan hem de dolaylı olarak belirleyebilecek bir hareket alanına sahiptir. Bu hareket alanı devlet gücünün yani otoritenin kendisinden gelmektedir.

1848 Devrimi sonrasında gelişen politik koşullar, insan hakları, hukuk, bireysel özgürlükler gibi kavramların tartışılmaya başlanması ve ardından gelen 1917 Ekim Devrimi’nin gerçekleşmesiyle birlikte siyasi ezberlerin bozulduğu ve liberal demokrasinin krizlere çare olamadığı bir döneme girilmiştir. 19. yüzyıl ve 20. yüzyıl Avrupa devletlerinin içinde bulunduğu ekonomik ve siyasal krizlerle boğuştuğu yıllar olarak değerlendirilmektedir. Krizden kurtulmak için sosyalistlerin ve muhafazakar milliyetçi grupların kendi ideolojik konumlarına göre çözüm önerileri düzeni sağlama

noktasında ortaklaşmıştır. Schmitt’in, diktatörlük gereksinimi duyan iki grubu yani sosyalistler ve muhafazakar, milliyetçileri Dotti, “devrimciler” ve “gericiler” ya da “devrimciler” ve “karşı-devrimciler” olarak adlandırmaktadır.

“Her iki entelektüel grup da diktatörlük ihtiyacını, ciddi bir krizin davetiye çıkardığı uç bir önlem olarak gördü. Burada yeni rejimi meşrulaştıran anayasanın, aynı rejimin dayattığı ve yürürlüğe koymaya çalıştığı anayasa olması bakımından, vuku bulan şeyin daima haklı çıkarılması söz konusudur. Öyleyse, bir diktatörlüğün bütünüyle yeni bir şeyin kurulmasının arkasındaki güç olarak algılanması, devrimcilerle karşı-devrimcileri birleştirir; her ne kadar devrimciler için bu yeni şey, var olan burjuva düzeninin tamamen çöküşüne, karşı-devrimciler içinse sosyalist ve anarşist kaosun ortadan kaldırılmasıyla bir düzenin yeniden inşasına işaret ediyor olsa da” (Dotti, 2019: 140).

Dotti’nin ifade ettiği iki grubun da diktatörlüğe olan ihtiyacı, kullanım amacı ve sonraki gelişimleri bakımından kesin çizgilerle ayrılmaktadır. Devrimcilerin diktatörlüğü, proletarya diktatörlüğü, burjuvazinin egemenliğine son vererek sınıfsal özgürleşmeyi sağlamayı amaçlamaktadır. Şiddet kullanarak burjuvaziye karşı mücadele eder ve sonucunda Komünizmi kurmayı hedeflemektedir. Ancak, Schmitt’in arzuladığı, gerici, karşı-devrimci diktatörlük ise hedef olarak önceki düzenin egemenlerini görmez, siyasal düşmanlar belirli olan bu diktatörlük biçimi devrimi yapabilecek toplumsal güçleri hedef olarak görmektedir. Genel olarak, belirlenmiş ve denetim altına alınmış halkla birlikte devletin aşkını sürdürmeyi hedeflemektedir.

Daha önceden de belirtildiği gibi, Schmitt için Marx’ın siyasal yönü proletarya diktatörlüğündedir. Schmitt, Marx’ın devrime ve diktatörlüğe yönelik düşüncelerini doğal olarak Hegel’e dayandırarak değerlendirmiştir. Hegel’in felsefesinin, tarihsel ilerlemenin bir gerekliliği olarak birey dönemin ruhuna ve tarihsel ilerlemeye uygun olarak bilinçli bir eylemselliğin içine girer. “Somut politik ve sosyolojik eylem pratiğinde, daha yüksek bilinç seviyesinde olanlar ve kendilerini bu büyük dinamizmin temsilcisi olarak hissedenler, dar görüşlülüğün direncini aşıp ‘objektif açıdan zorunlu olanı’ kabul ettireceklerdir. İradeleri, özgür olmayanları da özgürlüğe zorlayacaktır. Pratikte bu, bir eğitim diktatörlüğüdür” (Schmitt, 2020: 86-87). Bu eğitim diktatörlüğü sağ ve sol düşünce için kullanışlı bir durum yaratmıştır. Sol düşüncede, toplumun da

eğitilmesini sağlayıp bir bilinçlendirme çalışması yürütülürken, sağ düşüncede ise toplumun devlete veya diktatöre itaatini sağlayacak araçların kullanıldığı görülmektedir. Proletarya diktatörlüğü, Hegel'in bilinçli bireyin, henüz bilinçlenmemişleri harekete geçerek bilinçlendirme çalışmasının bir örneği olarak değerlendirilmiştir. Rusya'da Lenin, İtalya'da Gramsci, Devrimci Parti'nin asıl görevinin bu olduğunu ve devrime giden yolda proleter diktatörlüğün gücünün bu yolla aşağıdan yukarıya doğru, devletin inşasının bu şekilde gerçekleşmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

“Proleter diktatörlüğün, Aydınlanma'ya özgür pedagojik diktatörlüğün vârisi olduğu aşikârdır: Aydın seçkinler, önlemleri uygulamaya sokmak üzere aşırı ve istisnai kararlar almak konusunda haklı sebepleri olduğunu düşünür; Aydınlanmışlar kadar mantıklı olabilseler, bu önlemlere uymak zorunda olanlar da onları mutlaka kabul edecektir. Proleter diktatörlük bu açıdan rasyonalizmin bir aracıdır; fakat atlanmaması gereken bir istisnaya; Entelektüel rasyonalizmin (Verstand) aracı değil, diyalektik rasyonalizmin, Hegelci Vernunft'un aracıdır. Schmitt'e göre bu fikir ayrılıkları, Marx'ın tarafsızlaştırıcı değil, kavgacı bilimselliğe başvurmasının yolunu açar; yani Marx, gerçekte en geniş anlamıyla iktidar ve kültürel hegemonya arzusunun metaforik bir örtüsünden başka bir şey olmayan toplumsal ihtilafa bilimsel bir açıklama getirir” (Dotti, 2019: 141).

Marx'ın Komünist Manifesto'da kurmuş olduğu tarih kurgusunun açıkça Hegelci olduğunu belirten Schmitt, bu yüzden dünya tarihinin sınıflar arası mücadele olduğunun bilindiğini ifade ederek, başka bir noktayı vurgulamaktadır. Bu nokta,

“Komünist Manifesto'da yeni ve büyüleyici olan şey başkaydı: Sınıflar arası mücadelenin, sistematik olarak insanlık tarihinin tek ve nihai mücadelesine, burjuvazi ile proletarya arasındaki gerilimin diyalektik zirvesine doğru yoğunlaşması. Böylelikle birçok sınıf arasındaki çelişkiler, tek ve nihai bir zıtlığa indirgenir... En muazzam zenginlik en korkunç sefaletle; her şeye sahip olan sınıf hiçbir şeye sahip olmayan sınıfla; sahip ve malik olmaktan başka bir şey bilmeyen ve insanlıktan çıkmış olan burjuva hiçbir şeye sahip olmamakla birlikte insan olan proleterle yüzleşmek zorundadır” (Schmitt, 2020: 88-89).

Buna göre, Schmitt'in belirttiği bu zıtlık gerçek bir siyasallık barındırmaktadır. Karşıtlığın yoğun ve kapsayıcı şekilde yaşanması şiddeti de devreye sokmaktadır.

Yani, bu zıtlıkların kendiliğinden ortadan kalkması beklenmeden, Hegel diyalektiği sayesinde harekete geçen bir güç olarak proletarya ortaya çıkmaktadır. “Yani geleceğin komünist toplumu -sınıfsız insanlığın daha yüksek mertebesi- yalnızca sosyalizm Hegelci diyalektik yapıyı koruduğu sürece ortaya çıkabilir” (Schmitt, 2020: 89). Dolayısıyla, Marksizme ve proletarya diktatörlüğünün Schmitt için siyasal olarak kabul edilmesinin nedeni, dost-düşman ilişkisini ortaya çıkaracak itici gücü devreye sokmasından dolayı Hegelci diyalektiktir. Schmitt’in Marksizme ve proleter diktatörlüğe karşı çıkışı ise devletin sönmelenmesi fikridir. Proletarya diktatörlüğünün asıl amacı olan sınıfsız topluma geçişi eleştirir. Schmitt’e göre, bu düşünce siyasal devre dışı bırakmaktadır ve dolayısıyla devlet egemenliği sağlanamamaktadır.

Schmitt’in krize dair düşünceleri ve teorileri birbirinin devamı niteliğindedir. Dünya Savaşları esnasında ve sonrasında yaşanan siyasal gelişmeler yeni kavramları ve yeni kavrayış biçimlerini de beraberinde getirmiştir. Sovyetler Birliği’nin kurulma aşaması ve Lenin’in kuruluş esnasında yürütmüş olduğu silahlı ve politik mücadelenin ve daha sonrasında İkinci Dünya Savaşı sonrasında savaş kavramının geçirdiği değişim ve dönüşüm Schmitt’i yeni bir çalışma alanına doğru itmiştir, “*Partizan Teorisi*”. Kökeni 19. yüzyılın başlarına dayanan ancak siyasalın ve devletin içinde olduğu kriz döneminin vurgulanması açısından daha çok 20. yüzyılın sosyal ve siyasal silahlı hareketlerine ışık tutan bir çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.3.3. Devletin ve Siyasalın Krizi: Partizan Teorisi

Partizan teorisi, yayımlandığı 1963 yılında siyasalın geçirdiği değişim doğrultusunda devletlerin içinde bulunduğu politik koşullar ve yürütülen siyasi faaliyetlerin sonucunda Schmitt açısından daha önce ortaya attığı ve egemenlik koşulu olarak savunduğu siyasalın ve siyasalı belirleyen devletin yeni bir kriz ortamında gelişmiştir. Bu kapsamda, Schmitt’in kriz düşünürü olarak yorumlanması mümkündür. Bu krizin sebebi, Schmitt için siyasal olanın belirlenme kriterlerinin değişime uğraması olarak değerlendirilebilir. Dost-düşman ayrımının dayandığı temel nokta olan düşmanı nitelendirmenin geçirdiği dönüşüm, siyasal ve devleti doğrudan etkilemiştir. Partizan Teorisi’nin dayandığı temel mesele savaştır. Bu noktada Clausewitz’in savaş teorisi, partizan teorisinin dayanağını oluşturmaktadır. Savaşın ne olduğundan başlayarak bu savaşın amacına ulaşabiliriz. Clausewitz’e göre “Savaş, çok

genişletilmiş bir düellodan başka bir şey değildir” (2015: 29). Savaşın amacını politikliği üzerinden yani politika yapmanın bir aracı olarak savaşı ele almamız Schmitt açısından daha kullanışlı bir savaş amacını ifade etmektedir. “O halde, savaşın yalın bir politik eylem olmayıp gerçek bir politik araç, politik ilişkinin bir devamı, politikanın başka araçlarla uygulanması olduğunu görüyoruz” (Clausewitz, 2015: 45). Savaş, siyasalın gerçekleşme biçimlerinden biri olarak görülmektedir. Savaşa karar verilmesinden başlayan siyasal süreç savaşın uygulanmasındaki teknikler ve savaş sonrasında ortaya çıkan durumla birlikte devam etmektedir. Savaşın teknik kısımları elbette bu konunun dışındadır. Schmitt bu açıdan Clausewitz’le ortaklaşmaktadır. Clausewitz’in savaş politika ilişkisi, 20. yüzyılın bütün toplumsal hareketlerini doğrudan etkilemiştir. Schmitt ise savaşa, Viyana Kongresi (1814/15) ile birlikte düzenlenen kurallar çerçevesinden bakmaktadır. Buna göre:

“Savaş, devletlerarasında, devletlerin düzenli orduları tarafından icra edilen, savaş esnasında birbirlerine saygı duyan, birbirlerine suçlu gibi davranmayan, dolayısıyla da savaş sonunda bir barış anlaşmasını mümkün ve hatta normal kılan savaş ilan etme hakkının (*jus belli*) standart taşıyıcıları biçiminde gerçekleşir. Bu klasik düzenlilikle karşılaştığında ve fiili gücünü koruduğu müddetçe partizan sadece marjinal bir figür olabilirdi. Bu yüzden I. Dünya Savaşı (1914-18) süresince öyle kaldı” (Schmitt, 2019: 41).

Schmitt’in burada vurgulamaya çalıştığı konu, siyasal olanın dayandığı dost-düşman ilişkisini sağlayacak siyasi konumlanmanın ortadan kalktığıdır. Birinci Dünya Savaşı sonrasında savaşa ve savaşılan gruplara yani düşmana olan bakış değişmiştir. Düşman ortadan kaldırılması gereken bir nesne haline gelmiştir. Bunun sebebini ise Schmitt, 1963 yılında Siyasal Kavramı’na yazmış olduğu önsözde açıklamıştır. “İnsanlığın Avrupa’da yaşayan kısmı daha kısa bir süre öncesine kadar hukuksal kavramları tamamıyla devlet tarafından belirlenen, siyasal birlik modeli devlet önkabulüne dayanan bir dönemde yaşıyordu. Devlet çağı artık sona eriyor” (2018: 40). Devlet çağının sona ermesi, savaşın içeriğinin, kapsamının ve mekanının da değişmesi anlamına gelmektedir. Savaşın devletler arasında yürütülmesi şartı da dolayısıyla ortadan kalkmıştır. Savaş mekânsız hale gelmiştir. Bu durum, düşmanın niteliğinin değişmesiyle siyasalın krize girmesine benzer şekilde, devletin belirleyiciliğinin

ortadan kalkmasıyla devlet krizi ortaya çıkmıştır. Siyasalı oluşturan faktörlerin ortadan kalkması devletin krize girmesine neden olmuştur.

“Schmitt’in Birinci Dünya Savaşı sonrası metinlerinde dikkat çektiği nokta yeni yapının politik-olanı nötralize etmeye yönelik bir girişim olduğudur. Bu sebepten ötürü yeni durum, dost-düşman ayrımının her özne tarafından yapılması fikrini dışlamaktadır. Ancak bunun fikren dışlanması fiilen ortadan kalktığını göstermemektedir. Kazanan tarafın barışçılığı her zaman bir savaş potansiyeli olarak durmaktadır. Devletlerin depolitize edildiği yeni durumda yeni politik imkanların neler olduğu politik felsefe açısından en ciddi sorun olarak belirlemektedir. Schmitt’in gözünde partizan figürü bu politik imkânı barındırmaktadır” (Kardeş, 2015: 95).

Partizan teorisi hem teorik hem de pratik siyasetin dönemin koşullarına göre ortaya çıkan bir semptomu olarak değerlendirilebilir. Savaşın bu yeni formu içinde yeni bir siyaset yapma biçimi olarak görülmektedir. Schmitt, partizanlıkla ilişkili olan iki savaş formundan bahsetmektedir: iç savaş ve sömürge savaşı (2019: 42). Bu iki savaş türünün partizan açısından önemi, bir devlete karşı savaşan tarafın devlet dışı bir örgütlenmenin, silahlı düzensiz bir gücün varlığıdır.

“İnsanlığın tüm aşamalarında, savaş (Krieg) ve muharebelerde (Kampf), savaş ve muharebelerin kuralları olduğu gibi bu kuralların ihlali ve aşımı da olmuştur. Özellikle genel çözülme dönemlerinde, Almanya’da 30 Yıl Savaşları’nda (1618-48) ve ayrıca dünya tarihindeki iç savaş (Bürgerkriegen) ve sömürge savaşlarında (Kolonialkriegen) partizan olarak nitelendirilebilecek oluşumlar bulunmaktadır. Fakat bütünsel bir partizan teorisi için göz önünde bulundurulması gereken nokta, partizanın düzensizliğinin gücü ve öneminin, düzenlinin gücü ve önemine meydan okuması yoluyla belirlenmesidir” (Schmitt, 2019: 35-36).

Schmitt, partizanı, genel ve klasik anlamda düzenli güç karşısında düzensizlik olarak tanımlamaktadır. Schmitt’in çalışmasının kapsamı daha çok modern partizan üzerinedir. Politik bir amacı olan, siyasi faaliyet yürüten silahlı güç olarak modern partizanı ortaya koymaya çalışmaktadır. Modern partizanın asıl özelliği eylemlerinin ve düzenli orduya karşı savaşma sebebinin politik olmasıdır. Bu bakımdan iç savaş ve sömürge savaşlarının yanına devrimci savaşı da eklemek mümkündür. Bu noktada Schmitt, partizan teorisinin temel dört kriteri olduğundan bahseder, bunlar:

düzensizlik, hareketlilik, yoğun siyasi angajman ve toprağa bağlılık (tellurique) (2019: 53). Düzensizlik ilkesi, partizanı devletten ve yasadan bağımsız bir konuma yerleştirmektedir. Schmitt, toprağa bağlılık konusunu önemsemiştir ve partizanın siyasal özelliğini ortaya çıkaran temel konunun toprağa bağlılık olduğunu ifade etmiştir. İşgalci güce karşı toprağını savunan partizan, toprağı işgal edildiği için işgalci gücü düşmanı olarak görür işgal bitince düşmanlık da biter. Bu noktada Schmitt'in siyasal kavramına uygun bir düşmanlık vardır. Schmitt, partizan teorisini üç farklı evreyle birlikte incelemiştir. Bu üç evre partizan teorisinin gelişimini göstermektedir. İlk olarak 1808-13 yılları arasında Napolyon'a karşı gerilla savaşı yürüten İspanyol halkının mücadelesi, ikinci evrede Clausewitz'in savaş teorisini devam ettirip değiştiren Lenin'i incelemiştir. Lenin'i devrimci savaş başlığı altında inceleyerek, Schmitt kendi partizan düşüncesiyle Lenin'in devrimci savaşçı düşüncesi arasındaki farkları ortaya çıkarmaktadır. Üçüncü evre olarak ise Mao'yu incelemektedir. Toprağa bağlı partizan ilkesinin gerçek bir temsilcisi olduğunu ifade etmektedir (Etil, 2019: 23-29). Schmitt, İspanyol gerilla mücadelesinden sonra Clausewitz'in ortaya koyduğu devletlerarası savaş teorisini değiştirdiğini, İspanyol gerillaların, Napolyon'a karşı bir düşmanlık ortaya koyarak savaşmasının partizan teorisinin nüvelerini oluşturduğunu ifade etmektedir. "İspanyol Gerilla Savaşı, bir savaş teorisin ve partizan teorisinde doruğuna ulaşan düşmanlık (*Feindschaft*) teorisini üretti" (Schmitt, 2019: 39). Buna göre, partizan daha önce belirlenmiş olan savaş kriterlerinin dışında kalmıştır. Partizan daha önceden bahsedilen iç savaş ve sömürge savaşlarının seyrini değiştirmiştir. Devletlerin dost-düşman belirlemede yetersiz kalmasından dolayı düşmanı belirleme görevi partizana düşmektedir. "Modern partizan, düşmanından ne adalet ne de merhamet bekler. Sınırlı savaşların geleneksel düşmanlığından çok uzaklaşmıştır ve kendisini bir diğerine, terör ve karşı-terörden yok oluşa kadar yükselen -gerçek (*Wirklichen*)- düşmanlığa adamıştır" (Schmitt, 2019: 42). Burada, düşmanlığın geçirdiği dönüşüm partizan savaşının temel özelliklerinden biridir. Düşman, Schmitt'in belirlediği düşman kategorisinden çıkmıştır ve savaş sonrasında değişen bir kategoride değildir.

Partizan teorisini önemli bir uğrağı olan Lenin'i incelerken devrimci savaşçı ifadesi üzerinden partizan teorisi ile olan benzerliklerini ve farklarını ortaya koymaya

çalışmıştır. Lenin'in savunduğu devrimci savaş düşüncesinin kökleri ise Hegel'den başlayarak Marx ve Engels üzerinden gelişim göstermektedir.

“Özgürlük savaşlarının devamında, Hegel felsefesi Prusya'da baskındı özgürlük ve geleneğin sistematik dolayımını denedi. Muhafazakâr olarak düşünülebilir ki öyleydi de. Fakat aynı zamanda, devrimci emareleri de korudu ve tarih felsefesi ile Jakobenlerin elindeki Rousseau felsefesinden daha tehlikeli, ilerleyen devrim için daha tehlikeli bir ideolojik silah sağladı. Bu tarihsel-felsefi silah Karl Marx ve Friedrich Engels'in eline düştü. Bu iki alman devrimci, devrimi savaşın aktivistleri olmaktan çok, düşünürleriydi. Lenin'in profesyonel Rus Devrimi sayesinde Marksizm şu an görüldüğü gibi dünya-tarihsel gücünün bir öğretisi haline geldi” (Schmitt, 2019: 77-78).

Schmitt, Engels'in genel oy hakkı yardımıyla parlamento üzerinden sınıfsız topluma geçiş yorumunun partizanlıktan uzak olduğunu da ekleyerek sınıfsız topluma geçiş için partizanlığı ve şiddeti başat olarak kabul eden Lenin'e yoğunlaşmaktadır.

“Marx ve Engels, sosyalizme giden yolda yeni bir çağın doğduğunun farkındaydı; fakat Marx'ın toplumsal düzen eleştirisine bu mutlakıyetçi, yıkıcı boyutu kazandıran, Rusya'da devrimci bir çatışmanın ortaya konmasıydı. Söz konusu mutlakıyetçi ve yıkıcı boyut, başıbozukluğu, devrimci bir 'parti'yle ciddi bir uzlaşma niteliğindeki siyasallığı, artan hareketliliği, toprağa ya da tellürik doğaya bağlılığıyla, gerilla savaşının bir özelliğidir ve -ısrarla söyleyebiliriz ki- siyasal ortadan kaldıran düşmanlığın kendine has bir biçimde fark edilmesidir” (Dotti, 2019: 158).

Görüldüğü gibi partizan devrimci savaşı, Lenin açısından partizan Komünist Parti etrafında, sınıfsız topluma geçiş için savaşan, savaşın asli unsurudur. Bu durum, Lenin'in savaşa ve düşmanlığı yüklemiş olduğu anlamı da ortaya koymaktadır. Schmitt'e göre, Lenin, bir Clausewitz öğrencisi olarak, sadece devrimci savaşı gerçek bir savaş olarak nitelendirmesinin sebebini mutlak düşmanlıktan doğması olarak ifade etmektedir (Schmitt, 2019: 80-81). Mutlak düşmanlık, Schmitt'in siyasalını ters yüz eden bir kavramdır. Schmitt, partizanın siyasiliğinin gerçek düşmanlıktan kaynaklandığını belirtirken, Lenin bunu gerçek düşmanlık boyutuna taşıyarak, düşmanlığa değer yüklü bir hale getirmektedir. Schmitt'in siyasallığı ortaya koyan dost-düşman ayrımı devrimci partizan savaşında görülmez. Mutlak düşmanlık,

düşman ortadan kaldırılincaya kadar savaşın şiddetli bir biçimde devam edeceği bir içeriğe sahiptir. Schmitt'e göre mutlak düşmanlık:

“Mutlak düşmanlık savaşı hiçbir sınırlandırma bilmez. Mutlak düşmanlığın tutarlı kavranışı, anlamını ve adaletini gösterir. Dolayısıyla sorulacak tek soru kalır: Mutlak düşman var mıdır ve bu düşman somut olarak (*in concreto*) kimdir? Lenin için cevap tartışmasıdır; onun diğer sosyalist ve Marksistler arasındaki üstünlüğü mutlak düşman hakkındaki ciddiliğinden ileri gelir. Onun mutlak düşmanı sınıf düşmanı, burjuva Batılı kapitalist ve yönettiği her ülkedeki sosyal düzenidir. Düşmanın bilgisi (*Kenntnis*), Lenin'in muazzam vuruş gücünün de sırrıdır. Onun partizan kavrayışı, modern partizanın düzensiz oluşuna ve bu nedenle mevcut kapitalist düzenin en güçlü olumsuzlaması olması gerçeğine dayanır. Böylece Lenin partizanı, düşmanlığı tam icra etmeyi meslek edinmiş bir figürdür” (2019: 82).

Lenin'e atfedilen “profesyonel devrimci” yakıştırması da buradan kaynaklanmaktadır. Devrimci partizan, Komünist bir toplum kurulana dek savaşımaya devam etmektedir.

Schmitt'in partizan teorisinin son evresi olan Mao Zedong, Schmitt'e göre partizan teorisinin özüne Lenin'den daha çok yaklaşan bir devrimci olarak nitelendirilmiştir. Bunun sebebini ise Mao'nun devriminin hem daha fazla toprağa olan bağlılığı hem de devrim mücadelesinin karakterini bu toprağa bağlılığın etkilemesi olarak belirtmiştir. “Schmitt için Mao, toprağa dayalı siyaset anlayışının sürdürücüsüdür. Mao'nun düşmanı mutlak değil sınırlandırılmış bir düşmandır. İnsanlığın tek bir siyasi birlik altında toplandığı tek dünya anlayışına karşı dünyanın çoğulluğunu savunması yönüyle ve silahlanmış ulus/halk konseptine sahip olması yönüyle Schmitt, Mao'yu Lenin'den daha çok önemser” (Etil, 2019: 29). Mao'nun devrimci mücadelesi, toprağını işgalden kurtarmak isteyen silahlı halka dayanan mekana bağlı olarak gelişen bir toprağa bağlı bir mücadeleyi göstermektedir. Evrenselcilik karşıtı düşüncelerini Mao'nun toprağa bağlı devrimci mücadelesi üzerinden anlatmaya çalışan Schmitt, Lenin ve Mao ayrımını yaparken de evrenselcilik üzerinden hareket etmiştir. Lenin'in mutlak düşman olarak belirlediği düşman Schmitt'e göre soyut düşman olarak değerlendirilmiş. Mao'da ise durum tersidir. Mao işgalci bir güce karşı toprağını savunan partizanı temsil eder. Schmitt'e

göre, Mao'nun partizan düşüncesi gerçek düşmana sahiptir ve bu gerçek düşman somut olarak işgalci güçtür. Savaşın bitmesi düşmanlığın da bitmesini doğurur. “Yabancı işgalciye karşı ulusal toprağını koruyan partizan, gerçek anlamda gerçek bir düşmanla savaşıyor bir kahraman olur” (Schmitt, 2019: 117). Mao'nun devrimci mücadelesi, Schmitt'in partizan yorumuna uygun bir şekilde toprağa bağlı olarak gerçekleşmiştir. Siyasal partizan, gerçek düşmana sahiptir.

Schmitt'in devletler çağının sona erdiği bir dönemden bahsediyor olması hem devletin hem de siyasalın krize girmesi, karar verememe ve klasik savaş içeriğinin değişimini de beraberinde getirmektedir. Savaşın devletlerarası bir mücadele olmaktan çıkıp, devlet dışı güçlerin de devreye girmesi sonucunda partizan, gerilla gibi unsurların oluşmasına zemin hazırlamıştır. Clausewitz ile başlayan savaşın içeriğini, biçimini ve amacını tartışma ve belirleme klasik olarak büyük savaşları ve sonrasındaki düşünce akımlarını etkilemiştir. Marx, Engels, Lenin ve Mao hattında önemli etkileri olmuştur. Lenin, Clausewitz'in klasik savaş ve gerçek düşman kavramlarını yıkarak devrimci savaş ve mutlak düşman kavramlarını kullanıma sokarak, savaş ve partizan düşüncesinde önemli bir etki yaratmıştır. Bu yenilik Schmitt tarafından anti-politik olarak değerlendirilmektedir. Schmitt açısından partizan, gerçek düşmana sahiptir ve düşmana normatif değer yüklemeyiz. Schmitt'in partizanı “mutlak değil ama gerçek düşmana sahiptir. Bu sonuç partizanın siyasal karakterinden ileri gelir. Düşmanlığın bir diğer sınırı, partizanın toprağa bağlı karakterinden çıkar” (Schmitt, 2019: 119-120). Partizan, gerçek düşmana ise toprağa bağlı bir devrimci mücadele yürüten Mao ile ulaşmaktadır. Sonuç olarak;

“Schmitt'e göre düşman, kamusal düzlemde kişisel ve bize özgü bir figürdür ve dolayısıyla düşmanla kendilik aynı ve eş konumdadır. Düşman ortadan kaldırılması gereken bir unsur değil aksine bir politik birliğin kendisini anlama ve tanımlama imkanıdır. Bu yüzden düşman tanınmaya (Anerkennung) ilişkin temel eylemi içermektedir. Schmitt, uluslararası hukukun düşman figürünü ortadan kaldırma eğilimine karşın Clausewitz'den Lenin'e, gerilla'dan partizan'a gerçek düşmanlık figürleri bulmaktadır. Düşman, partizan tarafından suçlulaştırılmaz aksine gerçek düşmanın somut olarak tanınması dostluk figürlerinin tanınmasına yol açmaktadır” (Kardeş, 2015: 100).

“Teorisyenler kavramları korumak ve şeylere isimleriyle hitap etmekten başka bir şey yapmazlar. Partizan teorisi, gerçek düşman ve yeryüzünün yeni *nomos*u ile ilgili sorunda siyasal kavramına açılır” (Schmitt, 2019: 122). Schmitt, siyasallığını kaybetmiş bir dünyada siyasallığın dayanağı olan dost-düşman ayrımını ortaya çıkaracak unsurları ve yeni sistemleri arayarak, “yeryüzünün yeni *nomos*”unu keşfetmeye ve kurmaya çalışmaktadır.

2.4. Bir Egemen Olarak “Führer”

2.4.1. Führer ve Güçlü Devlet

2.4.1.1. Total Devlet

Schmitt’in güçlü devlet düşüncesi, ‘total devlet’ olarak tanımladığı ve açıkladığı devlet formu doğrultusunda gelişmiştir. Burada, total kavramı, devletin kapsayıcılığını vurgulamak adına kullanıştır. Her şeyin devlete dair ve devletle ilgili olduğunu dolayısıyla da devlete ait olduğu için aynı zamanda siyasallığını da ortaya koyan bir ifadedir. Bu noktada, Schmitt’in kullanmış olduğu total kavramı, Gramsci’nin de devleti ve daha sonrasında Komünist Parti’nin sahip olması gereken özelliklerini belirtirken kullandığı total ifadesiyle aynı anlamdadır. Her şeyi kapsayan, her şeyi çevreleyen bir devlet ya da bir parti. Total kavramı bu açıdan her iki düşünürün de farklı referanslarla, kapsayıcı bir egemeni tarif ederken kullanmış olduğu ortak kavramlardan biridir.

Schmitt’in total devlet kavrayışına bakıldığında bu ifade, siyasalın egemen yani devlet tarafından belirlenmesi açısından her şeyi siyasal olarak değerlendirme ve dolayısıyla her şeyin bu siyasallıktan ötürü devlete ait olduğu değerlendirmesi mümkündür. Total devletin toplumla ilişkisi de totallik çerçevesinde oluşmuştur. Devlet, toplumu kapsayarak onun üzerinde bir konumlanmaya sahiptir. Devlet-toplum iç içe gibi görünmektedir ancak devlet toplumu da içererek daha kapsayıcı ve otorite sahibi bir konumda bulunmaktadır. “Devlet, toplumuna doğru otoritesini genişletmek zorundadır. Fakat diğer taraftan Devlet, var olan özerkliğini de korumalıdır. Bu anlamda C. Schmitt’in devlet kavrayışı en açıklayıcı karşılığını ‘teslis inancında’ bulmaktadır. Zira tesliste Tanrı ‘üç’ olarak görünmesine rağmen ‘tektir’. Devlet-toplum ilişkisinde de Devlet hem ‘tektir’ hem de devlet ve toplum olarak ‘iki’ gibi görünmektedir” (Bezci, 2006: 152). Bezci’nin yapmış olduğu bu benzetme Schmitt’in

siyaset felsefesi düşünüşüne de uygun bir benzetme olmuştur. Siyasi ilahiyat'ın tam olarak karşılığı olan devlet-Tanrı benzeşmesi ve buna ek olarak, devletin devlet olarak bilinmesi ve Tanrı'nın Tanrı olarak bilinmesi için gereken asli unsurlarla bağımlı ilişkisinin yanı sıra bu unsurlardan ayrılması ve onların üzerinde bir pozisyon alması da bir benzerlik sağlamaktadır. Hem Schmitt hem de Gramsci'nin total, bütüncül devlet anlayışı Hegel'den etkilenmelerinin sonucu olarak ortaya çıkan devlet modelidir. İki düşünürü birbirinden ayıran en temel fark ise devlete karşı konumlanmaları olmuştur. Schmitt, devlet merkezli bir düşünür olarak, devletin krize girdiği dönemlerde, devleti içinde olduğu krizden kurtarabilme tarafındadır. Gramsci ise daha en başta karşısında olduğu burjuva devletin kriz döneminden bahsederek bu kriz döneminde sosyalist bir devleti inşa etmenin yollarını arayan taraftadır. İki düşünürün ortak zemini kriz ortamının varlığıdır. Bu krizden kurtulmanın yöntemi ve düşüncesi ise iki düşünürde de birbirinden farklıdır.

Devlet merkezli bir düşünür olan Schmitt'in asıl amacı daha önce de belirtildiği gibi, devletin krize girdiği dönemlerde devleti bu krizden kurtarma düşüncesidir. Bunun için Schmitt, devamcısı olduğu Alman devlet geleneğinin araçlarını kullanmaktan yanadır. Bu açıdan bakıldığında, Schmitt'in Hitler'i destekliyor olmasını, devlete itibarını yeniden kazandırmak amacıyla olduğu yorumu yapılabilir olsa da bu, Schmitt'i Nazizm'in bütün suçlarından akladığı anlamına gelmez. Schmitt, güçlü devlet düşüncesini bütün eserlerinde işleyerek egemen bir devletin hangi özelliklere sahip olması gerektiğini defalarca ifade etmiştir. Buna göre en temel ifade hem içerde hem de dışarda egemenliğini sağlayabilmiş, karar verme erkine sahip devlet, güçlü devlettir. Egemen devlet, düşmanını belirleyebildiği ölçüde egemendir. Bu durumda devletin siyasallığının yoğunluğunun en yüksek seviyede olması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Schmitt'in ifade ettiği egemen devlet düşüncesi, modern devleti de tanımlamaktadır. Dolayısıyla, her modern devlet aynı zamanda egemen bir devlettir (Bezci, 2006: 152). Somut düzenin inşası ve yansıması olarak devlete duyulan ihtiyaç ve Schmitt'in bu konu üzerine düşünceleri, özellikle 1933 yılından sonra Hitler'in iktidara gelmesiyle birlikte daha belirgin hale gelmiştir. Weimar Cumhuriyeti'nde yaşanan krizlere cevap üretebilmek adına bir ihtiyaç olarak ortaya çıkan durumun göstergesidir. Schmitt'in güçlü devleti tanımlamak için

kullanmış olduğu “total devlet” kavramını ve bu kavram hangi dolayımelerde kullanıldığına bakacak olursak daha önce de ifade edildiği gibi bütüncül bir devlet modellemesi karşımıza çıkmaktadır

Total devlet, “devlet ve toplumun karşılıklı olarak iç içe geçmesi durumlarını konu edinmektedir” (Kardeş, 2015: 219). Schmitt düşüncesinde, bu iç içe geçme durumu, elbette devletin halkı siyasallaştırması bakımından devlet merkezli bir şekilde gerçekleşmektedir. Siyasala ait her şeyin devlete de ait olmasından dolayı, devletin belirlediği halk doğal olarak siyasal bir halktır dolayısıyla da zaten devlet ve halk iç içe geçmiştir. Schmitt, total devleti tanımlarken egemenliği ve kararcılığı üzerinden gitmiştir. Buna göre, total devlet kriterlerini karşılamayan liberal devlet, devlet olarak kabul etmez. Devlet belirleyendir, belirlenen ya da tarafsız bir konumda değildir. Schmitt, modern devletin totalleşmesini ‘yaygın total devlet’ ve ‘yoğun total devlet’ olarak iki boyutta incelemiştir. Yaygın total devlet ya da Kardeş’in ifade ettiği ‘niceliksel total devlet’ (2015: 219), liberal bir devlet örgütlenmesini ifade eder. Devlet iktidarının yayılarak azalması durumu, devletin her alanda var olması ancak bu varlığın bir otorite olarak görülmemesi durumunu yaratmaktadır. Devletin nicel olarak genişlemesi onun niteliklerini azaltmaktadır. Bireye göre konumlanan ve devletin kendisini birey merkezli politikalara teslim etmesi sonucunda oluşan politik durumu yaratmaktadır. “Devletin politik otoritesi nötrale olmuştur. Devletin yasa vazeden özelliği yerine düzenleyen idareci özelliği öne çıkmıştır” (Kardeş, 2015: 219). Devlet, liberal siyasetin gereği olarak toplumun ve ekonominin kendi işleyişinde düzenleyici role bürünmüş tarafsız bir güç gibi görünmektedir. “Devletin yaygınlaşarak totalleşmesinin nedeni çıkar gruplarının her alanı politik kılmasıdır. Devlet dışındaki alanların politik kılınmasının aracı politik partilerdir. Politik partiler, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda var olan ilişkilerin politik kılınmak üzere organize olmasının legal araçlarıdır” (Bezci, 2006: 164). Schmitt’in Parlamenter Demokrasinin Krizi’nde parlamentoya yönelttiği eleştirileri, parlamentonun çıkar çatışmalarının arenasına dönüşmesi durumu, yaygın total devlet tartışmasında yeniden görülmektedir. Parlamenterizmin işlevsiz hale gelmesi ve devlet itibarını zedelemesinin sebebi, politik partilerdir. Schmitt’e göre politik partiler, devlet gibi davranıp totalleşerek kendi çıkarlarını toplum çıkarıymış gibi göstermektedir. Bunun sebebi, devletin politik

alana tam olarak hakim olmamasıdır. Schmitt, yaygın total devlet olarak ifade ettiği devlet tipine Weimar Cumhuriyeti’ni örnek olarak göstermektedir. Daha önce Weimar Cumhuriyeti’ne ve siyasal olanın belirlenemediğine dair eleştirileri bu anlamda tekrar hatırlanabilir. Weimar Cumhuriyeti, yönetilemezlik krizi içindedir dolayısıyla siyasal karar verme yetkisinden de kopuktur. Bu durum, Weimar Cumhuriyeti’ni egemen bir güç olmaktan alıkoymaktadır.

“Parlamentonun politik sorunları çözüme kapasitesi yoktur. Schmitt’e göre parlamento sadece çıkar gruplarının çıkarlarını yansıtabilmektedir. Bu sebepten ötürü Schmitt’in olumsuz anlamda kullandığı total devlet, zayıf devlet anlamına gelmektedir. Zayıf devlet, devletin devlet olma tasarruflarını taşıyamayan devlettir. Schmitt’e göre devlet ve toplumun bu şekilde iç içe geçmesi ciddi bir sorun ve tehdit teşkil etmektedir. Bu tehdit bir halkın politik birliğinden yoksun kalması tehdididir” (Kardeş, 2015: 220).

Yaygın total devlet, politik birliği sağlayamamış dolayısıyla demokratik toplumsal homojeniteden uzak bir devlet modelidir. Schmitt’in yaygın total devletin oluşturmuş olduğu krizlere ve tehditlere karşı çözüm olarak sunduğu total devlet modeli ise “yoğun total devlet” veya “niteliksel total devlet” modelidir. Devlet iktidarını tek bir merkezde toplayarak niteliksel yönünü yani egemenliğini tüm topluma kabul ettirerek yaymayı kapsamaktadır. Burada devlet, toplumu doğrudan düzenleyen ve belirleyen konumdadır. Devlet, kendisini merkeze alarak politikalar üretir ve asıl amacı devletin üstünlüğünü ve egemenliğini her alanda sağlamaktır. Yoğun total devlet, tüm toplumun temsil edildiği, genel iradenin kurulduğu bir devlettir. Zaten, devletin tek güç olarak kabul edildiği bir toplum, devlet tarafından belirlenmiş, homojenliği sağlanmış bir toplumu ifade etmektedir.

“C. Schmitt Devlet’in gücünün merkezde yoğunlaştırılmasının politik enerjiyi artıracakını öne sürmektedir. Zira yaygınlaşarak sadece hacmi (*Volumen*) genişleyen devlet, problemlere çözüm üretemeyecek duruma düşecektir. Merkezini güçlü kılan devletlerin ise, toplumdan özerk bir merkeze sahip olmaları doğaldır. Fakat C. Schmitt bu özerkliği toplum-devlet mutlak ayrımı (*Trennung*) olarak değil, devletin toplumdan belirgin olarak farklılaşması (*Unterscheidung*) olarak değerlendirmektedir. Tarihsel bağlamda bakıldığında da devletlerin toplumlardan özerkleşerek geliştikleri görülmektedir. Devlet’ler var

olan bu özerkliklerini sıkıca korumanın peşindedirler. Bu nedenle kitle toplumunun dayatmalarına karşın, toplumsal olan her şeyi politik kılmamaya çalışırlar” (Bezci, 2006: 169).

Yoğun total devlet, siyasal olanı belirleyebilme gibi siyasal olmayanı da belirleyebilen bir güce sahiptir. Topluma dair olan her şeyin politik kılınması toplumun devletle iç içe geçmesine neden olmaktadır, yaygın total devlet modelinde olduğu gibi. Yoğun total devlet, kitleyi etkilemek için bütün imkanlara sahiptir. Schmitt’e göre devletin görevi, genel iradenin oluşturulma sürecinde siyasalın tüm araçlarını kullanarak topluma siyasal bir misyon yükleyerek egemenliği sağlamak iken, genel irade oluşturulduktan sonra, toplumun depolitizasyonu sayesinde devlet toplum ayrışmasını sağlayarak hem genel iradeyi korumak hem de yönetimin sağlanmasını daha kolay hale getirmektir. Fraenkel’e göre, Schmitt’in nitel total devleti kendini faşizmde gösterir, çünkü o, devleti, düşmanca hareketlere izin vermeyecek bir devlet şeklinde tanımlar (Fraenkel, 2020: 120).

“Schmitt’in gözünde her gerçek devlet niteliksel total devlettir. Niceliksel devletin yol açtığı anayasal sorundan, ancak ve ancak niteliksel total devletin devlet ve toplum hiyerarşisini doğru bir şekilde tesis etmesi yoluyla kurtulunabilir. Bu yüzden niteliksel total devlet, güçlü bir devlettir ya da Schmitt jargonuyla belirtilirse niteliksel olan devlet, devlet olan devlettir” (Kardeş, 2015: 220).

2.4.1.2. Führer Devleti

Yoğun total devletin gücünü sağlayan etken ise toplumun tümünü ve devleti kendi bedeninde temsil eden “Führer”dir yani devlet başkanı. Führer, halkın temsilini halkın içinden çıkmış biri olarak sağlamaktadır.

“Weimar Anayasası’nın cumhurbaşkanına olağanüstü yetkiler veren 48. Maddesinin ikinci fıkrası, ‘Anayasa Öğretisi’nin yayınlanmasından sonra, tam da bu kategorik ayrımın inceliklerini ortaya çıkaracak şekilde anayasal düzenin merkezine yerleşmiştir. Schmitt daha 1928 yılında bu maddeye dayanılarak kullanılacak yetkilerin, tipik bir diktatörlük normu olduğunu belirtmektedir. Ancak diktatörlük kavramının günümüz demokrasilerindeki olumsuz anlamının bizi ürkütmesine izin vermemek gerekir. Schmitt kamu düzenini ve güvenliğini korumak için, içeriği somutlaştırılmayan ama cumhurbaşkanına olağanüstü

durumun tespitinde ve gerekli tedbirlerin alınmasında geniş yetkiler veren bu maddenin, gerçekte Anayasa'yı korumayı amaçladığını vurgulamakta ve bunu olumlamaktadır" (Göztepe, 2015: 146).

Schmitt'in devlet başkanlığını bu kadar önemsemesinin nedeni Weimar Anayasası'nın 48. Maddesinin devlet başkanına vermiş olduğu 'olağanüstü hal' ilan etme yetkisidir. Yani, egemen güç olmanın yetkisi anayasadan gelmektedir. Schmitt, devleti krizden kurtaracak hamlenin de bu şekilde bir liderlikten geçtiğini düşünmektedir. "Parlamentoların plüralist parçalanmışlıklarını aşarak, halkın birliğini, politik bir bütün olarak gerçekleştirebilecek tek kişi, yine halkın bütününün temsilcisi olan Führer'dir. Weimar Anayasası da Devlet ile halkın politik iradesi arasında bağı Devlet Başkanının kurmasına imkan tanımaktadır" (Bezci, 2006: 142). Schmitt'in devlet ve devlet başkanı düşüncesi, 1933 yılında Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi'nin iktidara gelmesiyle ve Hitler'i Reich Şansölyeliği'ne atamasıyla gerçekleşmeye başlamıştır. Hitler tarafından kurulan Üçüncü Reich' in "anayasası, sıkıyönetim halidir. Onun kuruluş belgesi, 28 Şubat 1933 tarihli Millet'in ve Devletin Korunmasına Dair Olağanüstü Hal Kararnamesi'dir" (Fraenkel, 2020: 35). Nasyonal Sosyalist Parti, iktidara geldikten sonra devletin içinde bulunduğu krizi ve Reichstag yangınına fırsat bilerek çıkarmış olduğu olağanüstü hal kararnamesiyle birlikte Schmittçi anlamda bir egemen devlet olmak için ilk adımını atmıştır. Hitler, iktidarını olağanüstü halin üzerine kurmuştur ve bu olağanüstü hal durumu, halkın bu iktidarın oluşturduğu genel duruma uygun bir biçimde dizayn edilmesine, eğitilmesine imkan sağlamıştır. Hitler, seçimlerde iktidara gelmiş olabilir ama genel iradenin bir yansıması değildir. Ancak, iktidarın perçinlenmesi ve olağanüstü halin olağan hale gelmesiyle birlikte, total devlet olarak halkı eğiterek genel iradeyi sağlama yoluna gitmiştir. Genel irade, Hitler'in bedeninde somutlaşmıştır.

"Nasyonal sosyalistler sivil olağanüstü halin bütün iktidar yetkileriyle donandıklarında, anayasaya dayanan (bozulan kamu düzenini yeniden inşa etme amaçlı) geçici diktatörlüğü, anayasaya aykırı (sınırsız egemenlik yetkileri taşıyan nasyonal sosyalist devleti tesis etme amaçlı) sürekli diktatörlüğe dönüştürmenin araçlarına sahip olmuşlardı. Hindenburg ve kliğinin onlara sunduğu bu fırsatı kaçırmadılar. Geçici diktatörlüğü hükümler diktatörlüğe dönüştürdüler" (Fraenkel, 2020: 37).

Önce geçici sonra da hükümler diktatör, Hitler'dir (Führer). Führer, devletin dönemin politik koşullarına uygun olan hukuk sistemini de düzenler. Olağanüstü halin getirmiş olduğu bütün yetkiler ve hukuki yaptırımlar devletin krizden çıkarılması amacıyla kullanılan ve zamanla olağan hale gelen aslında hukuki olmayan bir tiranlık resmini ortaya çıkarmaktadır. “Siyasi sektörde, ‘hukuk’ olarak tanımlanan şey her ne ise münhasıran rejimin siyasi hedeflerini yerine getirmeye hizmet ediyor” (Fraenkel, 2020: 35). Fraenkel, Hitler Almanya'sını bu şekilde açıklamıştır ve bu hukuki düzeni de “önlem devleti” olarak ifade etmiştir. Bir hukukçu olan Schmitt ve iktidar çevresinde bulunan diğer hukukçular, bu dönemde Hitler'in uygulamalarına hukuki zemin yaratabilmek amacıyla bu rejimin yasallığını teorize etmişlerdir. “Schmitt ise kendi namına hukuk devletinin iç savaş çağına uygun düşmediğine ve giderek ‘total devlet’ ile yer değiştirdiğine inanıyordu. Weimar Cumhuriyeti'nin yaşadığı krizin doruk noktasına ulaştığı 1932 yılında yayınladığı ‘Yasallık ve Meşruiyet’ makalesinde Schmitt, bu iki nosyon arasındaki aşılma çelişkisini analiz etmişti” (Traverso, 2021: 300-301). *Kanunilik ve Meşruiyet* metni, Schmitt'in devlete ve devlet başkanına nasıl bir rol vereceğinin yasaya ve hukuka uygunluğunu göstermesi bakımından önemlidir. Buna göre, Ozansü'nün ifade ettiği şekliyle *Kanunilik ve Meşruiyet*: “Bu bağlamda total devlete dönüş eğilimi içinde ‘kanundan’ ‘tedbire’ geçiş sürecini tüm çıplaklığıyla ortaya sermesi ve devlet başkanında bulunacak meşruiyetin tarihsel anlamda tayin edici karakterini ifade etmesi, yüksek bir öngörünün ve belki bir arzunun ‘bilimsel’ bir ifadesiydi” (Ozansü, 2016: XXXI). Schmitt bu eserinde kanun devletinin kısıtlılıkları ve krizi derinleştirici rolünü öne sürerek olağanüstü halin çözümü olarak tedbirin nasıl alınması gerektiğini ve kriz çözümü noktasında diktatöre verilmesi gereken rolü açıkça belirtmiştir. “Yetki sahası; genel, önceden belirlenmemiş ve süreklilik arz eden normları hükme bağlamak olan, yürütmeden ayrılmış bir parlamentoya nispetle bir ‘diktatör’, kendi varlığını tedbir uygulamalarında gösteren idare devletiyle, tabiatı gereği çok daha uyumlu olur” (Schmitt, 2016: 105). Bu durum, sonuçlarının bugüne dek sürdüğü ve devam ettiği, otoriter rejimler tarafından “hukuka uygunluk” maskesi altında yasallığa dayanan bir hukuk aldatmacası olarak devam etmektedir. Her diktatörlük, daha öncesinde öğrendiklerinden hareketle kendi Hitler'ini ve kendi Schmitt'ini yaratmaktadır.

“Schmitt, ‘Führer Hukuku Korur’ başlıklı 1934 tarihli gazete yazısında, Hitler’in emriyle gerçekleştirilen ‘Uzun Bıçaklar Gecesi’nin nasıl doğrudan halkın yaşam hakkının korunmasına dayandığını ve nasıl dolaylısızca hukuk yarattığını ifade ederek tözsel hak ile hukuk arasındaki ilişkiyi şöyle dile getirir: ‘Hukukun tümü, halkın yaşama hakkından doğar. Her devlet yasası, her yargıç kararı, bu kaynaktan çıktığı ölçüde hukuk içerir’ (Schmitt, 2021: 87). Buna göre tüm yasama, yargı ve yürütme fiilleri Alman halkının lideri ve en yüksek yargıç sıfatıyla Adolf Hitler’in karar ve emrine bağlanmıştır” (Esgün, 2018: 914).

Buna göre, devletin ve halkın hem kendisi hem de bütün imkânları, Führer’in iktidarını devam ettirmek için bir araç haline getirilmiştir. Bu noktada, Schmitt devlet merkezli bir düşünür olduğu için yoğun total devlet ile yaratmak istediği güçlü devlet modeli, “güçlü liderin devleti”ne dönüşmüştür. Schmitt, devletin güçlülüğünün bir amaç olduğunu düşünmüş olsa da pratikte güçlü devlet araçsallaştırılmıştır. Weimar Cumhuriyeti’nin krizine çare olması için üretilen çözüm önerileri yeni devlet krizlerini de beraberinde getirmiştir. Zaten bir süre sonra Schmitt’in Nasyonal Sosyalist iktidarla bağının kopmasının altındaki nedenlerden birinin de bu olduğu değerlendirilmektedir.

2.4.2. Genel İradenin Oluşturulması ve “Devletin Halkı”

Schmitt’in en temel özelliği kriz dönemlerinde devlet merkezli bir pozisyon alarak, devletin bu krizden en az hasarla kurtulabilmesi için çözüm önerileri sunmasıdır. Kriz dönemlerinin aşılması için devleti, varılması gereken nihai nokta, bir amaç olarak gören bu düşünce yapısı halkı ve diğer bileşenleri devlet tarafından belirlenen unsurlar olarak görmektedir. Daha önce belirtilen “genel irade”nin yansıması olan bir devlet ve bu devlette tek söz sahibi bir liderin varlığı bu devlet düşüncesinin temel noktalarını oluşturmaktadır. Egemenliğini oluşturan devletin, halkın yöneticilere teveccüh göstermesi sonucunda oluşmayacağını, egemen devletin, kendisini egemen olarak kabul eden halkı oluşturarak egemen devleti oluşturduğu konusu Schmitt’in düşüncelerinin temelinde yer almaktadır. Dolayısıyla egemen devlet tarafından oluşturulan genel irade, önceden belirlenmiş halkın iradesidir. Schmitt’in 1933 yılında yayınlanan *Staat, Bewegung, Volk, Hanseatische Verlagsanstalt (Devlet, Hareket, Halk, Siyasal Birliğin Üçlü Yapısı)* kitabı, devletin ve halkın içinde bulundukları belirlenim ilişkilerini gösteren bir metin olarak değerlendirilebilir. Devletin ve halkın, hareket kavramıyla birlikte ele alınması ve

hareketin bu iki unsur arasında kurduğu bağlantı çalışmanın bu bölümünü destekleyici nitelikte bir metindir. Metnin yazıldığı 1933 yılı ise Nazi iktidarının ilk yılları olması bakımından Schmitt'in, Nazi devletini belirleme çabası içinde olduğu görülmektedir. Bu açıdan da dikkate değer bir metindir. Siyasal birliğin sağlanması için sayılan bu üç öge hem birbirinden bağımsız hem de birbirine bağımlı öğelerdir.

“Yeni devlet yapısı, halkın siyasal birliğini ve bununla birlikte onun kamusal yaşamını bütün düzenini üç farklı düzen dizisinde temsil etmesiyle tanımlanır. Bu üç dizi, eşit bir düzlemde yan yana durmamaktadır; aksine onlardan biri, devleti ve halkı taşıyan hareket, diğer ikisini iter ve yönlendirir... Devlet, Hareket, Halk kelimelerinden her biri, siyasal birliğin bütünü için kullanılabilir. Ancak bu durum, aynı zamanda söz konusu bütünün özel bir yanını ve spesifik bir ögesini tanımlar. Devler, dar anlamıyla siyasal-statik bir parça, Hareket, siyasal-dinamik bir öge ve Halk da siyasal kararların korunması ve gölgesi altında büyüyen apolitik taraf olarak incelenir” (Schmitt, 2015).

Bu üçlü yapıda kilit rol “hareket”e düşmektedir. Devleti siyasal bir karar mekanizmasına dönüştüren ve halkı da buna uygun olarak dizayn eden kavram, harekettir. Hareket, siyasal olanı belirler ve devletin siyasal olana uygun bir yol izlemesini sağlar dolayısıyla devlet de halkı bu siyasal olan çerçevesinde belirleyerek siyasal birliği yani somut düzeni sağlamaktadır. Agamben’e göre, Schmitt için hareket, Führer tarafından temsil edilir. Führer varlığıyla devleti ve halkı harekete geçiren ve belirleyen bir misyona sahiptir. “Bizatihi hareket hem devlet hem de halktır ve de aynı ölçüde, hareket olmasaydı hem bugünkü devlet (siyasal birlik anlamında) hem de bugünkü Alman halkı (siyasal birliğin ve Alman Reich’ının öznesi olarak) yalnızca hayal edilebilir olurdu” (Schmitt, 2015). Hareket kavramı için bu noktadan sonra Führer de denilebilir. Devleti ve halkı kuran ve yönlendiren hareket yani Führer, siyasal birliğin teminatı haline gelmiştir. “Hareket kavramı, kurucu siyasal beden olarak halk nosyonunun gölgede kalmasını gerektirmektedir. Halk, kurucu siyasal bedenden bir nüfusa dönüştürülmüştür; korunması ve beslenmesi gereken demografik-biyolojik ve tam da bu yüzden siyasal olmayan bir varlık” (Agamben, 2005). Agamben’in Schmitt’in hareket kavramı üzerine ifade ettiklerine ek olarak, hareketin kendisi, devletin imkânlarını ve toplumda var olan devlet algısını da kullanarak, devletle birlikte devleti de dönüştürerek halkın da dönüşümünü sağlamayı

amaçlamaktadır. Halkın bu dönüşümü harekete ve dolayısıyla devlete siyasal bir dayanak sağlayarak, devletin bu zemin üzerinde varlığını göstermesine sebep olmaktadır. Yani, Schmitt'in devlet, hareket ve halk üçlü yapısı bu şekilde bir etkileşimle genel iradeyi ve somut düzeni oluşturmaktadır. İfade edildiği gibi, hareketin yani devleti yönlendiren ögenin halk üzerinde devlet aracılığıyla kurmuş olduğu etkileşim doğrudan halkı belirlemeye yöneliktir.

Sonuç olarak, Schmitt açısından siyasal birliği sağlayan öğeler arasındaki bu karşılıklı ilişki eşitsiz bir biçimde ve birbirini belirleyici şekilde sürdürüldüğü ifade edilmiştir. Devletin, siyasal birliğin somut hali olarak temel bir konumda olması ve halkın, devletin devlet olması açısından asli bir unsur olarak varlığı tek başına bir önem arz etmemektedir. Bu noktada hem devleti hem de halkı harekete geçirerek yönlendirip belirlenmiş amaçlara ulaşabilmek adına bir kalıp içine sokabilecek bir güce yani harekete ihtiyaç duyulmaktadır. Hareket unsuru ise Agamben'in yorumuyla Führer'i ifade etmektedir. Führer, devleti ve halkı bedeninde temsil eden somut bir göstergedir. Bu noktada Führer, devletin ayakta kalabilmesi için devlette ve halkta olması gereken özellikleri belirleyerek halkı bir kalıbın içine sokma amacını taşımaktadır. Belirlenmiş halk, istenilen genel iradeyi oluşturmaktadır. Bu sayede, devlet siyasal birliğin sağlandığı egemen devlet olmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GRAMSCI VE SCHMITT: HALKIN DEVLETİNE KARŞI DEVLETİN HALKI

3.1. Tarihsel Bağlam

3.1.1. İtalyan ve Alman Birliği

3.1.1.1. İtalyan Birliği-Risorgimento

İtalya'nın birleşmesi, tarihsel olarak uzun yıllar boyu İtalyan düşünürler ve siyasetçiler tarafından gerçekleşmesi için uğraşılan bir hedef olmuştur. Bu düşünürler arasında en önemlilerinden biri olan Machiavelli'nin eserleri, İtalya'nın parçalı devlet yapısında birleşmeyi ve istikrarı sağlayabilmek için nelerin yapılması gerektiğini anlatan metinlerdir. Dönemin siyasi koşullarında belirli siyasi hedefler gözetiliyor olsa da Machiavelli ve onun gibi düşünen sayısız İtalyan düşünür İtalya'nın birleşebilmesi için çalışmalar yürütmüştür. İtalyan Birliği'nin gerçekleşebilmesi için siyaset dışı diğer alanların da aktif olarak rol aldığı bilinmektedir. Ünlü besteci Guiseppe Verdi (1813-1901) opera besteleriyle toplumsal bilincin uyanabilmesi için eserler bestelemiş, toplumu bu yönde etkilemeye çalışmıştır. Verdi'nin eserlerinin Risorgimento'da önemli bir rolü olduğu bilinmektedir. İtalyan milliyetçiliğinin sembol ismi olarak Verdi, savaş zamanlarında popüler olan operalarıyla halkı etkilemeyi başarmıştır.² İtalyan Birliği uzun bir tarihsel süreçten sonra sağlanabilmiştir. Avrupa'nın içinde bulunduğu çalkantılı dönem, birleşmenin gerçekleşebilmesi için imkân sağlamıştır. 11. yüzyıldan beri bölünmüş olan İtalyan Yarımadasının siyasi birliği sorunu 1815 Viyana Kongresi sonrasında yaşanan gelişmeler ışığında Avrupa diplomasisinin acil bir konusu haline gelmiştir. Bu bölümde İtalyan Birliği anlamına gelen Risorgimento'nun gerçekleşme koşulları bu bağlamda incelenecektir.

Fransız Devrimi ile başlayan özgürlükçü düşünce hareketleri tüm Avrupa'da kendisini gösterirken hükümdarlar bu özgürlükçü hareketlere karşı kendi egemenliklerini güçlendirmek için daha sert önlemler almak amacıyla harekete geçmiştir. İtalya bağlamında özgürlükçü hareketler, ülkenin belirli bölgelerini kontrolü altında tutan Avusturya'ya karşı örgütlenmişlerdir. Bu özgürlükçü

² https://tr.wikipedia.org/wiki/Giuseppe_Verdi. (Erişim Tarihi: 24.06.2021)

hareketlerin en önemli örgütleyicilerinden olan Garibaldi, gönüllü bir orduya sahip köylü, işçi ve aydınlardan oluşan ve adına “Kırmızı Gömlekliler” denilen bir yapılanmanın lideridir. Bu özgürlükçü hareketlerin yanı sıra milliyetçilik dalgası da İtalya ve Almanya gibi parçalı devletlerde yayılmaya başlamıştır. Fransız Devrimi ile başlayan milliyetçilik rüzgarı, 1830 Devrimi ile birlikte Hobsbawm’ın ifadesiyle yeni milliyetçilik olarak kitleler üzerinde etkili olmaya başlamıştır ve bu yeni bir eşiğin aşılması olarak değerlendirilmektedir.

“Eğer yeni milliyetçilik, yalnızca ulusal-devrimci kardeşlik cemiyetlerine üyelikle sınırlı kalsaydı, daha fazla üzerinde kalmak için bir neden kalmazdı. Oysa yeni milliyetçilik, aynı zamanda çifte devrimin bir sonucu olarak 1830’larda siyasal bilinçte kendini gösteren çok daha etkili güçleri yansıtmaktaydı. Bu güçlerin en erken ortaya çıkması, küçük toprak sahiplerinin ya da *genrty*nin hoşnutsuzluğu; pek çok ülkede ulusal bir orta hatta alt orta sınıfın doğması ve her ikisinin sözcüklerinin de büyük oranda meslek sahibi aydınlar arasından çıkmasıydı” (Hobsbawm, 2003a: 148).

Garibaldi’nin mücadelesi, demokratik bir İtalyan Cumhuriyeti’nin kurulabilmesi içindir. Diğer tarafta ise Piyemonte Kralı Victor Emmanuel II ve Kont Cavour’un bulunduğu kralcı, aristokratik bir İtalyan birliği mücadelesi vardır. Avrupa’daki güç dengelerinden ve İtalya’nın parçalanmış yapısından dolayı büyük bir devletin desteği olmaksızın başarılı olamayacağı kanısında olan bu aristokratik hareket, dışardan destek almak için organik bir ilişki içinde oldukları III. Napoléon yani Fransa ile iş birliğine girişmişlerdir. “İtalyan milli birliğin gerçekleştirilmesinde iki ismi, özellikle zikretmek gerekir. Birincisi, Fransa İmparatoru III. Napoléon, diğeri de Piyemonte Başbakanı Camille Benso de Cavour’dur. İtalyan milli birliği denebilir ki, bu ikisinin kişisel eseridir” (Armaoğlu, 1997: 285). Napoléon’un bu konuya karışma nedeni, hem İtalya ile arasında olan yakın bağ hem de Avrupa’nın değişen siyasal dengelerinde daha fazla söz sahibi olabilmek adına kendi egemenlik alanını genişletmek amacıdır.

Armaoğlu’nun belirttiği bir diğer önemli isim olan Piyemonte Başbakanı Kont Cavour ise hem İtalya içinde hem de diğer Avrupa devletleriyle kurmuş olduğu ilişkiler sayesinde İtalyan Birliği’nin gerçekleşmesinde büyük pay sahibidir.

Avusturya'nın İtalya üzerindeki baskıcı etkisini kırabilmek ve onları İtalyan topraklarından atabilmek adına genellikle Fransa ile olmak üzere diğer büyük devletlerle olan diplomatik ilişkileri geliştirmiş ve sonuçta birlik bu sayede gerçekleşmiştir. Bu durum, İtalyan coğrafyası içindeki diğer devletleri de etkilemiştir. Daha küçük devletler Piyemonte'ye katılarak birliğe destek vermiş diğerleri ise katılmadan desteklerini sürdürmüşlerdir. Cavour, İtalyan milliyetçilerini de etkisi altına alarak bu kaotik durumda sorun çözücü bir liderlik göstermiştir. İtalyan birliğinin gerçekleşmesinin en önemli olayı ise 1859 yılında Avusturya ile olan savaştır. Bu savaş, Cavour'un hem İtalya içinden hem de diğer ülkelerden aldığı destekle kazanılmıştır. Savaş ortamı, İtalya'da milliyetçiliğin daha fazla hissedilmesine ve birliğin kurulması için en uygun siyasal koşulları hazırlamıştır. Bu savaşın kazanılmasında III. Napoléon'un da büyük pay sahibi olduğu bilinmektedir.

“Piyemonte'nin Avusturya karşısında kazandığı zafer, bütün İtalya'da büyük bir heyecanın doğmasına sebep oldu. 1859 Ağustos'unda Toskana halkı kendilerini Piyemonte'ye kattıklarını ilan ettiler. Arkasından Modena ve Parma ile Papalık devletlerine bağlı olan Romagna ve Bologna da halk oylaması ile Piyemonte'ye katıldılar. 1860 Mart'ı geldiğinde, Venedik ve Roma hariç, bütün kuzey ve orta İtalya, Piyemonte ile birleşmiş bulunuyordu. Böylece İtalyan Birliği (*Italia Una*) çok büyük bir adım atmış olmaktaydı. Bu sırada İki Sicilya (yahut Napoli) Kralı II. François idi. François mutlakıyetçi bir kraldı. 1860'ta François'e karşı, İtalyan milliyetçilerinden Garibaldi, yanına aldığı 1063 'Kırmızı Gömlekli' gönüllü ile 1860 Mayıs'ında Sicilya Adası'na çıktı. Halkın da katılımı ile kısa zamanda adayı işgal ederek Piyemonte'ye kattıklarını ilan etti. Buradan Napoli'ye geçerek orayı da ele geçirdi. İki Sicilya halkı da Piyemonte'ye katıldıklarını ilan ettiler. Bu şekilde Güney İtalya da Piyemonte'ye bağlanmış ve İtalyan Birliği'nin ikinci safhası da tamamlanmış oluyordu. Venedik 1866'da Roma da 1870'te İtalyan Birliği'ne alınacaktır.” (Armaoğlu, 1997: 296-297).

Garibaldi'nin Piyemonte Başbakanı Kont Cavour'un peşine takılarak 1860 yılında yapılan yürüyüşlere ve eylemlere destek vermesinin nedeni, çalışmanın ana konularından biri olan kitlesel desteği eskisi gibi sağlayabilecek güçte olmamasındandır. Yani Garibaldi, hegemonik üstünlüğünü ve kitlesel desteğini kaybetmiştir. Bu şekilde kralcıların peşine takılması İtalyan Birliği'nin gerçekleşmesi

için elbette büyük bir gelişmedir ancak bu birliğin nasıl kurulacağı ve toplumun siyasal ekonomik ilişkilerinin nasıl seyredeceği ile ilgili büyük sorunları da beraberinde getirecektir. Dolayısıyla İtalyan Birliği, büyük toprak sahipleriyle burjuvazinin anlaşması sonucunda gerçekleşmiştir. İşçiler, köylüler ve diğer madun sınıflar bu birleşmenin sorunlu tarafları olmaya devam etmiştir. İtalyan solunun temel sorunlardan biri olarak gördüğü “Güney Sorunu” bu birleşmenin en belirgin sonucudur.

İtalyan Birliği’nin mimarları olarak gösterilen isimlerden olan Garibaldi ve Kont Cavour, aynı zamanda farklı iki temel görüşün de temsilcilerindendir. Garibaldi, halk önderi, cumhuriyetçi, özgürlükçü ve devrimci görüşleriyle demokratik bir İtalya’nın kurulması için mücadele ederken Kont Cavour, liberal ve aristokrat çevrenin bir temsilci olarak bu görüşlere uygun bir İtalya için mücadele sürdürmüştür. Her ikisi de ortak olarak İtalya’nın bütünlüğü için mücadele etmeye devam etmiştir. Gramsci, İtalyan devletinin siyasal liderlik sorununu incelerken bu iki grubun toplumsal tahakküm kurabilme rekabetini ve hegemonyanın inşa edilmesi konusunda Kont Cavour tarafını “ılımlılar”, Garibaldi tarafını ise “Eylem Partisi” olarak tanımlamıştır. Farklı siyasal akımların birbirleriyle olan ilişkileri de Risorgimento’nun kurulması etrafında gelişmiş ve sonuç olarak hegemonyayı kuran gücün etrafında yani Piyemonte Kralı Victor Emmanuel II’nin arkasında yer almasıyla sonuçlanmıştır. Garibaldi’nin başını çektiği Özgürlükçü Hareket, toplumsal liderliği kuramadığı için ve yürütülen siyasal mücadelenin çelişkilerinden ötürü Gramsci’nin ifade ettiği ılımlıların etkisi altına girmesi sonucu kaçınılmaz olmuştur. “İlmliler görece türdeş bir toplumsal gruba temsil etmekteydi ve dolayısıyla onların liderliği görece sınırlı salınımlar yaşadı (ve her halükârda organik olarak ilerlemeci bir gelişme çizgisine tabi oldu); buna karşılık Eylem Partisi kendisini özel olarak bir sınıfa dayandırmadı, bu partinin yönetici organlarının yaşadığı salınımlar, son tahlilde, İlmliler’in çıkarlarına göre çözüme kavuşturuldu. Bir başka deyişle, Eylem Partisi tarihsel bakımdan İlmliler tarafından yönlendirildi” (Gramsci, 2018: 307). Gramsci’nin bahsettiği siyasal liderliğin İlmliler tarafından sağlanması İtalya’nın kendi iç siyasal dinamiklerinden ve İlmliler’in temsil ettiği toplumsal grubun bu dinamiklerde belirleyici rollerde olmasından kaynaklanmaktadır. Gramsci bu duruma “transformizm” adını

vermektedir. Forgacs, Gramsci'nin kullandığı transformizm kavramını şu şekilde açıklamıştır: “İtalyan siyasal jargonunda 1870’lerin sonunda Sol ile Sağ hizipler arasındaki gevşek ittifakları betimlemek için kullanılan bu terimi Gramsci, İtalyan birliği ile Faşizm arasındaki dönemdeki burjuva hegemonyasının karakteristik biçimini betimlemek üzere kullanır. Bir transformizm sisteminde gerçek bir muhalefet ya da iktidarın el değiştirmesi söz konusu değildir. Bunun yerine, muhalefetin egemen elitler tarafından parça parça söğürülmesi vardır” (Forgacs, 2018: 514). Eylem Partisi ve temsil ettikleri sosyal gruplar, köylüler ve görece daha güvencesiz kesimlerden oluştuğu için toplumun belirlenen kesimleri olarak da ifade edilebilmektedir. Siyasal gücü elde etmek isteyen gruplar, belirlenen olmaktan çıkıp eylemleri sayesinde belirleyen olmayı başarmak zorundadır. Gramsci'nin de hegemonya kavramıyla anlatmak istediği durum tam olarak budur.

Gramsci açısından Risorgimento'nun gerçekleştirilmesi, birliğin sağlanmasında öncü olacak siyasi gücün, bu hakimiyeti nasıl sağladığı ile ilgilidir. Hegemonyanın nasıl gerçekleştirildiğini çözümlemeye çalışan Gramsci, bu noktadan hareketle kendi hegemonya düşüncesini de ortaya koymaya çalışmıştır.

“İncelememizin dayanması gereken metodolojik ölçüt şudur: toplumsal bir grubun üstünlüğü kendisini iki yolla açığa vurur, ‘tahakküm’ (*domino*) biçiminde ve ‘düşünsel ve moral önderlik’ (*direzione*) biçiminde. Toplumsal bir grup karşıt grupları güdümler; onları ‘tasfiye etme’, hatta belki de silah zoruyla kendisine ram ettirme eğilimi gösterir; kendi meşrebindeki gruplara ve ittifak içerisinde olduğu diğer gruplara önderlik eder. Toplumsal bir grup yönetime geçmeden önce ‘önderlik’ icra edebilmelidir ve gerçekte etmelidir de (bu, gerçekten de iktidara gelmenin başlıca koşullarından biridir); daha sonrasında iktidarı kullandığında egemen hale gelir, fakat iktidarı sınıksız elinde tutsa bile bir yandan da ‘önderlik etmeye’ devam etmelidir” (Gramsci, 2018: 307-308).

Gramsci'ye göre, toplumsal bir grup iktidara gelmeden toplumu etkisi altına alıp, önderlik edebiliyorsa bu gerçek anlamda hegemonya kurmanın ilk adımı olarak görülür. İktidara geldikten sonra ise iktidar gücü ile egemen hale gelerek tam bir hegemonya kurmuş olmaktadır. Egemen güç hem siyasi hem de ahlaki liderliği sağlamış hale gelmektedir.

Sonuç olarak, Risorgimento, İtalya’da siyasal liderliğin sağlanmasından sonra gerçekleştirilebilmiştir. Tahakkümün, ahlaki ve kültürel liderliğin toplumun her alanında kabul görmesi sonrasında hakim sınıfın kendi değerleriyle birlikte toplumsal dönüşümü Risorgimento ile birlikte yerine getirmesi, sınıfsal mücadelenin bağımsızlık savaşı altında da yürütülüyor olduğunu net bir şekilde göstermektedir. Gramsci’nin İlimliler olarak adlandırdığı kralcı hareketler burjuvazi ve toprak sahiplerini bir araya getirebilmeyi başarmıştır. Sermayenin birleşmesi İtalyan Birliği’nin gerçekleşmesinin yolunu açmıştır. Halkın geri kalanının yani işçilerin, köylülerin ve diğer alt sınıfların milliyetçi duyguları bu şekilde etki altına alınarak hegemonya sağlanmıştır. Gramsci, Hegemonya kavramını açıklamak için Risorgimento’nun gerçekleşme koşullarını ve siyasal liderliğin nasıl sağlanacağı konusunda geçmişten bir ders çıkarma derdindedir. Gramsci, siyasal birliğin nasıl sağlandığı konusu üzerinde durarak, İtalya’da sosyalist devrimin gerçekleşme koşullarını bu tarihsel koşullara göre oluşturmak istemektedir. İtalyan toplumunun siyasal yapısını bu bağlamda ele alarak, Machiavelli’nin kurtarıcısı olan Prens’i, modern prensé dönüştürerek kolektif bir yapı olarak tahayyül etmektedir.

3.1.1.2. Alman Birliği’nin Kurulması

Avrupa’da Viyana Kongresi sonrasında yaşanan köklü değişimler öncelikle Avrupa devletlerinin siyasal birliklerini sağlaması ve sınırların değişiklik göstermesiyle birlikte görünür hale gelmiştir. Avrupa’nın güçlü ve baskıcı devletleri bu değişimlere karşı şiddetli dirençler gösterse de diplomatik ilişkiler ve siyasal karışıklıkların artık yönetilmez hale gelmesi bu değişimleri kaçınılmaz hale getirmiştir. İtalyan Birliği’nin sağlanmasından sonra Almanya’nın siyasal birliğini kurabilmesi için Alman milliyetçileri başta olmak üzere çeşitli Alman grupları birlik için sürekli mücadele halindedir. 1830 İhtilalleri sonrasında liberal hareketlerin varlığı, İtalya’da olduğu gibi Almanya’da da görünür hale gelmiştir. Avusturya’da Metternich liberallere karşı baskıcı politikalarını daha da artırarak Almanya içinde de bu anlamda başarılı olmuştur. Ancak Prusya’nın varlığı ve siyasal birlik kurma çabaları boşa gitmemiş diğer Alman devletleriyle kurmuş olduğu ilişkiler sonucunda siyasal birlik için halk üzerinde etkili olmuştur. Prusya, Alman devletleri arasında, Avrupa’nın siyasi dengelerinde önemli bir konumdadır. İtalyan ve Alman siyasi birliklerinin

kurulmasında dönemin siyasi koşullarının yanı sıra bu koşulları lehine kullanmayın başarabilen siyasi liderlerin payı çok büyüktür. Cavour ve Bismarck, güçlü liderlikleri sayesinde kendilerine muhalefet edenleri oluşturmuş oldukları sisteme dahil etme konusunda başarılı olarak liderliklerini genişleterek sürdürmüştür. Her iki lider de dış tehditlerin varlığını fırsat bilerek liderliklerini pekiştirmeyi başarmıştır. Belki de en önemli etken olarak bu liderlerin siyasi zekalarının ve başarılarının yanı sıra o dönemde ciddi devrimci tehditlerin olmaması bu liderlere daha rahat bir hareket alanı sağlamıştır (Hobsbawm, 2003b: 87, 88, 89). Buna göre, siyasi liderlikler dönemin koşullarına bağlı olarak değişse de asıl liderliğin bu koşulları yaratabilme iradesini ortaya koyan güçlerde olduğu anlaşılmaktadır.

Armaoğlu, Alman ve İtalyan birliklerinin kurulmasındaki farkı da Prusya üzerinden açıklamıştır. Prusya'nın Avrupa siyasetindeki yeri ve kendi gücü ve kaynaklarını kullanarak birliği sağlaması önemli bir ayrım olarak görülmektedir. Bu anlamda Prusya'da Bismarck'ın varlığı ve liderliği büyük önem arz etmektedir. Prusya'nın diğer Alman devletleriyle birlik olma çabası Avusturya tarafından engellenmeye çalışılsa da Alman milliyetçileri için “ortak vatan” kavramı çokça dillendirilen bir hal almıştır. “Bu dönemde ortaya çıkan milli iş adamları sınıfının, daha az milliyetçi bir unsur oluşturması paradoksalı. Kabul etmek gerekir ki, henüz birleşmemiş Almanya ve İtalya'da büyük birleşik ulusal pazarın sağlayacağı üstünlüklerin büyük önemi vardır. Çünkü bunlar, milliyet ruhunun başaramadığı şeyi, gerçek anlamda bir ulusal birlik duygusunu gümrük birliğiyle sağlamışlardır” (Hobsbawm, 2003a: 149). Ortak vatan kavramının somut hale gelmesini sağlayan en önemli etkenlerden biri olan Hobsbawm'ın da belirttiği gibi gümrük birliği, parçalı devlet yapısına sahip ülkelerin, özellikle Almanya ve İtalya'da ulus olma isteğini perçinleyen bir gelişmedir. Sermayenin ulusal sınırlar içerisinde işlerini yürütmesi bağımsızlık mücadelesi veren güçler için de destekleyici bir unsur olmuştur.

Alman Birliği'nin liderliğini Prusya'nın üstlenmesini istemeyen Avusturya, birliği ve Prusya'nın ilerleyişini engelleyebilmek adına şiddetli bir muhalefet sergilemiştir. Buna rağmen Prusya, diğer devletlerin ve halkın desteğini sağlayarak birlik için uygun zemini yaratmaya çalışmıştır. 1848 İhtilalleri sonrasında tüm Avrupa'da yaşanan isyan dalgası Almanya'da da etkili olmuştur. Avrupa'nın

istikrarsız ve baskıcı hali devrimci işçileri harekete geçirerek, devrimi gerçekleştirebilme umudunu canlandırmıştır. Prusya, tüm bu ayaklanmaları bastırabilmek adına şiddetin yanı sıra halkı ikna edebilmek için yeni bir anayasa hazırlanacağını sözünü vererek isyanları bitirmek istemiştir. Bu anayasanın hazırlanma ortamı ise Prusya'nın hem dışardan hem de içerden gelişen tehditlere aynı anda karşılık veremeyeceği korkusu olmuştur. İçerde dengeleri sağlayabilmek adına hak ve özgürlüklerin daha da genişletileceği hamlesi içerdeki tansiyonu düşürebilmek adına yapılmış bir hamledir. Her ne kadar yaşanan çatışmalar sonucunda Avrupa'da devrim gerçekleşmemiş, devrimciler mağlubiyete uğramış olarak görülse de hazırlanan yeni anayasalar ve edinilen haklar bu isyanlar sonucunda elde edilmiştir.

Prusya'nın, birliğin liderliğini yapması ve Avrupa'da etkili bir devlet olarak görülmesi Bismarck etkisinden bağımsız olarak düşünülemez. Bismarck'ın meşhur "kılıç ve kan" söylemi daha çok Alman halkını etkileyebilmek ve devlet olmanın gücünü ortaya koyabilmek adınadır. Çalışmanın kapsamı bakımından bakılacak olursa, Bismarck, her türlü liderliği eline alarak hegemonyayı bu şekilde sağlamaya çalışmıştır. 1848 İhtilallerinin geniş kitlelerden destek bularak gelişmesi ve işçilerin devrime olan inancının yitirilmesi sonrasında Bismarck'ın artan desteği, güçlü bir devlete sahip olunması gerektiği düşüncesinin halk tarafından kabul edilmesi olarak değerlendirilebilir. Halk, Bismarck'ın gücüne ikna edilmiş hale gelmiştir. 1848 İhtilallerinin başarısız olması ve devrimci güçlerin desteksiz kalması halk üzerinde Bismarck kadar etkili olamamaktan kaynaklanmaktadır yorumu yapılabilir. Tıpkı, İtalya'da Garibaldi'nin özgürlükçü hareketinin yeteri kadar etkili olamayarak İtalyan milliyetçilerinin ve Kont Cavour'un peşine takılması durumunda olduğu gibi. Bu anlamda Bismarck'ın hegemonyayı sağlayarak Alman Birliği'ni oluşturmaya Gramsci açısından bakıldığında İtalya'da yaşanan gelişmelerle benzer nitelikte olduğu görülebilmektedir. Almanya'nın birlik sağlama çabasına Schmitt açısından bakılacak olursa, Egemen olan güç, egemenliğini kabul ettirebilmek için halk üzerinde tahakküm kurabileceği ama bu tahakkümün halk tarafından istendiği bir düzen yaratmak zorundadır. Bismarck, güçlü bir Alman devleti için güçlü bir lider olarak halkı etkilemeyi başarmıştır. Kriz dönemlerinde egemenliği sağlamak için hegemonik faaliyetlerin de yürütüldüğü Alman Birliği için de geçerli bir durumdur. Weimar

Cumhuriyeti'nin içinde olduğu kriz döneminden kurtulması ancak Hitler gibi güçlü bir lider sayesinde olmuştur ya da Hitler'in krizden kurtaracak güçlü lider olarak halk tarafından kabul görmesi sağlanmıştır. Bu anlamda Schmitt'in ve Gramsci'nin egemenlik, hegemonya ve egemenin varlığının koşulu olan siyasal olanın belirlenmesi fikirleri somut bir şekilde karşımıza çıkmaktadır.

3.1.2. Birinci Dünya Savaşı Sonrası İtalya ve Almanya'da Sosyalist Hareket

3.1.2.1. İtalya'da Sosyalist Hareket

İtalya'da sosyalist düşüncenin ve hareketin gelişme koşullarının I. Enternasyonal'den itibaren oluşmaya başladığı söylenebilir. Bakunin'in etkisiyle İtalya'da anarşizmin yükselişe geçmesi diğer sol hareketlerin de varlığını gösterebilmesi açısından önemli bir gelişme olarak değerlendirilebilir. İtalya'da hem sosyalizmin hem anarşizmin gelişimi bu çalışmada ayrıntılı olarak ele alınmayacaktır. Çalışmada gösterilmek istenen asıl mesele, savaş sonrasında kriz koşulları altında İtalya'da sosyalist hareketin varlığı ve bu hareketin bu koşullardaki etkinliğini incelemektir. Ancak, İtalya'da sosyalist hareketlerin gelişim sürecinde yaşanan gelişmeler ilerisi için etkileyici olmuştur. Sosyalizmin İtalya'da diğer Avrupa ülkelerine göre daha geç gelişmesi, düşünsel ve eylemsel anlamda inşa edilmesi gereken bir toplumun varlığı İtalyan devrimcileri için esas konu haline gelmiştir. İtalyan Birliği esnasında yaşanan toplumsal gelişmelerden ders çıkaran devrimciler, en önemli örnek olarak Gramsci, İtalyan halkı üzerinde etkili olabilecek bir sosyalist siyasetin nasıl kurulacağı üzerinde durmuştur. Bu durum, özellikle, Birinci Dünya Savaşı sonrasında yeni bir İtalya kurmak isteyen sosyalistler için uygun olarak düşünülmüş ve devrimci strateji bunu gerçekleştirmek için uygulanmıştır.

İtalya'da sosyalist hareketin, istikrar yakalayamıyor olmasının tarihsel nedenlerinin yanı sıra hareket içerisinde karar alma aşamasında yaşanan karmaşa, örneğin Birinci Dünya Savaşı'na girme konusunda yaşanan kararsızlık, hareketin parçalanmasına ve istikrarsız bir görüntü vermesine neden olmuştur. İtalyan sosyalistlerin, İtalyan Birliği'nin sağlanması zamanında edinmiş oldukları milliyetçi duyguları, sosyalist bir karar alma anında da kendini gösteriyor yorumu yapılabilir. Savaş konusunda kimi Sosyalist Parti üyelerinin göstermiş olduğu tavır, bunu ortaya

koymaktadır. Mussolini, Sosyalist Parti üyesi olduğu zamanlarda da buna benzer yaklaşımlar sergilemiştir. Mussolini'nin savaşa girme isteği ve bunu savunan yazılar yayınlaması, Sosyalist Parti içinde rahatsızlık yaratarak partiden atılmasıyla sonuçlanmıştır.

Savaş sonrasında hem İtalya'da hem de diğer Avrupa ülkelerindeki Sosyalist hareketler sorgulama ve harekete geçme evresine geçmiştir. Savaş sonrasında sınıfsal çelişkilerin kendini çok daha sert bir biçimde göstermesi, yoksulluğun ve sefaletin artması sosyalistlerin bir an önce Avrupa'da etkili bir hamle yapması gerekliliğini doğurmuştur. Tam da böyle bir siyasal ortamda Sovyetler Birliği'nin kuruluşu, Avrupa'da sosyalistler için olumlu ve heyecanlı bir etki yaratmıştır. Savaş sonrasında İtalya'da yaşanan ağır yoksulluk, çalışma koşullarının giderek kötüleşmesi ve geleceğe olan güvensizlik halkın ve işçilerin sosyalist partiye olan ilgisini artırmıştır. Öyle ki 1919 seçimlerinde parlamentoda güçlü bir konumda temsil edilmiştir. Bu esnada İtalyan devrimcilerinin içinde bulunduğu siyaset üretmeye dair ikilem ise sosyalist parti içinde fikir ayrılıklarını da beraberinde getirmiştir. İşçilerin örgütlenmesi ve güçlü halk desteği ile devrim yapmaya doğru giden yol ile parlamento içinde elde edilen güce dayanarak mevcut siyasi sınırlar içinde bir toplumsal dönüşüm arasındaki ikilem Sosyalist Parti'nin siyasi liderliği açısından bir sınav olarak değerlendirilirse, denilebilir ki bu sınavdan geçilememiştir ve sonucunda İtalyan Komünist Partisi'nin kuruluşuyla bölünme yaşanmıştır.

İtalyan Komünist Partisi'nin kuruluşuyla birlikte başta Gramsci olmak üzere, sosyalistler, İtalya'da devrimi gerçekleştirebilmek için nasıl bir yol izleneceğine dair çalışmalar yürütmüştür. Diğer yöneticilerden Bordiga gibi isimler de Gramsci gibi öncelikle toplumda siyasal liderliğin nasıl sağlanacağı konusu üzerinde durmuştur. Gramsci'nin bu dönemde L'ordine Nuovo'da yayımlanan yazıları yürütülmesi gereken mücadelenin nasıl olacağı ile ilgili çalışmalardır. 13 Kasım 1921 tarihinde yayınlamış olduğu yazısında işçi sınıfının ve Komünist Parti'nin rolünü şu şekilde açıklamıştır:

“Bugün tarihsel durum şudur: Özgürlükleri boğmak için dizginlerinden boşanmış bir şekilde harekete geçmiş gerici kuvvetlere gerçek muhalefet oluşturacak tek bir büyük toplumsal sınıf vardır, bu sınıf işçi sınıfıdır, proletaryadır. Bu sınıfın şu

andaki rolü, Risorgimento’da liberallerin oynadıkları roldür. Bu sınıfın kendine ait bir partisi vardır; bu parti Komünist Parti’dir ve geçmişin bir türlü ölmek bilmeyen karanlık güçlerinin tüm saldırılarına karşı İtalyan devletinin içinde halkın özgürlüklerinin koruyucusu olmak rollerine inançlarını koruyan tüm samimi ve tarafsız unsurlara iş birliği borçludur” (Gramsci, 2021: 228).

Gramsci’nin Komünist Parti’nin sahip olması gerektiği rolü bu şekilde açıklaması, Risorgimento’nun gerçekleşmesinde yürütülen siyasal mücadelenin başarısının görülmesi ve siyasal liderliğin sağlanabilmesi için hegemonyanın Komünist Parti tarafından sağlanması gerekliliği ile alakalıdır. Risorgimento’nun güçlü bir liderlikle sağlanması, Gramsci açısından öncelikle İtalyan devrimciler için daha sonra da diğer tüm devrimciler için benimsenmesi gereken bir siyasal pozisyon olarak değerlendirilmektedir. Gramsci’nin bu etkisi İtalya’da savaş sonrasında özellikle fabrikalarda etkili olmuş, devrimcileri harekete geçirmiştir. Ancak ilerleyen süreçte, İtalya’da ekonomik ve siyasal krizin kaosa yol açması ve devrimcilerin bu kaosu çözebilecek siyaseti üretememesi, diğer faşist ve gerici güçlerin bu anlamda karşılık vermesi ile halkın da destek vermesi ile İtalya’da faşizmin siyasal iktidara yürüyüşü hızlanmıştır. İtalya’da sosyalist ve komünist hareketin devrimi gerçekleştirememesi ve güçlü bir siyasal liderlikten yoksun olmasının nedeni Gramsci penceresinden siyasal ve kültürel hegemonyanın kurulamaması olarak değerlendirilebilir. Halkın bilinçlendirilerek devrimci partinin peşinden gitmemesi, bilinçlenme isteğinin oluşturulamamasında yatmaktadır. Kaosun hakim olduğu siyasal atmosferde insan toplulukları, özellikle savaş sonrasında Avrupa’da görüldüğü şekliyle, muhafazakar, faşist güçleri desteklemeye ve aktif olarak katılmaya daha yatkın bir pozisyonundadır. Bu noktadan bakıldığında, Gramsci ve Schmitt, güçlü bir siyasal liderliğin kurulması konusunda ortak bir görüşe sahiptirler. Aradaki ayrım bu güçlü siyasal liderliğin nasıl kurulacağı ve halkın bu liderlikteki konumlanmasıdır.

3.1.2.2. Almanya’da Sosyalist Hareket

Almanya, sosyalizm mücadelesinin hem teorik hem de pratik olarak gelişimi açısından merkez kabul edilen ülkelerden biridir. Avrupa’da sosyalist hareketi yönlendiren ve Enternasyonal’de söz sahibi olarak etkili bir ülke olan Almanya, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Ekim Devrimi’nden sonra devrimin gerçekleşmesi

beklenen ikinci ülke durumundaydı ancak yaşanan gelişmeler sonrasında devrim, gerçekleşmesi uzak bir hayal oldu ve Almanya Faşizm'in etkisi altına girmeye başladı. Alman devletinin devrimci parti liderlerini hapisle cezalandırması, grevde olan işçilere karşı şiddetli saldırıları sosyalist hareketi daha da güçlendirmiş, grevler ve diğer siyasi eylemler yaygınlık kazanmıştır. İşçi grevlerinin yaygınlaşması ve sosyalistlerin halk içinde örgütlenerek eylemlerde bulunması, Almanya'nın savaşın hemen ardından toparlanamaması ve askeri gücünden yoksun olmasıyla da doğrudan ilişkilidir. Halk, güçlü bir devletin varlığını göremediği zaman, devlet gücüne alternatif bir gücün etrafında toplanır, bu durum, çalışmanın konusuyla doğrudan ilişkili olarak hegemonyanın sağlanmasıyla ilgilidir. Sosyalist hareketin devlete karşı güçlü bir pozisyonda olması halk desteğini de beraberinde getirmiştir. Bu durum, halkın, onu koruyacak ve ihtiyaçlarını karşılayacak bir devleti görememesinden kaynaklanmıştır. Alman devleti siyasi liderliğini kaybetmiştir. Almanya'da savaş sonrası sosyalist hareketin içinde bulunduğu duruma bakılacak olursa, Nazizm'in nasıl iktidara geldiği tarihsel koşullar altında daha net anlaşılır. Almanya'da sosyalist hareketin gelişimini belirleyen en önemli nedenlerden biri ise savaş karşıtlığıdır. Savaşın daha başlarında savaşa karşı çıkan Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht'in başını çektiği Spartakistler ileriki dönemlerde Almanya Komünist Partisi (KPD) olacak, Almanya Sosyal Demokrat Partisi (SDP) ve Almanya Bağımsız Sosyal Demokrat Partisi (USPD) etrafında örgütlenmiştir. Tıpkı İtalya'da olduğu gibi, savaş, Almanya'da da sosyalistler arasında görüş ayrılıklarına sebebiyet vermiştir. Savaşa katılma ve katılmama üzerine dönen tartışmalar görüş ayrılıklarından ziyade işçi sınıfının içinde bulunduğu kötü koşulların daha da ağırlaşması sonucunu da beraberinde getirmiştir. 1914'te Birinci Dünya Savaşı'na katılma konusunda SDP'nin desteği parti içinde bölünmelerin başlangıcı olarak değerlendirilebilir. Liebknecht'in ilk savaş bütçesine ret oyu vermesi ve daha sonra partiden ayrılmasıyla başlayan süreç, 1916 yılında, parti içinde yeni savaş bütçesini onaylamayan bir grubun partiden ihraç edilip 1917'de USDP'nin kurulmasıyla devam etmiştir.

“Muhalliflere karşı, elinin altında muazzam kaynakları olan SDP Çoğunluk, ‘parti birliği’ne yönelik demogojik çağrılarda bulundu ve asi eğilimleri işçi sınıfı davasından dönüş olarak lanse etmeye çalıştı. Bununla birlikte 24 Mart 1916'da SDP'nin birlik miti en sonunda 18 SDP milletvekili parti disiplinini hiçe sayıp

açıktan Reichstag'daki savaş yanlılığına karşı oy kullandığında yerle bir oldu. Disiplin ihlalinin dolaylı korkuya kapılan SDP çoğunluk, milletvekillerini (partiden olmasa da) parlamentodaki Fraktion'dan uzaklaştırdı. Fakat uzaklaştırılanlar Reichstag milletvekili olarak kaldı ve bu sıfatla Sosyal Demokrat İşçi İttifakı olarak (Sozialdemokratische Arbeitsgemeinschaft ya da SAG) adlandırdıkları, kendilerine ait bir blok oluşturdular. SAG'ın başlıca figürleri Karl Kautsky, Georg Ledebour ve Hugo Haase idi. Bu ılımlılar savaşa karşı çıkıyorlardı. -fakat sosyalist hareketin İkinci Enternasyonal'den kökten ayrılmak isteyen Spartakistleri de hiç tasvip etmiyorlardı. SAG üyeleri devrimci değildi- "(Bookchin, 2014: 20-21).

Başta Karl Liebknecht ve Rosa Luxemburg gibi devrimci liderlerin SDP'den ayrılarak Spartakist hareketini başlatması ve sonrasında SAG bloku tarafından USDP'nin kurulması SDP için bir güç kaybı olarak değerlendirilebilir ancak parlamento seçimlerinde çoğunluğu koruyabilmeyi başarmıştır. Esasında bunun sebebi, Bookchin'e göre, Alman işçilerinin ve halkın devrimcilikten uzak tutumu, edinmiş oldukları mevcut güçlü pozisyonu koruyabilmek ve sosyalist partileri destekleyerek siyasal iktidarı istedikleri şekilde yönlendirebilme isteğinden kaynaklanmaktadır. Almanya'da sosyalist hareket, bir süreliğine, halkın belirli bir kesiminin siyasal iktidarı kontrol edebilmek adına desteklediği bir konuma yerleştirilmiştir. Tabii ki bu durum, devrim yapmak isteyen işçilerin ve halkın dışında gelişmiştir. Savaş sonrasında güçlü bir devletin olmayışı ve sol partilerin dağılık vaziyetteki haline göre en güçlü konumda olan SDP'nin giderek devlet partisi haline gelmesine de neden olmuştur. Diğer taraftan Karl Liebknecht ve Rosa Luxemburg'un başını çektiği Spartakistler grubu ise fabrikalarda ve sokakta örgütlü güçlerini artırmaya çalışarak Alman Devrimi için çalışmalarını sürdürmekteydi. SDP hükümeti, Alman devletiyle yapmış olduğu anlaşma üzerine devrimci hareketleri ve grevleri bertaraf edebilmek için "karşı-devrimci" hamlelerini yerine getirmekle görevlendirilmişti.

Almanya'da yürütülen sosyalist hareketin başarılı olamaması veya beklenildiği gibi devrimci bir hal alamaması, tartışılan ve güncelliğini koruyan bir meseledir. Bu anlamda Alman ve Rus Devrimleri'ni kıyaslayan Bookchin'in yorumlarına bakılacak olursa:

“Almanya’daki gelişmeler başka nedenlerden ötürü, Rusya’daki gelişmelerden daha az devrimciydi. Partileri bile yasadışı ilan edilen Rus işçilerin aksine Alman işçilerin, ayaklanmadan uzun zaman önce, onyıllardır kendilerini adadıkları ve pragmatik amaçlarının onlar için iyi olduğunu düşündükleri yasal bir partileri vardı. SDP, Alman işçi sınıfına Avrupa’da başka hiçbir sosyalist partininkiyle karşılaştırılamayacak bir kültür kazandırmıştı ve SDP’nin toplumsal değişime müdahalesi aslında ayaklanmacı ve müdahaleci olmaktan çok seçim ve parlamento endeksliydi. Çoğu SDP liderinin ve hatta çoğu işçinin kafasında parti ve devlet kavramsal olarak birbirinin yerini alabilirdi; bu nedenle SDP’nin görevi, Marx’ın vurguladığı gibi devletin yapısal olarak yerini almak değil, onu kullanmaktan ibaretti. Merkezi, planlı ve ulusal bir ekonomiden ibaret olan sosyalist toplum liberal bir cumhuriyete benzeyecektir, ancak yerine getirmesi gerekecek ekonomik işlevlerden ötürü çok daha otoriter olacaktır. Kasım 1918’de devrimci bir durum ortaya çıktığında, Sosyal Demokrasi bu durumu öncelikle askeri bir yenilginin can sıkıcı sonucu -Alman toplumunu kökten değiştirmeyen, ama yakında üstesinden gelinecek geçici bir kriz- olarak değerlendirdi” (Bookchin, 2014: 46-47).

Bookchin’in belirttiği durum, Almanya’daki durumun en net göstergesidir. Liebknecht’in ve Luxemburg’un gerçekleştirmek istedikleri “kendiliğinden” bilinçlenme ve harekete geçme düşüncesinden uzak bir işçi sınıfının varlığı Spartakistler için işleri daha da zorlaştırmıştır. İşçileri sosyalist bir devrim için bilinçlendirmenin zorluğunu yine Bookchin aracılığıyla Rus ve Alman işçi sınıfının içinde olduğu hâl karşılaştırarak değerlendirilebilir:

“Alman işçiler ülkelerindeki değişik sosyalist eğilimler arasındaki farklılıklar hakkında bilgi sahibi değildi. Rus işçiler 1917 Şubat’ından Ekim ayının sonuna kadarki yaklaşık sekiz aylık süreyi sosyalist partilerin birbiriyle kapışmalarının nedeni olan ciddi farklılıkları sınıflandırmakla ve farklı programlarıyla kendilerini ortaya koymakla geçirirken, Kasım 1918’de Alman işçilerinin çoğu SDP ve USDP’nin her ikisinin de sosyalist oldukları ve ortak amaçları güttüklerini zannediyordu. Aralarındaki tartışma önemsenmeyecek bir aile münakaşası olarak görülüyordu. (Provokatif davranış ve sözleriyle Sosyal Demokrasinin tam da varlığını tehdit eden Spartakistlere gelince, onlar yıkıcı unsurlar -ya da daha deneyimli büyükleri tarafından disiplin altına alınması

gereken maceraperest çocuklar veya anarşistler- olarak değerlendiriliyordu.) 1918-19'da Almanya'daki olaylar öyle hızlı gelişti ki, işçiler partiler arasındaki farklılıkları anlayacak zaman bulamadılar: Kasım'daki ayaklanmanın başlaması ile ocak ayında karşı-devrimci katiller tarafından yetenekli işçi liderlerinin öldürülmesi arasında yalnızca iki ay vardı" (Bookchin, 2014: 47).

Buna göre Bookchin, Alman işçi sınıfının ekonomik ve politik pozisyonunu ortaya koymaktadır. Savaş öncesinden güçlü bir sendikalaşma ve edinilmiş hakların savaş sonrasında giderek kötüleşen ekonomik ve siyasal koşullar altında koruyabilmek adına devleti dizginleyebilmek için sol partiler etrafında toplanılması Alman işçi sınıfının büyük çoğunluğunun durumunu göstermektedir. Bu duruma sebebiyet veren ana etkeni devletin toplumla kurmuş olduğu ilişkiye bakarak ortaya koyabiliriz. Alman devlet geleneğinde kutsal bir amaç olan devlet, toplumu belirleyen ve tepeden yönlendiren bir pozisyonda olmuştur. Devletin kurmuş olduğu egemenlik alanında devletin belirlediği toplumsal birliktelik düşüncesi halkın devlete göre şekillenmesini sağlamıştır. Dolayısıyla, Almanya'da devletin aciz duruma düşmesiyle devleti yeniden ayağı kaldıracak olan güç belirli bir misyonu yüklenerek bu göreve talip olur. Bu aşamada Almanya için, halkın devlet modeli belirgin olduğu için bunun dışında gelişebilecek olan modellere de karşı bir durum içindedir. Alman halkı ve işçi sınıfı hem sendikal örgütlenmelerde hem de diğer devrimci örgütlenmelerde bu tepeden inme bürokratik model etrafında örgütlendiği için Spartakistlerin gerçekleştirmek istediği aşağıdan yukarıya bir devrim modelini hem güçlü liderliğin eksikliğinden hem de öğrenilmiş örgütlenme modellerinden dolayı gerçekleştiremedi.

Bu aşamada, Almanya'da sosyalist devrimin gerçekleşmesinin önündeki engeller sadece işçi sınıfının bir kısmının siyasi tutumuyla ilgili değildir. USPD ve Spartakistler yani KPD'nin siyasal liderlik konusunda göstermiş olduğu eksik ve yanlış tutumlar devrimin gerçekleşmemesinde etkili olmuştur.

"1919 Ocak Devrimi iki nedenle başarısızlığa uğramıştır. Birinci etken, Almanya'da devrimci mücadelenin liderliğini yürüten siyasi grupların Bolşevikler kadar organize ve örgütlü olmayışlarıdır. İsyan hareketlerinin birbirinden kopuk ve spontane şekilde gelişmesi, sendikaların SPD ve USPD-KPD ayrışması nedeniyle isyanlara katılmakta tereddüt edişleri ve USPD'nin lider kadrosu içindeki fikir ayrılıkları devrimin tam potansiyeline ulaşmasını

engelleyen unsurlar olmuştur. İkinci etken ise iktidarda bulunan SPD'nin, sivil ve askeri bürokrasiyle uzlaşarak isyanların bastırılmasına neden oluşudur” (Yüksel, 2021: 512).

USDP'nin liderlerinden biri olan Kurt Eisner'in, Bavyera'da gerçekleştirmiş olduğu devrim, Alman sosyalistleri açısından önemli bir yere sahiptir. Yahudi bir devrimci olan Eisner'in Bavyera gibi muhafazakar bir yerde devrimi gerçekleştirmiş olması dikkate değer bir noktadır. Savaş sonrasında yoksulluğun ve yönetsel krizlerin daha da artması Bavyera gibi muhafazakar bir yerde bile gerekli koşullar sağlandığında devrime kadar gidebilecek ortamın hazırlanacağını en önemli göstergesidir. Eisner'in öncülük ettiği devrim kalıcı olmamıştır. Sonrasında yapılan bölgesel seçimde oyların çoğu Katolik Merkez Partisi ve SDP tarafından alınmıştır. Eisner, bu sonucun ertesinde istifa etmiş ve daha sonrasında öldürülmüştür. Bu suikast sonrasında Bavyera'daki anarşist ve komünist gruplar bir isyan başlatarak, devrimi gerçekleştirmek için mücadele etmeye başlamıştır. Eugen Leviné isimli bir komünist Bavyera'da bu sol gruplara darbe yaparak Bavyera Sovyet Cumhuriyeti'ni kurduğunu ilan etmiştir. Bavyera'daki bu duruma SDP'nin müdahalesi çok sert olmuştur ve karşı-devrim gerçekleşmiştir. Bavyera'daki bu Sovyet deneyimi kanlı bir şekilde son bulmuştur (Bookchin, 2014: 98-99).

Sonuç olarak, Alman sosyalist hareketlerin daha çok Birinci Dünya Savaşı'nın öncesine dayanan işçiler ve halk üzerindeki etkisi ve oturmuş bir siyasi geleneğinden dolayı var olan ve savaş sonrasında da savaş karşıtlığının sonucunda halk tarafından desteklenmesi zamanla iktidara gelebilecek ve hatta devrimi gerçekleştirebilecek bir güç olarak görünmesini sağlamıştır. Ancak özellikle savaş sonrası dönemde güçlü bir pozisyon aldıktan sonra yaşanan görüş ayrılıkları ve sol hareketlerin genelinde var olan siyasal liderlik eksikliği, egemen güç olan devletin bu karışıklıklar neticesinde gücünü mevcut düzenin korunması ve devamlılığının sağlanması şartıyla sosyal demokratlarla paylaşması, dönemin koşullarında güç dengelerini bozmayı başarmıştır. Bu durum karşısında hem halkın bölünmüş olmasından kaynaklanan güçlü bir sosyalist liderliğin sağlanamaması hem de işçilerin devleti kendi istedikleri şartlar konusunda etki altına alabilmek adına, devrim karşıtı, çıkar odaklı bir siyasi tutum içinde olmaları Alman devriminin gerçekleşmemesinin nedenleri arasındadır. Alman devriminin

gerçekleşememesi, Alman devletinin Sosyalist devrim tehlikesini ortadan kaldıracı adını sosyalist liderleri öldürerek hem o döneme kadar olan kazanımları ve örgütlenme deneyimlerine ağır darbe vurmak hem de ilerleyen dönemlerde düzenin bu tarz baskıcı çözümlerle sağlanacağına mesajını vermesiyle ilişkilidir. Almanya'nın içinde bulunduğu bu ekonomik ve siyasal kriz sol içi tartışmalardan ve devletin kendi içinde bir kriz yaşamasından dolayı, daha net ve kesin kriz çözümü aktörlerin devreye girmesi koşullarını yaratmıştır. Bu koşullar, faşist bir liderlikle sağlanacaktır. Hitler'in liderlik ettiği Nazizm, Alman halkını ve devletini bu krizden kurtaracak bir güç olarak bu koşullar altında gelişmiştir. Başarısız olan sosyalist devrim girişimleri, siyasal ve ekonomik krizler yaratmış bu krizlerin çözücüsü olarak ise faşizm, kurtarıcı rolüyle siyasal liderliği sağlayabilecek bir güç olma iddiasıyla ortaya çıkmıştır.

3.1.3. Birinci Dünya Savaşı Sonrası İtalya ve Almanya'da Siyasal Kriz ve Aşırı Sağ

3.1.3.1. İtalya'da Siyasal Kriz ve Aşırı Sağ

Birinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa'da sosyalist hareketlerin yanı sıra faşist hareketlerin de yoğun olarak faaliyette olduğu bir dönem olmuştur. Avrupa'nın iki ülkesinde İtalya ve Almanya'da bu hareketlerin varlığının sebebi, devletin içinde olduğu ekonomik ve siyasal krizdir. Temelde devrimci karaktere sahip bu iki düşünce, birbirlerine karşıtlık üzerinden ve özellikle devleti ele geçirme üzerine bir temel kurarak siyasallığını sağlamaya çalışmışlardır. Siyasal krizin daha da derinleşmesi o dönem için örgütlü ve halk desteğine sahip olması bakımından sosyalistler için olumlu bir gelişme olarak görülmüş, hareket alanını genişletmesini sağlamıştır. Aşırı yoksullaşan halk sosyalist hareketler etrafında yeni bir düzenin varlığı için birleşmek için bir araya gelmiştir. Savaş sonrası ilk dönemler sosyalist hareketlerin bu kadar gelişmesinin nedeni olarak bu etkenlerden bahsedebiliriz ancak ileriye dönük olarak sosyalistlerin siyasal liderlik konusunda yaşadığı sıkıntılar ve partiler arası fikir ayrılıkları, bölünmeler halk desteğini bir süre sonra kaybetmelerine neden olmuştur. Halkın yoksulluğunun yanı sıra savaştan mağlup ayrılmalardan dolayı milli duyguların incinmesi ve rövanş isteği bir süre sonra halk tarafından daha yüksek sesle dile getirilmeye başlamıştır. Milliyetçi muhafazakar kesimler tarafından sürekli dile getirilen bu söylemler uygun ortam bulunca geniş bir kesime ulaşmayı başarmıştır. Bu

noktada değinilmesi gereken asıl nokta, sosyalist hareketlerin yükselmesi ve ardından düşüşe ve yenilgiye uğraması ve sonrasında yükselişe geçen önce ılımlı milliyetçilik ardından aşırı sağ ve nihayetinde faşizm, devletin halk üzerinde kuramadığı hegemonyadan kaynaklanmaktadır. Kitleler, liderlikten yoksun hissettikleri için bu hareketlerin varlığı ve faaliyetleri yoğunlaşmıştır. Ancak şu nokta unutulmamalıdır. Faşist hareketleri, devrimci olarak nitelerken sosyalizmle bir tutma eğilimi söz konusu değildir. Faşizmin, kitleleri aldatıcı iki yüzlü tavrı, kendini kabul ettirene dek bu şekilde davranmaktadır. Faşizm, burjuvazinin siyasal liderlik krizine girdiği zaman ortaya çıkan burjuvaziye karşı gibi görünen ancak ortada bir çıkar birliğinin olduğu bir düzeni temsil etmektedir. Burjuva demokrasisi, kendi gücünü tekrar kazanabilmek için kendinden tavizler vererek, faşizmle iş birliğine girer. Faşizm, burjuva devletin çıkarlarını koruyabilmek adına ortaya çıkan burjuva düzeninin bir muhafızıdır. Dolayısıyla faşizm, devletin ve milletin itibarını yeniden sağlamak için harekete geçen bir grup insanın düşüncelerini ifade eden ve bu duruma da olumlu bir anlam kazandırmaya çalışan manipülatif bir harekettir. Kitlelerin, her anlamda güvensiz hissetmesini sağlayarak kurtarıcı rolüne bürünmesi gerektiğinin bilincinde olan faşizmin aldatıcı tavrının, somut halde devlette ve toplumda örgütlenmesinden doğmuştur.

Faşizm İtalya’da, İtalyan sosyalistlerinin fabrikalarda ve şehirlerde güçlü pozisyonda olmalarına bir tepki olarak Mussolini önderliğinde ve İtalyan devletin bu hareketi sosyalistlere karşı desteklemesiyle gelişim göstermiştir. İşçilerin fabrikalarda kurmuş oldukları konseyler sayesinde güçlenerek haklar elde etmek istemesi, sanayicileri ve devleti bu durum karşısında savunmasız bırakması İtalya’da devrimin gerçekleşmesi için kitleleri cesaretlendirmiştir. Sosyalist Parti’nin parlamentoda olması, demokratik hakların tesisi bakımından sosyalistlere güç veren bir olaydır. Liberal demokrasi, işçilerin grevlerini birer hak talebi olarak yorumladığı için güç dengelerinde bozulmayı da beraberinde getirmiştir. “1919’dan başlayarak *fasci di combattimento*, yani asıl olarak silahlı çeteler ve başı boş birlikler halinde yeniden örgütlenen hareket, 1920 yazına kadar varlığını zar zor sürdürür. Burjuvazinin saldırı evresinin başlaması ile faşist hareket bir siyasal kitle hareketi niteliğine bürünür” (Poulantzas, 2019: 157). İtalyan burjuvazisi, fabrikalardaki bu durum

karşısında devletin baskıyı artırarak halkı kontrol altında tutmasını ve bu örgütlü yapının ortadan kaldırılmasını istiyordu ancak devletin bu anlamda net bir tutumu olmaması siyasal krizi de beraberinde getirmekteydi. İtalyan devleti hem kendi çıkarını hem burjuvazinin çıkarını hem de proletaryanın taleplerini tam anlamda sağlayamayınca ekonomik ve siyasal kriz yönetememe sorununu doğurmuştur.

“Şu var ki, devlet bunların her isteğini hemencecik yerine getirecek uslu bir çocuk değildi. İktidardaki siyaset adamları (Giolitti ve yardımcıları), daha çok, hafif sanayinin çıkarlarını temsil etmekteydiler. Daha da önemlisi, demokratik hürriyetler belli ölçüde, emekçi kitlelerin daha iyi yaşama şartları için mücadele etmelerine imkan sağlıyordu. Gerçi işçi örgütleri zaafa uğratılmış, faşist çetelerin gaddarca uyguladıkları ‘uslandırma baskınları’yla, üyelerinin morali bozulmuştu. Fakat yine de Sosyalist Parti ve CGT önemli birer güç idiler. Geriye tek çözüm kalıyordu: Demokratik hürriyetlerin kökünü kazımak, işçi örgütlerini dağıtmak, devlet yönetimini, ne dersen onu yapacak insanların eline vermek. Faşist çetelerin işi sadece iş gücünü kırarak milisler rolü oynamaktan ibaret kalmayacaktır. Fasciolar Roma Kongresi’nde (7-10 Ekim 1920) siyasi partiye dönüşecekler, Floransa Milli Konseyi’nde de (20-21 Aralık 1921) Mussolini, bu yeni partiye şu komutu verecektir: *Hedef iktidar, ileri!*” (Guérin, 2012: 33).

Faşizm, İtalya’da burjuvazinin çıkarlarını sağlamak için ortaya çıkan hareketten öte bir durumu da temsil etmekteydi. Burjuvazinin vermiş olduğu tüm bu görevleri yerine getirmekle birlikte halk üzerindeki etkisiyle de kitlelerin kurtarıcısı rolünü de üstlenmeyi başarmıştır. Bu başarı, sadece faşist hareketlerin etkisiyle olmamıştır, sosyalistlerin siyasal liderliği sağlamayı başaramamasının sonucunda ulaşılmış bir başarı olarak değerlendirilebilir. Faşizm, hegemonyayı ve egemen güç olma yetkinliklerini sağlayabileceği bir ortam bulmuştur.

“Faşizm konjonktürünü belirleyen şey, bir sınıf veya fraksiyonun kendi hegemonyasını empoze edemeyişi, daha doğrusu, iktidardaki ittifaktan keskinleşen kendi öz çelişkilerini ‘kendi kendine’ aşamayışdır. İktidar bloku içindeki bu hegemonya yetersizliği, toplumsal formasyonun bütünü üzerindeki siyasal egemenliği konusunda iktidar blokunu ve onun üyelerini saran hegemonya bunalımına da bağlıdır” (Poulantzas, 2019: 88).

İtalya'nın faşistleşme sürecini oluşturan tüm bu gelişmelerin sonucunda, Mussolini hem halkın desteğini hem de burjuvazinin desteğini alarak 1921 yılının mayıs ayında Ulusal Faşist Parti'yi kurmuştur. Mussolini, faşist hareketi bu hamleyle legal sınırlar içine sokarak hem desteğini daha da artırmayı hem de iktidara giden sürecin daha hızlı hale gelmesini amaçlamıştır. Nihayetinde de 1922 yılında Napoli'den Roma'ya yapılan, Roma'ya yürüyüş (Marcia su Roma) eylemi sonucunda iktidara gelmeyi başarmıştır. Mussolini, iktidara gelmeden önce, devletin ve halkın ona ihtiyaç duymasını sağlayacak eylemler içinde olarak, bir anlamda krizi yaratarak çözümün kendi elinde olduğunu açıkça göstermiştir. Kara Gömlekliler isimli faşist silahlı örgütün yapmış olduğu terör eylemleri, örgütlü işçilere ve sosyalist milletvekillerine karşı yapılan saldırılar, İtalyan halkını tedirgin edip güçten yana bir tavır almalarını sağlamış aynı zamanda sosyalist hareketin gücünü de kırmayı başarmıştır. Mussolini, şiddet eylemleriyle faşizmin yıkıcı, devrimci özelliğini ortaya koyarken diğer taraftan burjuvazinin çıkarları için yapmış olduklarını kamufle edecek bir ortam yaratmıştır. Faşizmin tabanını küçük burjuvazi ve halk yığınları oluşturmuş olsa da yapılan her şey burjuvazi için yapılmıştır. Faşizm, burjuvazinin muhafızlığını devlet organizasyonu ile yürütmektedir.

“Faşizmin iktidara gelişi ile birlikte *büyük sermayenin siyasal hegemonyası* giderek kurulmaya başlar. Faşizmin iktidara gelişi burada, daha yavaş bir tempoyla ve daha değişik yollardan gerçekleşmekle birlikte, sonuçta Almanya'daki ile aynı seyri izler. Roma üzerine yürüyüşten (1922), ultra-faşist kanunların açıklanmasına kadar, faşizm, orta sermaye konusunda, bu sermayenin kendi siyasal temsilcileri ile kopuşunu sonuçta gerçekleştirmek amacıyla uzlaşmacı bir yol izler. 1925'ten itibaren iktidar blokuna özgü siyasal örgütlerin tümünün çözülmesi görülür: Bu andan itibaren faşist parti siyasal alanda tek başına hüküm sürer” (Poulantzas, 2019: 160).

Son olarak, faşizmin iktidara gelmek için burjuvazi ile kurmuş olduğu karşılıklı çıkara dayalı ilişkinin de güçlenme sonrasında faşizm lehine döneceğini ve faşizmin burjuvaziyi de kendisine göre değiştireceğini ve buna mecbur bırakacağını belirtmek yerinde olacaktır.

3.1.3.2. Almanya'da Siyasal Kriz ve Aşırı Sağ

Savaş sonrası İtalya’da yaşanan siyasal ve ekonomik olarak yönetememe krizi Almanya için de geçerli olmuştur. Savaşın getirdiği Versay Barış Antlaşması’nın Alman halkı üzerinde oluşturmuş olduğu yenilmişlik, ezilmişlik hissi milliyetçi gruplar tarafından sıkça kullanılan bir durum olmuştur. Savaşın hemen ertesinde sosyalistlerin ve sosyal demokratların siyasal iktidardaki rollerinin yaşanan iç çekişmelerden dolayı uzun ömürlü olamaması üzerine siyasal krizin daha da derinleşmesi Almanya’yı büyük bir yönetilememe sorunuyla yüzleştirmiştir. Weimar Cumhuriyeti, devlet olmanın gereğini yerine getiremediği için Alman halkı tarafından benimsenmemesinden dolayı halkın devleti yönetmeye talip diğer güçlere olan eğilimi doğal olarak artmıştır. Alman halkı, Germen İmparatorluğu’ndan ve Bismarck’tan almış olduğu devlet geleneğinin yerine getirilmesini, Alman Devleti’nin güçlü ve bağımsız olmasını istiyordu. Dolayısıyla halkın bu talebi, devleti önceleyen siyasal grupların güçlenmesini sağlamıştır. Milliyetçi grupların güçlenmesinin bir diğer tarafı ise tıpkı İtalya’da olduğu gibi, burjuvazinin savaş öncesinde ve sonrasında işçi sınıfına vermiş olduğu hakları geri almak istemesi ve devletin burjuvazi lehine çalışmaya başlamasını istemesiydi. Almanya’da Nazizm, kendini işçi sınıfının ve devrimcilerin karşısında konumlandırarak orta sınıftan ve burjuvaziden destek bulmayı amaçlamıştır. Nazizm hem faşizm gibi devrimci niteliklerini ön plana koyarak, işçi sınıfı örgütlenmelerine katılmayan işçileri etkilemeye çalışmış hem de düzen koruyucu rolünü üstlenerek burjuvazinin ve orta sınıfın yanında olduğu mesajını vermiştir. Nazizm, burjuvazinin çıkarlarını korumayı görev edinirken, orta sınıfın desteğini almak için ise orta sınıfın en büyük korkularından olan yoksullaşmadan ve proleterleşmeden koruyacağının garantisini vermektedir. Orta sınıf, “kendini proleterleştireceğini düşündüğü sosyalist rejime karşı da hiçbir sempati beslemez. Tam tersine kulağı, kendisini proleterleşmekten korumayı ya da zaten proleterleşmişse, ‘proleterlikten kurtarma’ya söz verenlerdedir” (Guérin, 2012: 52). Hem faşizmin hem de nazizmin düzen koruma görevini üstlenmiş olmaları, orta sınıfın kaybetme korkusuyla koruyucu ve saldırgan gücüne ihtiyaç duymalarından kaynaklanmaktadır. Nazizm’i iktidara götüren süreç bu şekilde gelişmiştir. İşçi sınıfının diğer sınıflar üzerinde oluşturmuş olduğu etki, Naziler tarafından güçlü bir tehdit olarak halk üzerinde kullanılarak, bu tehditten koruyacak bir güce ihtiyaç duyulması sağlanmıştır. Nazilerin burjuvaziyle ve orta sınıfla kurmuş olduğu ilişki her grup için çıkarın

sağlandığı faydaya dayalı bir çıkar ilişkisidir. Burjuvazi Nazizm'e finansal açıdan destek olurken Nazizm, burjuvazinin karını artırmak için çalışmaktadır. Orta sınıf ise Nazizm'in en büyük destek aldığı grup olurken Nazizm'in kol gücünü de oluşturmaktaydı.

Faşizm'in ve Nazizm'in saldırı taktikleri aynıydı. Mussolini'nin Kara Gömleklileri varsa Hitler'in de Kahverengi Gömleklileri vardı. Bu milis güçler, her iki ülkede de işçi sınıfına karşı yapmış oldukları saldırılarla etkili bir güç haline gelmişlerdir. Hitler'in iktidar yürüyüşünde kritik bir aşama olan Münih Birahane Darbesi (8-9 Kasım 1923), başarısız olmasına rağmen Nazizm'in tanınmasının ve Hitler'in Alman Devleti ile ilişki kurmasının başlangıcı olarak değerlendirilebilir. Bu tarihten sonra Hitler'in hem Alman halkında hem de devletin bazı kesimlerinde bir karşılığı oluşmaya başlamıştır.

“Yaygın bir kanaate göre, iktidarın ele geçirilmesi meselesi, proleter sosyalizm için olsun faşizm için olsun aynı şekilde tezahür eder. Oysa, iktidarın bu iki ayrı kuvvet tarafından elde edilmesi arasında temel bir fark vardır: Sosyalizm, ‘demokratik’ dahi olsa burjuva devletin sınıf düşmanıyken, faşizm bu devletin temsil ettiği sınıfın emir ve hizmetindedir. Devrimci sosyalizm, iktidarı ancak büyük bir mücadele sonucunda ele geçirebileceğini ve düşmanın azgın direncini kırmak zorunda olduğunu bilir. Kanunların ya da anayasanın tanıdığı bütün legal imkanlardan yararlanmaya bakarsa da bu konuda en ufak bir hayale kapılmaz. Bilir ki zafer, sonuçta, bir kuvvet meselesidir. Buna karşılık faşizm, daha iktidarı ele geçirmek için ortaya atıldığı andan itibaren, kapitalist burjuvazinin en güçlü kesiminin rıza ve onayını almıştır. Ayrıca faşizmi paraca besleyenlerle sıkı ilişkiler halindeki ordu ve polis şeflerinin de yardımı çantada kekliktir. ‘Demokratik’ burjuva devletin dizginlerini hala ellerinde bulunduranlara gelince, faşizm, kendi para babalarınınkinden az çok farklı çıkarları temsil etse bile, bunların, kendisine karşı silahlı bir direnişe geçmeyeceklerini bilir. Sınıf dayanışması, çıkar ve metot ayrılıklarından daha ağır basacaktır” (Guérin, 2012: 132-133).

Guérin'in de ifade ettiği gibi, Nazizm, kendini sistem içinde tutarak var etmeyi başarmıştır. Naziler, siyasal iktidarla çıkar birliği kurarken halkla kurmuş olduğu

ilişkiyi duygusal, kutsal bir zeminde tutmaya çalışmıştır. Devlete atfedilen kutsallık, Nazizm'in en önemli aracıdır.

Hitler'in iktidara gelişi ise Reichstag Yangını (1933) ile gerçekleşmiştir. Parlamento binasının yanması, devletin içinde bulunduğu ekonomik ve siyasal kriz, işçi sınıfının ayaklanma çıkaracağı korkusuyla birleşince Hitler'in iktidarı alması ve yetkileri kendisinde toplayacak olan yasaların çıkmasıyla birlikte artık Nazi Diktatörlüğü iyice belirginleşmiş hale geldi. 1934 yılında Hitler'in parti içinde yapmış olduğu 'Uzun Bıçaklar Gecesi' adlı operasyonla birlikte Hitler güçlü liderliğini pekiştirerek "Führer" unvanını da almıştır.

Sovyetler Birliği'nde ve Avrupa'nın tamamında güçlü bir pozisyonda olan proletaryanın varlığından ve faşizmler için büyük ve etkili bir kıvılcık tehditten bahsetmeden Avrupa'da yükselişe geçen aşırı sağ tanımlamak eksik kalacaktır.

"İtalyan faşizmi, Nazizm ve Frankoculuk, İspanyol İç Savaşı sırasında birleşik bir cephede, antikomünizm adına bir araya gelmişlerdir. Antikomünizm faşizmde anti-liberalizmden birçok bakımdan çok daha güçlüdür. 1922'de İtalya'da, on yıl sonra Almanya'da olduğu gibi, faşizm ile liberal ve muhafazakar soydan geleneksel elitler arasındaki yakınlaşma, Mussolini ve Hitler'in iktidara gelmelerine imkan veren 'yasal devrim'in kökeninde yer almıştır. Kuşkusuz, faşizmi antikomünizme veya Ernst Nolte'nin izinden giderek komünizmin negatif bir 'kopya'sına indirgemek söz konusu değildir. Faşizm, 1917'de Rus Devrimi'nden önce doğmuş ideolojik öğeleri bağlamalı bir sistem içinde eklemlenmeye çalışır; antikomünizmin de gayet doğal bir biçimde Aydınlanma karşıtları kütüğüne eklendiğine şüphe yoktur. Ne var ki antikomünizm, bu öğeleri alaşımlamak ve özellikle bir ideolojiyi politikaya ve bir dünya görüşüne dönüştürmek açısından vazgeçilmez olmaya devam eder. Diğer bir deyişle, faşizm antikomünizme indirgenmez olsa da o olmadan var olamayacaktır" (Traverso, 2013: 90-91).

Nasyonal Sosyalizm Almanya'da, Faşizm ise İtalya'da birbirine benzer süreçler ve aşamalar geçirerek iktidara gelmiştir. Bu iki aşırı sağ düşüncenin temelinde devletin zayıf görünümüne düşmesiyle birlikte siyasal iktidarın devleti bu aciz durumdan kurtarabilecek iradeyi göstermesi gerektiği düşüncesi vardır. Buna göre, devletin ele geçirilmesinde en büyük rakip ve düşman olarak görülen komünistlerin güçlü

liderlikten yoksun olması ve kendi içlerinde yaşadıkları fikir ayrılıklarından dolayı egemen güç olamaması faşistler ve nasyonal sosyalistler için uygun ortamı hazırlamıştır.

“Faşizm, eski zamanların ulu insan yüceltmesinin üstüne, bir yenisini, vatanın putlaştırılmasını koyacaktır. O vatan ki, Martinet’in deyişiyle ‘modern çağın korkunç putu, kitlelerin yaftasıdır. Kalabalıklar, onun içinde, kalabalık olmanın verdiği gücü görüp, kendilerine hayran kalırlar.’ Bu iki yönlü yüceltmeyi (putlaştırmayı) birleştiren faşizmin kazancı açıktır. Başbuğ artık milletin somutlaşmış suretidir. Ulu insana tapmak, onu sevmek, vatana tapmak ve vatani sevmek, vatana hizmet etmek de sevgili başbuğa hizmet etmek demektir. Başbuğluk düzeninin fanatikleri, otomatik olarak, millet fikrinin de fanatikleri, millet fikrinin fanatikleri de başbuğ fikrinin fanatikleri haline geliverirler. Sonunda, iktidar ele geçirildiği andan itibaren de Duçe ya da Führer’in şahsi emirleri devletin kanunları niteliği kazanacaktır” (Guérin, 2012: 77).

Buna göre, faşizmin devleti merkeze koyan anlayışının ilerleticisi merkezi yöneten liderdir. Bu lidere yüklenen yüce ve kutsal değerler sayesinde halk üzerindeki etki artırılarak yönetimin daha kolay hale gelmesi sağlanmaktadır. Faşizmin kitleleri bu şekilde etkilemesi, ortak bir çıkarın yaratılmasıyla da mümkün olmuştur. Egemen güç, egemen olmasından ileri gelerek, halk üzerinde neyin etkili olacağını da belirleme gücüne sahiptir. Dolayısıyla, devlet, hegemonyayı sağlamayı başarmıştır. Sonuç olarak hem İtalya’da hem de Almanya’da, savaş sonrasında siyasal ve ekonomik krizin getirmiş olduğu bir yönetilememe sorununun varlığı ve kitlelerin aciz ve yenilmiş hissetmeleri, aşırı sağın yükselişe geçmesi için uygun ortamı hazırlamıştır. Devletin yaşamış olduğu hegemonya bunalımının çözümü olarak burjuva devletinin paydaşlarının ortak noktada birleşerek bir çözüm önerisi olarak zaten yükselişte olan faşizmi kendi lehine kullanması, her iki grup için de karlı bir iş birliğini doğurmuştur. Faşizm ve Nazizm, görev süreleri dolana kadar, sınıf dayanışması gereği burjuvazinin muhafızı olarak halkı kandırıp, acı çektirerek, işçi sınıfının kanıyla ve teriyle burjuvaziye kazandırmaya devam etmiş ve tarihsel koşullar ışığında misyonunu tamamlayarak sahneyi terk etmiştir.

3.2. Genel İrade

3.2.1. Genel İrade Nedir?

Genel irade kavramı, görünür bir biçimde Rousseau ile birlikte siyaset teorisinde tanımlanarak tartışılmaya başlanan bir halkın belirleyiciliği durumunu ifade etmek için kullanılmaktadır. Rousseau'dan önce de adı konmamış bir şekilde kullanılan ve tartışılan bu kavram Machiavelli için de önemli bir yer tutmaktadır. Halkın, devlet yönetiminde devreye girmesiyle siyasetin yapılma şeklinin ve devletin halkla olan ilişkisinin değişmesiyle birlikte siyaset sahnesinde kitlenin de bir rol sahibi olarak ortaya çıkması durumu genel irade kavramının kullanım alanını tanımlamak için gerekli koşulların sağlandığı ifade edilebilir. Machiavelli ile başlayan kitlenin siyasetin ve devletin nasıl bir karaktere sahip olacağı konusundaki belirleyiciliği Rousseau ile devam ederek halkın kendi iradeleri doğrultusunda devlette söz sahibi olarak yöneticileri seçebilme koşullarının yaratılmasıyla devam etmiştir. Kavramsal olarak genel iradeyi açıklayacak olursak, belirli bir toplum içinde tek tek her bireyin çıkarının aynı zamanda tüm toplumun çıkarıyla aynı doğrultuda olmasıyla birlikte toplumsal bütün düzenlemelerin bu doğrultuda yapılması arzusunu ifade etmektedir. Buna göre, belirli bir halk topluluğu içinde her bireyin kendi çıkarı aynı zamanda içinde yaşadığı toplumun da çıkarını ifade etmektedir. Genel iradenin varlığı için bu temel şart olarak yorumlanabilir. Dolayısıyla, halk ortaya bir irade koyarak çıkar birliğine varmıştır.

“Hem Schmitt hem de Gramsci, kolektif bir iradenin yaratma gücünün kaynaklarına, koşullarına, içeriğine ve kapsamına odaklandı. İlki onu egemen halkın kurucu gücüne yerleştirirken, ikincisi onu modern hegemonun halk-ulusal iradesine yerleştirdi. Her iki düşünür de seküler bir çağda, yani kitlelerin siyasal alana girmesiyle, otoritenin nihai temellerine ve daha fazlasına atıfta bulunulan demokratik meşruiyet çağında radikal kuruluş eylemleri ile modern demokratik siyaset arasındaki karmaşık ve kafa karıştırıcı ilişkiyi araştırdı.” (Kalyvas, 2000: 343).

Bu çalışmada genel irade kavramının Schmitt ve Gramsci karşılaştırması yapılırken kullanılmasının temel nedeni, iki düşünürün de ortaya koymuş oldukları yönetim tarzlarında devletin halkla kurmuş olduğu ilişkiye dayanmaktadır. Schmitt açısından genel irade devlet tarafında belirlenmiş bir halkın varlığıyla ortaya çıkarken, Gramsci açısından ise halkın ortaya koymuş olduğu irade sonucunda inşa edilen devlet, genel iradenin bir yansıması olarak ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan bakıldığında

iki düşünür açısından da siyasetin temel aktörünün halk olarak görülmesi ve bu halkın, siyasal liderliğin kurulması için gerekli olması tarihsel kaynakları bakımından ortaklık taşımaktadır. Temel fark ise halk ve devlet arasındaki belirlenme ilişkisinde yatmaktadır. Halkın sınırlandırılarak belli bir amaç için yani devlet için araç olarak kullanılmasına karşın halk iradesinin temel alınarak bir ortaklaşmayı hedefleyip devleti bir araç olarak kullanıp halkın iktidarının kurulma koşullarını yaratabilme çabası olarak ifade edilebilir.

3.2.2. Machiavelli

Genel irade, devletin egemenlik ilkesinin gerçekleşebilmesi için destekleyici ve egemenliğin tesis edilebilmesi için gerekli olan bir unsuru ifade etmektedir. Bu unsur, halktır. Devletin varlığı, genel irade olarak adlandırılan bir grup insanın, kişisel çıkarlarından ziyade yaşadıkları toplumun genel çıkarını düşünerek bir araya gelmesiyle oluşturdukları siyasal varoluşun yansımasıdır. Gramsci Hapishane Defterlerinde, Machiavelli'nin siyasetine dair bazı çıkarımlarda bulunarak, Machiavelli'nin siyasetin ve devletin hangi yönleriyle ilgilendiğini belirtmiştir. Gramsci'ye göre Machiavelli, devletlerin kurulma aşamalarıyla, savunma ve korunma durumlarıyla ilgilenerken devletin, diktatörlüğü ve hegemonyasını sağlama araçlarıyla devleti var etme düşüncesindedir (Gramsci, 2014: 128). Devlet, bireylerin bir araya gelerek halkı oluşturmalarının bir aracı olarak da düşünülebilir. Ancak buradaki odak noktamız, halkın varlığıyla birlikte, devletin halkı bu şekilde kullanarak egemenlik alanını genişletmesinin farklı bakış açılarıyla ele alınmasıdır. Genel irade, devletin asli unsuru olan egemenlik ilkesini de doğrudan beslemektedir. Egemen olan gücünü halktan, halkın vermiş olduğu yetkilerden almaktadır. Bu durumda egemenliğin temeli halka dayanmaktadır. Halka dayanan egemenliğin var olmasının sebebi ise Machiavelli'den hareketle, güçtür. Güçlü olan bir devlet, halkın desteğini alarak güçlü olduğu için aynı zamanda egemendir.

Halkın, devlet egemenliği için sahip olduğu rolden bahsetmemiz Machiavelli'ye dayanmaktadır. Onun, siyasetin doğasında gerçekleştirdiği değişim, siyaseti, iktidarı elde edebilmek adına halk sayesinde güçlü olabilme amacı taşıyan bir alan haline getirmiştir. Siyasetin dayandığı teolojik kökeni reddederek insani bir faaliyet olduğunu ifade etmesiyle birlikte, normatif değerlerden arınmış dünyevi ve

tek odağı gücü elde etmek olan bir alan haline gelmiştir. Machiavelli'nin siyasette yaptığı değişimlerden daha önceki bölümlerde bahsetmiştik, bu noktada vurgulanmak istenen asıl mesele, Machiavelli'nin siyasetin aktörlerini yeniden belirleyerek halkı devreye sokmasıdır. İnsan topluluklarının, alınan kararlara uyan yığınlar olmaktan çıkıp, bu kararların alınma süreçlerinde rol sahibi olan 'halk' haline gelmesi fikrini ortaya atan isimdir. "Machiavelli sadece 'şeyin fiili gerçekliğini' hesaba katmayı zorunlu kılarak, siyaseti gerçek öznenin bedenine yerleştirmeyi hedefler: Bu özne insandır ya da onun verdiği isimle 'halk yığını' (multitude) veya 'halk'tır (peuple)" (Mairet, 2020: 19). Machiavelli siyasetin eksenini bu sayede dünyevi düzleme taşıyarak, egemenliğin dayandığı teolojik zemini ortadan kaldırmıştır. Machiavelli somut siyasal gücü ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Siyasetin olması gereken şeylerle değil olan şeylerle yapılması gerekliliği üzerinde durarak temel kavramlarından biri olan gücü ön plana çıkarmaktadır. Devleti ele geçirecek olan prensin, somut siyasal araçlarla yani halkla birlikte hareket etmesi ve bu güce dayanması gerektiğini ifade etmektedir.

"Gerek bir eylem adamı gerekse bir teorisyen olarak Machiavelli, halkı 'duygusal', vahşi ve ne yapacağı belli olmayan bir yığın olarak göre nosyonu çürütmek için her yolu denemiş ve onu, sabit, durağan bir varlık, doğası ve oluşumu mübrem yasalarla (Croce ve okulu konuyu bu şekilde ele almıştır) önceden belirlenmiş bir madde olarak görmemiştir. Machiavelli'ye göre halk, nesnel ve ampirik gerçekliğin tanımlandığı önemsiz bir yığın değil, önceden var olan gerçeklikten hareket edip yeni gerçeklik yaratabilecek olan güçtür; halk, bu gerçekliğin içindeki faaliyetin öznesi haline gelir" (Fontana, 2013: 244).

Machiavelli'nin halkı siyasi faaliyetin öznesi haline getirme çabası, bu çalışmada anlatılmak istenen, Gramsci ve Schmitt'in halka ve devlete olan yaklaşımlarını özetler niteliktedir. Gramsci'nin Marksizm'den hareketle Komünist Parti öncülüğünde halk kitleleriyle birlikte bir devrimi tahayyül etmesine karşılık, Schmitt'in beslendiği devlet merkezli düşünce geleneği, tıpkı Croce'nin de savunduğu burjuva siyasetinin bakış açısına göre, belirlenmiş bir unsur olan halkın üzerinde yükselen bir devleti ortaya koymaktadır. Schmitt, ne kadar liberal siyaset karşıtı olarak görünse de halka dair düşünceleri devlet başta olmak üzere burjuvaziyi önceleyen bir çerçevede gelişmiştir. Görüldüğü gibi Machiavelli'nin fikirleri birbirine zıt

düşüncelerde kendini gösterebilen bir yapıya sahiptir. Hem Gramsci hem de Schmitt, Machiavelli'nin "prens" figürü üzerinden hareketle oluşturmuş oldukları siyasal çalışmalarını kendi düşünsel evrenlerine göre ele alabilmiş ve Machiavelli etkisi bu düşünsel birliktelikte baskınlığını koruyabilmiştir.

Machiavelli, siyasetin öznesi olarak halkı devreye sokarak aynı zamanda siyasal olanı belirlemiştir. Dönemin koşullarında yöneticilerin diktatöryal faaliyetlerinin siyaseti ortadan kaldırdığını düşünür çünkü siyasetin kamusal bir faaliyet olduğunu dolayısıyla halkın görmezden gelindiği ortamda kamusalıktan bahsedilemez olacağını, devletin, yöneticilerin özel mülkiyeti gibi işlev gördüğünü ifade etmektedir. Machiavelli düşüncesinde devlet yönetimine dair iki aşamalı bir durum görülmektedir. İlk aşama, devletin kurulması veya gücünü kazanması olarak da ifade edebileceğimiz, bir kurtarıcının varlığına ihtiyaç duyulan, prens figürünün sahneye çıktığı bölümdür (Machiavelli, 2020). Bu durum, Machiavelli'nin amaçladığı İtalyan birliğinin sağlanması için gerekli olan siyasi figürü ortaya çıkaracak tarihsel koşullar altında gerçekleşmektedir. Prens, kendisine ihtiyaç duyulan koşulları görmeli ve bu ihtiyaca, kendinde bulunan meziyetlerle güçlü devleti var edebilmek için karşılık vermelidir. İktidarı ele geçiren prens için bu noktadan itibaren tek geçerli olan devletin iyiliğidir. "Prens yasanın yardımıyla yönetir, zira o kurucu prens, 'yeni prens' sıfatını siyasal modernitenin bu ana prensibinden alır: Yasa egemenlikten, egemenlik de hükmedenin iradesinden doğar" (Mairet, 2020: 23). Bu düşünce doğal olarak Machiavelli'nin daha önceden siyasalın doğasında diktatöryal yönetimlerin olmamasını söyledikten sonra çelişkili bir duruma yol açmıştır. Ancak devlet iyiliği ve çıkarı söz konusu olduğu zaman tüm bunların geri planda tutulması gerekliliği üzerinde durmuştur. "Güç ve şiddetin, yönetimin halkın yurttaşlığına dayanan bir sivil hükümdarlık kurmak için tahakkümün özel ve kişisel ilişkilerini kırması gerekmektedir. Bu 'canavarca yöntem' gereklidir çünkü yeni siyaset alanı, henüz var olmamıştır. Ne var ki bu yeni alan bir kere kurulduğunda Machiavelli'nin siyasal olana dair nosyonunun bileşenlerini teşkil eden güç ve şiddet, yeni düzenin dışında tutulmalıdır" (Fontana, 2013: 240). Ayrıca, Machiavelli'nin devletin ele geçirilmesinde kullanılması gereken araçlardan bahsetmesi hem Gramsci için hem de Schmitt için yine bir hareket noktası oluşturmaktadır. Gramsci'nin ve Schmitt'in

devletin ele geçirilmesinde asıl olarak şiddeti ve gücü kullanmanın gerekliliği üzerinde durmaları bu realist politik hattın devamı niteliğindedir.

Machiavelli düşüncesindeki ikinci aşama ise devletin kurulurken sürdürülen diktatöryal yönetimin yerini cumhuriyete bırakmasıdır. Çünkü tek bir kişinin yönetiminin uzun ömürlü olamayacağını savunarak, tek bir kişinin çıkarının genel çıkara ters düşmesi devleti zayıflatan faktörlerden biri olduğunu ifade eder. Bu noktada, Machiavelli için genel iradenin önemi daha net anlaşılmaktadır. Devletin güçlü bir şekilde var olabilmesi için genel çıkarı gözetilecek faaliyetler içinde olması gerekliliğini vurgular. Güçlü bir prens, ancak halkın desteğini bu şekilde alarak güçlü kalır ve egemenlik sağlanmış olur. Bu noktada Machiavelli, halkın ve hükümdarın niteliklerini ve karşılıklı olarak yapmaları gerekenler üzerinde durarak, genel iradeye saygılı bir hükümdarın ve genel iradeyi ortaya koyacak halkın özelliklerini belirtmektedir. Fontana'nın ifadeleriyle (2013: 246):

“Machiavelli, çözülmüş kalabalık ile kişisel ve tikel çıkarlarının peşinden koşan hükümdar arasında doğrudan ve belirgin bir ilişki kurar: İlk durumda ‘disiplinsiz kalabalıklar’ olarak görülen kitleler, kolektif ve amaca yönelen özne olarak var olmayan halktır: Kitle; diğerlerinin aksine kendi özel ve tikel çıkarlarının peşinde koşan bireylerin yoğunlaşması ya da toplamıdır. İkinci durumda egemenliği tikel çıkar ile tanımlanan hükümdar, nasıl yöneteceğini bilen bir hükümdar değildir; zira Machiavelli’ye göre yönetmek, ortak hedefe doğru yönelen bir kolektivitinin hareketi ve örgütlenmesi anlamına gelmektedir. Bu yönetim konsepti, zorunlu olarak, kitlelerin kolektif özneye dönüşümünün aynı zamanda yönetenin, ortak çıkarın tanımlandığı bir kamusal alanda faaliyette bulunan bir özneye dönüşmesi anlamına gelir; benzer bir şekilde bir yönetenin, ‘yeni hükümdar’ haline gelmesi, yeni Machiavellist bilgi uyarınca eş zamanlı olarak çözülmüş kalabalığın, halka dönüşmesidir.”

Buna göre, genel irade, halkın ve hükümdarın karşılıklı etkileşiminin doğrultusunda gelişen bir durumun sonucunda ortaya çıkar. Hükümdarın, varılması gereken hedeflerin bilincinde olarak yürüteceği politikalar, halk üzerinde de eğitici bir etki göstererek, kolektif bir gücün oluşmasına yani tikel çıkarın peşinde koşmak yerine çoğunluğun çıkarının gözetildiği bir devlet ve toplum yapısı ortaya çıkmaktadır.

Dolayısıyla Machiavelli, halkı siyasal ve tarihsel bir özne haline getirerek hem devlette hem de halkta bir dönüşüm gerçekleştirmiştir.

3.2.3. Rousseau

Machiavelli'nin, siyasal birliğin sağlanmasının temel öznesi olarak ve devletin güçlü bir egemen olmasını halka dayandırmasından sonra Rousseau, devletin halkla olan ilişkisini farklı bir boyuta taşıyarak, devlet toplum ilişkisinde toplumun daha belirleyici bir pozisyona gelmesi gerekliliği üzerinde durmuştur. Devleti ve halkı belirleyen kilit kavramlardan biri olan genel irade kavramı, bu sistem için açıklayıcı bir kavramdır. Rousseau'ya göre genel irade (2013: 99): “Bir araya gelmiş birçok insanın, kendilerine bir bütün olarak baktıkları sürece, yalnız tek bir istemleri vardır. Bu istem de bütünün gözetilmesi ve herkesin rahatlığıyla ilgilidir. Bu durumda devletin bütün kaynakları güçlü ve yalın; kuralları da açık ve durudur, birbirine girmiş, birbirine karşıt çıkarlar yoktur ortada.” İfade edildiği gibi genel irade, ortak çıkarın varlığı için olması gerekenleri belirleyen bir kavramdır. Devletin bu tarz toplumsal ilişkiler sayesinde demokratik olacağını savunmaktadır. Rousseau, devleti halkla özdeşleştirerek egemenliğin kaynağı olan halk düşüncesini doğrudan egemen olan halka taşımıştır. Rousseau'nun bu düşünce tarzı onun özgürlükle olan ilişkisinden ileri gelmektedir. “Özgürlüğünden vazgeçmek, insan olma niteliğinden, insanlık haklarından hatta ödevlerinden vazgeçmek demektir” (Rousseau, 2013: 9). İnsan özgürlüğü hakkında böyle düşünmesi, insanın haklarından feragat ederek devlet boyunduruğu altına girmesi fikrine karşı olarak tepkili bir alternatif model geliştirmesini sağlamıştır. Toplum Sözleşmesi olarak ifade edilen bu model, toplumun her bir üyesinin mecburen katıldığı bir sözleşmedir. Her birey can ve mal güvenliğini koruyabilmek adına bu sözleşmeye katılmak zorundadır. Bu durum bir genel iradenin varlığını da ortaya çıkarmaktadır. Sözleşme sonucunda kurulan devlet, genel iradenin yansımasıdır. “Üyelerinden her birinin canını, malını bütün ortak güçle savunup koruyan öyle bir toplum biçimi bulmalı ki orada her insan hem herkesle birleştiği halde yine kendi buyruğunda kalsın hem de eskisi kadar özgür olsun. İşte, toplum sözleşmesinin çözüm yolunu bulduğu ana sorun budur” (Rousseau, 2013: 14). Bu sorun, Machiavelli'nin de belirttiği hem birey olmaktan hem de toplumsal olarak yığın

olmaktan çıkıp yurttaşlığa ve halk olmaya giden süreci ifade etmektedir. Bu durum, bireylerin hem tikel hem de çoğul haklarının varlığını göstermektedir.

“Her birimiz bütün varlığımızı ve bütün gücümüzü bir arada genel istemin buyruğuna verir ve her üyeyi bütünün bölünmez bir parçası kabul ederiz. Bu birlik sözleşmesi, o anda sözleşmeyi yapan kişisel varlığı yerine, toplantıdaki oy sayısı kadar üyesi olan tüzel ve kolektif bir bütün oluşturur. Bu bütün, ortak benliğini, yaşamını ve istemini bu sözleşmeden alır. Bütün öbür kişilerin birleşmesiyle oluşan bu tüzel kişiye eskiden site denirdi, şimdiyse cumhuriyet ya da politik bütün deniyor. Üyeleri ona, edilgin olduğu zaman *devlet (état)*, etkin olduğu zaman *egemen varlık (souverain)*, öbür devletler karşısında da *egemenlik (puissance)* diyorlar. Ortaklara gelince, onlar bir birlik olarak halk, egemen gücün bir üyesi olarak yurttaş, devletin yasalarına boyun eğen kişi olarak da uyruk adını alırlar” (Rousseau, 2013: 14, 15).

Rousseau, devletin ve halkın, sözleşme sonucunda konumlanmasını ve yapısını bu şekilde ifade etmiştir. Sosyal Sözleşme, bireyin ve halkın siyasal rolünü ortaya koyarak bu unsurların devlet yaşamına katılımının gerekliliği üzerinde durmuştur. Rousseau, yukarıda bahsedilen birey-yurttaş, kitle-halk ayrımları üzerinden yeni bir ayrım yaparak yöneten-yönetilen ilişkisini bu düzleme taşımıştır.

“Rousseau, bu bölünmeye koşut olarak, (açıkça dile getirmemesine karşın) ‘halk’ kavramını da ikiye böler ya da bu kavramı iki farklı anlamda kullanır. Yurttaşların oluşturduğu, yani egemen olan halk, *soyut halktır*. Bunun karşısında ise uyruklardan, yani aslında kanlı canlı insanlardan oluşan *somut halk* (ya da herkes ya da kalabalık) vardır. Aslında bu bölme işlemi, halk (hatta ulus) egemenliği savının benimsenmesiyle birlikte kaçınılmaz bir zorunluluk olarak belirmektedir. Çünkü siyasal iktidar ya da egemenlik kavramları yöneten-yönetilen ayrımını çağrıştırmaktadır. Halk egemense, yani yönetense, onun karşısında bir de yönetilenin bulunması gerekmektedir. İşte Rousseau, halk kavramına biri soyut, diğeri somut iki farklı anlam yükleyerek, onu hem yöneten hem de yönetilen olarak ele alma olanağına kavuşur” (Ağaoğulları, 2015: 582).

Buna göre, genel irade bireylerin somut varlığıyla değil soyut olarak bilinçlenmesiyle oluşturulmaktadır. Aynı halk bilinçli bir şekilde yöneten olurken, bedenleriyle de yönetilen pozisyonunda olabilmektedir. Bu, bilinçli ve kitleleri

yönlendiren, halkın içinden çıkan bir grubun veya bir kişinin varlığını da ortaya çıkarabilecek bir durumdur. Somut halk, ideolojik bir biçimde yönlendirilen bireylerin her birini oluşturmaktadır. Bu bilinçlendirme çalışmasının ardından oluşan bireylerin tek tek kendi iradesi toplam olarak genel iradeyi oluşturmaktadır. Yurttaşlar, genel çıkara uygun bir irade göstermektedirler. Bir önceki bölümde Machiavelli'nin ifade ettiği bireyin yurttaş olarak varlığı, Rousseau'da da karşımıza çıkmaktadır. Birey kendi çıkarını gözetme eğiliminde iken yurttaş genel iradeye uygun bir biçimde davranır. Yurttaşın, iradesi zaten genel iradedir. Yurttaş aynı zamanda soyut halktır.

Rousseau için genel irade, devleti ve egemenliği temsil ettiği için devleti yönetecek kişinin genel iradeyi temsil etmesi gerekliliğini de oluşturmaktadır. Hükümdar, genel iradenin temsilcisidir. Rousseau, genel iradenin temsiliyetinin tek bir merkezde olmasının, fikir ayrılıklarının olmadığı anlamına geleceği düşüncesinden hareketle siyasal partilere ve diğer siyasal oluşumlara gerek olmadığı düşüncesindedir. Oy çokluğunun veya oy birliğinin bu şekilde sağlanacağını düşünmektedir. Siyasal partilerin genel irade yerine temsil ettikleri grubun çıkarlarını savunması genel iradeye zarar veren bir durum yaratacağı için, Rousseau, halkın zaten egemen güç olduğunu ve bundan dolayı siyasal parti düzeyinde bir temsilciye gerek duymayacağı düşüncesindedir. Tıpkı Schmitt'in belirttiği, egemen güç halk iradesini kendi bedeninde temsil eder bu da halkın içinden çıkan birinin devleti halk için yönetmesi fikrinin esin kaynaklarındandır. Buna göre, egemenlik ne bölünebilir ne de devredilebilir. Genel iradenin temsili tek ve sabittir. Egemenlik bölünürse ya da devredilirse genel irade de ortadan kalkmış olur bu da devletin, bütün toplumun çıkarını savunan pozisyondan küçük bir grubun çıkarını savunduğu konuma getirir. Bu durum, Schmitt'in Parlamenter Demokrasinin Krizi metninde dikkat çektiği, parlamentonun halkın çıkarı yerine küçük gruplarının çıkarlarını gözettiği bir yer olarak nitelendirmesinin kaynaklarındandır. Egemenliğin bu tarz bir temsili, genel iradeyi de ortadan kaldırmaktadır. Schmitt'in liberal demokrasiye olan eleştirileri temel olarak, genel iradeyi ve dolayısıyla tek egemen güç olan devleti yok saymasıdır.

“Sınırsız bir halk egemenliği fikri Rousseau'da da görüldüğü üzere halk ve devlet arasında kurulan özdeşlik yoluyla temellendirilir. Halk ile devlet sosyal sözleşmeyle kurulan siyasi birim üzerinden özdeş kılınır. Halk kendi kendine

yönetme yetkisine sahipse, halk kolektif bir bütün olarak devletle aynı şey haline gelir. Dolayısıyla liberal demokrasideki benzer bir sınırlı iktidar veya sınırlı devlet fikri burada anlamsız hale gelir, böyle bir sınırlama halkın kendisine karşı kendi iktidarını sınırlandırmak olur. Rousseaucu ifadeyle genel irade demek devlet demektir. Egemenin sınırlanması, onu yansıtan devletin sınırlandırılması, halkın bir bütün olarak kendi kendini sınırlaması anlamına geleceği için reddedilir” (Uslu, 2020: 20).

Genel iradeye dayanan bir egemenlik gücünün sınırlandırılmayacağına göre, halkın var ettiği devlet düşüncesini akıllara getirebilir ancak nasıl bir halktan bahsedildiği önemli bir noktadır. Parçalı bir halk yapısından söz edilmeyerek belirli ölçütlerde bir araya gelmiş ve bu ölçütleri sağlamayanları dışarda bırakan bir halk yapısı oluşturulmuştur. Egemen olarak halk, genel iradeyi sağladığı için egemendir. Genel irade, yurttaşın yani soyut halkın, bireyi yani somut bireyi doğru şekilde eğitmesi ve yönlendirmesi sonucunda ortaya çıkar. Önce devletin sonra da halkın çıkarı için bireyin istekleri dizayn edilmiş olur ve bu sayede genel iradeye uygun bir yurttaş haline gelir.

Rousseau’nun halk egemenliği düşüncesinin Schmitt’in düşüncelerinde olan etkileri, devlete ve egemenliğe dair fikirlerinde önemli bir rol sahibidir. Bu noktada çalışmamızın bir diğer ana aktörü olan Gramsci için de bu tarz bir değerlendirme ve karşılaştırma faydalı olacaktır. Rousseau’nun halk egemenliği fikri, sonrasında 1789’da Fransız Devrimi’nin gerekçelerini ve temasını belirleyen nitelikte olmuştur. Fransız Devrimi, bu anlamda bir kırılmadır. Rousseau, bu düşünceleriyle devrimin habercisi olarak değerlendirilmektedir (Ağaoğulları, 2015).

“Eğer egemenlik, öne sürüldüğü gibi, dindışı siyaset olarak modern siyasetin düşüncesi ise Fransız Devrimi bunun tarihsel özünü açığa vuran bir olaydır. Halk egemenlik ilkesinin ufkundadır, halkın ufkunda ise insanlık durumunun tarihselliği, özgürlüğün tarihselliği (*historicité*) vardır. O halde egemenlik ilkesinin derin anlamı halkı özgürleştirmek, onu güçlerden ve erklerden kurtarmak, özgürlükle halkı buluşturmadır. Siyaset yaşamı böylece bu buluşmanın anlatısı haline gelir; egemenlik düşüncesi de halkın özgürlüğü düşüncesidir. Bu yüzden egemenliğin ilkesinde şu yazılıydı: Egemenlik, insanların ortak varlığını bizzat onların iradesi üzerine dayandırarak, halkı

özgürlüğün öznesi kılacaktır. Kısacası, egemenlik, tebaadan yurttaşa ya da itaatin nesnesi olan tâbi yığından özgürlüğün öznesi olan halka bu programlanmış geçiştir” (Mairet, 2020: 98).

Mairet’in, egemenliğin ilkesinin, halk egemenliği olduğu düşüncesi ve tebaadan halka geçiş durumu Fransız Devrimi ile birlikte siyaset sahnesinin sıkça kullandığı bir söylem haline gelmiştir. Gramsci’nin de egemenliğe ve genel iradeye olan bakışı, tebaanın Komünist Parti aracılığıyla halk olacağı şeklindedir. Komünist Parti, bilinçlenme ve mücadele etme arzusunda olan bireylere bu anlamda bir yol gösterici rolünü üstlenerek ışık tutmaktadır. Bu durum da halkın kendi iradesini ve egemenliğini kendisinin kurması düşüncesine varmaktadır. Dolayısıyla, Gramsci’nin ve Schmitt’in halk egemenliği konusundaki görüşleri aynı ambalajın altındaymış gibi görünebilir ancak içerik olarak, halkın egemenliğe ve güçlü devlete ulaşmak için kullanıldığı bir model olan Schmitt’in düşüncesi ve halkın kendi egemenliğini kurmak için mücadele ettiği bir model doğal olarak birbirinden ayrılmaktadır. Burada vurgulanmak istenen asıl nokta, halk egemenliği ve genel irade kavramlarının iki düşünür tarafından da genellikle aynı tarihsel kaynaklardan alınıp, birbirine benzeyen ancak içerik ve pratik bakımından tamamen ayrı konumlanmalara sahip olmasıdır. Birbirlerinden farklı olması, siyasal ve tarihsel koşullar bakımından şaşırtıcı değildir elbette ancak benzer noktalarının varlığı dikkate değerdir.

Sonuç olarak, sosyal sözleşme, belirli bir halkı belirli yönlendirmelerle genel iradeyi oluşturmaya iter. Bu sayede kurulan devlet, ortak bir faydanın ürünü olarak görülmektedir. Ancak, devletin kendi çıkarları her zaman genel iradeden daha önce gelmektedir. Bu durumda ortaya çıkan asıl mesele, devlet veya devleti yönetenler, kendi çıkarlarını halkın çıkarıymış gibi göstererek halk egemenliği doğrultusunda hareket edildiği imajı vermektedirler. Rousseau, çalışmasının olması gereken üzerine olduğunu belirtmiştir. Üzerinde durduğu halk egemenliği ve genel irade fikirleri, daha sonrasında hükümdarlar açısından oldukça kullanışlı bir siyaset yapma aracı haline gelmiştir. Özellikle diktatöryal yönetimler ve otoriter eğilimli rejimlerde bu fikir üzerinden yürütülen yönetimler oldukça yaygınlaşmıştır. Modern siyasal hayatta ise halk egemenliği söyleminin geldiği nokta hem sağ siyasetin hem de sol siyasetin sıkça kullandığı bir siyaset yapma biçimi haline gelmiştir.

3.2.4. Gramsci ve Schmitt

Genel irade, devlet egemenliğinin dayanak noktalarından biri olan halkın doğrudan söz sahibi olarak varlığını ifade eden bir kavram olarak siyasal olanın belirlenmesinde önemli bir konumdadır. Gramsci ve Schmitt için bu kavram, halk ve devlet ilişkisini çözümü ve yeniden tasarlama bakımından kullanılmaktadır. Halk egemenliği fikri, genel iradenin yansıması olarak devletin varlığının temeline oturtulmuştur. Çalışmanın kapsamı bakımından, Machiavelli'nin halkı siyasal özne haline getirmesi ve ardından Rousseau ile birlikte egemenliğin kaynağının asli unsurunun halk olarak gösterilmesi sonrasında Fransız Devrimi'yle birlikte halkın ve devletin konumlanmasında yaşanan değişimler Gramsci'nin ve Schmitt'in düşüncelerinde genel iradenin varlığı farklı işleve ve temellendirmelere sahip olsa da açıklayıcı bir konumdadır.

Gramsci açısından genel irade kavramı, Machiavelli'den hareketle prens figürü üzerinden ele alınarak yeniden yorumlanıp modern prens ile açıklanmaya çalışılmıştır. Gramsci'nin modern prens figürü ile açıklamaya çalıştığı mesele, hükümdarın, genel iradenin bir temsilcisi olarak tikel varlığının modern dönemde yerini siyasal partiye bırakacağıdır. Tarihsel koşullar altında hükümdarın tek başına genel iradenin temsilcisi olması Gramsci tarafından kabul edilebilir bir durum iken içinde olduğu zamanın koşullarında bu tür tekçi yaklaşımların yarattığı faşist, diktatöryal yönetimlerin de varlığı ile birlikte halk egemenliğinin tesisi üzerine mücadele edilmesi gerekliliği üzerinde durmuştur. Gramsci, genel iradenin ortaya çıkabilmesi için halkın bilinçlendirilmesi gerektiğini ve içinde bulundukları sömürü düzeninden kurtulmak istediklerine dair bir irade ortaya koymaları gerektiğini savunmaktadır. Bu açıdan Gramsci için halk egemenliği fikrinin ve komünist topluma geçiş için verilecek mücadelenin başlangıcında önemli olan ve harekete geçiren 'kendiliğindenci' kavramıdır. Bu kavram, genel iradenin doğasına uygun bir şekilde kendi koşulları altında belirli bir gönüllülük esasına dayanarak işlemektedir. Devrim, bu kendiliğinden oluşan ve onun öncülüğünü yapacak olan devrimci parti sayesinde başarıya ulaşacaktır. Gramsci, köşe yazarlığı döneminde yazmış olduğu "Hukukun Üstünlüğü" adlı köşe yazısında, İtalyan Devleti'ne yönelttiği eleştirilerin başında toplumu, burjuvazinin çıkarlarına göre denetleyip bu çıkarların öncelendiği bir anayasal düzenin

varlığından bahsetmektedir. Devlet, burjuvaziye hizmet eder hale gelmiştir. Bu devletin, küçük bir grubun çıkarını yerine getirebilmek adına toplumun genelini baskı altında tutup, örgütlenmelerini engellemek adına çeşitli faaliyetlerde bulunması kaçınılmaz bir durumdur.

“Anayasa-halkın temsilcileri tarafından onaylanmış hukukun üstünlüğünün bölünmez ve yüce kurgusu aslında- mülk sahibi sınıfların, diktatörlüklerinin başlangıcında devletin yüce gücünü ‘yasal’ olarak ele geçirmesiydi. Özel mülkiyet devletin temel bir kurumu haline geldi hem egemenin keyfi kararlarına hem de topraklarına el konulan köylü yoksulların işgallerine karşı korundu ve güvenceye alındı. Anayasa ile birlikte kral, özel mülkiyeti ilgilendiren sorunlarda müdahale gücünden yoksun bırakıldı, hanedan bireylerin mülklerine bağlı hale geldi. Toplum her türlü ortak bağdan koparıldı ve temel unsuru olan vatandaş-bireye indirildi. Rekabetin çürütücü asitleriyle aşınan toplum, çözülmeye başladı; insanların arasına ejderhaların dişleri ekildi, bunların arasında çılgınca tutkular, dinmek bilmeyen nefretler, değişmez düşmanlıklar filizlendi. Vatandaşlar kendilerinden başkalarını yenmesi ya da kendi çıkarları için boyun eğdirmesi gereken biri olarak gladyatöre dönüştürüldü” (Gramsci, 2021: 103-104).

Gramsci’nin devlete ve topluma dair bu tarihsel tespiti, halkın örgütlü bir mücadele verememesinin nedenlerini gösteren bir değerlendirme olmuştur. Halk, devletin büründüğü özel mülkiyeti koruma fedailiğinin bir aracı haline gelmiştir. Etkisiz hale getirilen ve parçalanan halk gücü bu şekilde tekilleştirilerek genel irade fikrinin ortaya çıkması engellenmiştir. Halk egemenliğinin yerine getirilebilmesi için gereken bilinç ve irade seviyesinden oldukça uzaklaştırılmıştır. Daha öncesinde hem Machiavelli’nin hem de Rousseau’nun düşüncelerini değerlendirirken üzerinde durulan, insanların, devlet politikalarından dolayı, etkisiz bir birey, toplu olarak ise kalabalık oluşturmalarını hazırlayan siyasi koşulları Gramsci tekrar ifade etmiştir. Bu durumun çözüm yolunun da varlığı bilinmektedir. Gramsci de işte bu çözümü, daha önceden bahsedilenlerin ışığında Marksizm’in devrimci ve dinamizme dayalı yol göstericiliğiyle birlikte ortaya koymaya çalışmıştır.

Gramsci, yine aynı yazının devamında, anayasanın ve hukukun bu şartlar altındaki işlevinden bahsederek, hukukun araçsallığı üzerinde durmuştur.

“Hukukun üstünlüğü kavramı tam olarak bu toplumsal istikrarsızlığın ve bağlardan yoksunluğun üzerinde yükseldi. Bütünüyle soyut bir kavram, insanların iyi niyetlerini ve masumiyetlerini sömüren örtülü bir hile oldu. Bu toplum karşıtı bir kavramdır, çünkü ‘vatandaş’ devletle sonsuz bir savaşın içine kısıtılmış olarak öngörür. İnsanları toplumun yaşayan esnek bir biçimi olan devletin, daimi, ebediyen değişmeyecek düşmanları olarak görür, yani bu durumda insanları kendi kendilerinin de düşmanı olarak kabul eder. Anayasa kargaşasının ve insanlık karşıtı kaosun kanunlar halinde toplanmış halidir” (Gramsci, 2021: 104).

Gramsci’nin bu anayasa ve hukuk değerlendirmesi, Schmitt’in devlet ve hukuk düşüncesi ile birlikte düşünüldüğü zaman ortaya çıkan durumu göstermektedir. Schmitt için hukuk, tam da Gramsci’nin bahsettiği işlevi görerek devleti vatandaşlarından koruyarak daha da güçlü bir hale getirmeyi amaçlamaktadır. Devlet başkanının asli görevi de vatandaşlarını bu duruma göre konumlandırarak devletin gücünü daha da artırabilmektir. Schmitt için de devletin gücü genel irade kavramından beslenir ancak bu genel irade, Gramsci’nin sözünü ettiği devletin, burjuvazinin çıkarına uygun olarak tasarladığı bir genel iradedir. Schmitt’in genel iradeye olan bakışı ilerleyen sayfalarda ayrıntılı olarak anlatılacaktır.

Gramsci’nin genel iradeyi yok eden devlet ve hukuk tespiti üzerine, bu durumu sonlandıracak olanın Marksizm ışığında bir proletarya çağının başladığını ve şimdiye dek kurulu olan düzenin, “katı olan her şeyin buharlaşacağı” bir devlet ve toplum mücadelesinin başlamasıyla birlikte değişeceğini ifade etmektedir.

“İşçi hareketi insanlığın kapitalizmin bu yeni ve acımasız feodal efendilerine karşı ruhani isyanıdır. Kendini dayanışma ile yaşayan, sevgi ve merhametle yönetilen uyumlu bir organizma halinde yeniden yaratmak için çabalayan toplumun tepkisidir. ‘Vatandaş’ın yerini ‘yoldaş’ın; toplumsal atomizasyonun yerini toplumsal örgütlenme alır. Yeni düzenin hücreleri kendiliğinden gelişirler: birbirlerine yapışırlar ve dayanışmanın daha da çok katmana yayılması için gereken zemini kurarlar. ‘Özgürlüğün’ uğursuz gücü sınırlandırılır ve kontrol edilir; iş yerinde kapitalizmin hükümrانlığı üzerine sınırlar konur. İşçi belli bir derecede özerklik kazanır, gerçek, etkili bir özgürlüktür bu. Artık dünyaya karşı tek başına duran bir birey değildir; o artık birbirinin içine geçmiş kolektiflerin bir

mensubudur, sık örülmüş ağını dünyanın üzerine atarak çok daha büyük çok daha güçlü kolektifler kurar” (Gramsci, 2021: 105).

Gramsci, halk egemenliğinin, proletarya diktatörlüğü kurulduğunda gerçekleşeceğini düşünmektedir. Çünkü, eğer proletarya, devleti ele geçirip devrimi gerçekleştirmek istiyorsa, toplumun bütün ezilen gruplarını kendi önderliği altında belirli ortak çıkarları savunmak üzere toplamak zorundadır. Toplumsal önderlik görevini alarak, devrime giden yolun taşlarını, halkın bilinçlendirilmesi doğrultusunda “kendiliğinden” gelişen bir örgütlenme süreci sonrasında halkla birlikte döşeyecek ve hem kendi egemenliği için hem de devrim için mücadele ediyor hale gelecektir.

“Halkın, farklılaşmamış bir kitle ya da disiplinli bir nesne olarak olsun ya da olmasın siyasal ve pratik sonuçları, kitlenin doğası ve karakterine dayanan bir güç haline geldiğine dair farkındalığın göstergesidir. Düşüncesiz ve eğitilemez – ‘parçalanmış’ ve ‘dağılmış’ - bir kitle olarak anlaşılan halk hem despotik hem de lortvari egemenliğini oluşturan zorunlu ve kaçınılmaz tahakküm ve itaat ilişkilerini varsayan bir dünya kavrayışına neden olur. Diğer yandan doğası, dünyadaki faaliyetlerinin bir ürünü olan -bu nedenle sürekli oluş halinde olan bir doğadır- bir varlık olarak tahayyül edilen halk, kendisini halkın özgün etkinliğinin ürünü olarak konumlandıran bir siyaset kavrayışına öncülük eder” (Fontana, 2013: 259-260).

Fontana’nın Makyelist bir siyaset kavrayışı olarak ifade ettiği halkın siyasi özne olarak varlığı durumu, Gramsci’nin genel irade kavrayışının dayanak noktalarından birini oluşturmaktadır. Genel iradenin varlığı, proletarya diktatörlüğünün, genel iradenin yansıması olarak görülmesi de hegemonya kavramı ile birlikte bir zemine oturmaktadır. Devrimci parti ya da modern prens, kendisini devleti ele geçirecek ve halk egemenliğini kuracak bir güç olarak görerek, halkın desteğini ve mücadele arzusunu canlandırmak zorundadır. Bunu yaparken de devletin kurmuş olduğu hegemonyayı yıkıp kendi hegemonyasını inşa etmek zorundadır. Burjuva devleti, hegemonyasını, halkın atomizasyonun üzerinden, liberal siyasetin rekabetçi birey ve güvencesiz yaşam için devlete itaat koşulunu kullanırken, devrimci parti bu koşulları yıkarak bireylerin örgütlü bir güç olarak “halk”a dönüşümünü sağlayacak bilinci yaratmak zorundadır.

“Modern prens geliřtikçe, dűřűnsel ve ahlaki iliřkiler sisteminin tűműnű dűnűřtűrűr; onun geliřimi, herhangi bir verili edimin, onun referans noktasının bizatihi modern prens olduđu ۆlűűde ve onu gűűlendirmeye ya da ona karřı çıkmaya yardım ettiđi ۆlűűde ancak, yararlı ya da zararlı, erdemli ya da kűtűcűl olarak gűrűldűđű anlamına gelir. Prens, insanların bilincinde, tanrısallıđın ya da kesin buyruđun yerine geçer ve modern laisizmin, yařamın tűm yűnlerinin ve tűm gűreneksel iliřkilerin eksiksiz bir biçimde laikleřmesinin temeli haline gelir” (Gramsci, 2018a: 298-299).

Gramsci’nin bu modern prens yorumu, genel iradenin, uygun kořullarda yansımalarının toplumsal normlar űzerindeki deđiřimini ve dűnűřűműnű de ifade etmektedir. Machiavellici siyaset dűřűncesini devam ettiren Gramsci, genel iradenin, devrimci parti ile somut hale geleceđini dűřűnmektedir. Genel irade yani halk, kendi devletini kendisi var edecek ve aynı zamanda onu yűnlendirecektir.

Machiavelli’nin halkı siyasal ۆzne olarak ortaya koyması sonrasında Rousseau’nun halka yűklediđi egemenlik rolűnű kullanan bir diđer isim ise Schmitt’tir. Schmitt’in halk ve devlet konumlandırması, Machiavelli’nin prens fiđűrűnűn devletin kuruluř ařamasında yűklendiđi rolű kendisine kaynaklık etmektedir. Prens, devleti kurarken halkın politik bir birlik olarak desteđini sađlamak zorundadır. Bu durum da prensin halkın birliđini tek bařına temsil etmesi durumunu ortaya koymaktadır. Devlet, kuruluř ařamasında prensin tek bařına ve halkı dođrudan gűzeterek aldıđı kararlar sayesinde egemen hale gelir. Daha ۆnce de belirtildiđi űzere Machiavelli, devlet kurulduktan sonra prensin tek bařına egemenliđini sűrdűrmesinin yozlařmaya ve genel iradeden ziyade tikel çıkarlar dođrultusunda hareket edeceđini ۆngűrműřtűr. Schmitt’in Machiavelli’den ayrılması da bu noktada olmuřtur. Devlet, egemenliđini monarřik dűzende sűrdűremez bu durum tiranlıđa yol açar. Schmitt, egemen devleti ve halkı, tek bir gű ile ifade etmektedir. Bu gű bűtűn iradeyi ve temsili kendi bedeninde somut hale getirmektedir. Halkı, siyasal hale getirip tek bir kutupta toplayarak egemenliđini sađlamaktadır.

Schmitt’in genel irade kavramıyla olan iliřkisi ise Rousseau űzerinden daha net bir řekilde ortaya konulabilmektedir. Parlamenter Demokrasinin Krizi eserinin ۆnsűzűnde, Rousseau’nun Contrat Social’da bahsettiđi genel iradenin oy birliđi

esasına göre ortaya çıktığını ve toplumu birbirinden ayıracak ögelerin olmaması gerekliliği üzerinde durduğunu belirtmiştir. Schmitt, Rousseau'nun genel irade kavramının ancak toplumsal homojenite sağlandıktan sonra ortaya çıkacağını düşünmektedir. Rousseau'nun toplumda ayrılmalar yaratacak ögelerin dışlanması gerekliliği düşüncesi üzerinden hareket ederek toplumda var olan ötekilerin toplumun dışına itilmesini ve bunların çoğunluğun bir arada kalabilmesini sağlayacak düşmanlar olarak tanımlanmasını savunmaktadır. Öyle ki genel iradeyi oluşturan bireylerin tek tek her arzusu yine genel iradeye uygun şekilde var olması gerekliliğini belirtmiştir. Dolayısıyla varılan nokta, “government by discussion” (tartışarak yönetme)’dan “sans discussion” (tartışmasız yönetme)’a olmuştur.

Schmitt’e göre Rousseau genel irade kavramı ile homojenliğe dayalı, yönetenin ve yönetilenin aynılığını ifade eden bir toplumsal düzen tasvir etmeye çalışmıştır. “Rousseau’nun kurguladığı şekliyle *volonté générale*, gerçekte türdeşliktir. Gerçekten tutarlı olan demokrasi budur. Böylece, *Contrat Social*’e göre, devlet, resmi sıfatına mukaddime kabilinden sözleşme kurgusuna rağmen sözleşmeye değil, esas olarak türdeşliğe dayanır. Yönetenle yönetilen arasındaki demokratik özdeşlik (türdeşlikten) kaynaklanır” (Schmitt, 2017: 32). Buna göre, Schmitt, sadece insan olmanın belirli devlet yönetimi altında kabul görmek için yeterli olmayacağını aynı zamanda bu devletin belirlenmiş normlarını kabul ederek çoğunluğa uygun olmanın gerektiğini savunmuştur. Bu durum, Schmitt’in liberal demokrasiye olan karşı çıkışını da ifade etmektedir. Belli bir “demos”’a ait olan bireyler ve bu “demos”’un dışında kalanlar genel iradenin hangi yönde oluşacağını belirleyen etkenlerdir. Dolayısıyla, Schmitt’in bu Rousseau değerlendirmesi üzerinden genel irade tanımlamasına bakılacak olursa, Schmitt açısından genel irade, var olan veya yansıyan bir şey olarak değil, devletin kendi belirlediği normlara göre bir araya gelen insanların bu devlete uygun bir irade ortaya koyması durumudur. Schmitt’e göre genel irade, devlet tarafından var edilir.

Schmitt’in Rousseau ile olan bir diğer ortaklaşması; genel iradenin yaygın olarak temsil edilme organları olarak kabul edilen parlamentoların ve siyasi partilerin varlığı olmuştur. Rousseau’nun parlamentoya ve siyasi partilere bakışı, genel iradenin varlığını tehdit edebilecek olmaları ve her siyasi partinin varlığının yeni bir irade oluşturarak genel iradenin bölünebileceğine dairdir. Schmitt, bu konuya bakışı buna

benzerdir. Parlamantarizmin, içinde olduğu koşullarda devlet yönetiminde aksaklıklara ve egemenin gücünün sorgulanmasına neden olduğunu düşünmektedir. Schmitt'e göre halkın temsili tek bir merkezde, tek bir güçte toplanırsa bu gerçek bir temsil ve iradenin doğrudan yerine getirilmesi olarak değerlendirilir.

“Halk, bir kamu hukuku kavramıdır. Halk, yalnızca kamusal alanda var olur. Yüz milyon bireyin oybirliği ile savunduğu görüş ne halk iradesi ne de kamuoyudur. Halk iradesi, alkışla, *acclamatio* ile, apaçık ve muhalefetsiz varoluş (Dasein) ile, yarım yüzyıldır büyük bir titizlikle inşa edilmiş istatistik aygıtı aracılığıyla olduğu kadar ve hatta daha demokratik bir şekilde dile getirilir. Demokratik duygu ne kadar güçlü olursa, demokrasinin bir ‘gizli oy kayıt sistemi’nden farklı bir şey olduğu kadar kesin bir şekilde anlaşılır. Diktatörce ve Sezarca yöntemler, salt teknik değil, hayati bir anlamda da doğrudan demokrasi karşısında, yalnızca halkın ‘*acclamatio*’sunu arkasına almakla kalmayıp, demokratik özün ve kudretin doğrudan ifadesi de olabiliyorken, liberal muhakemenin ürünü olan parlamento suni bir mekanizma gibi görünür” (Schmitt, 2017: 35).

Schmitt, genel iradenin ortaya çıkışı düşüncesini daha da radikalleştirerek, Rousseau’nun oybirliği fikrini genel iradenin sağlanması için yeterli bulmayıp, bir grup insanın, devletin aldığı kararlara açıktan ve doğrudan destek vermesiyle bunun oluşacağını savunmaktadır. Schmitt’e göre genel irade, halka sesleniş konuşmasında orada bulunan herkesin alkışlamasıyla kendini göstermektedir. Oy vermek gibi daha pasif bir siyasi faaliyetin dışında destekleyerek ve onun için mücadele ederek aktif bir siyasi mücadelenin sonucunda genel iradenin oluşacağını savunmaktadır.

Genel iradenin nasıl oluşturulacağı konusu ise Schmitt’in devlete yüklemiş olduğu anlamla ve onu konumlandığı aşkın pozisyonla doğrudan ilişkilidir. Schmitt, bir karar veren gücün egemen olacağını söylerken karar verenin, geri kalan her şeyin bu kararı verene ve devlete bağımlı kılınacağını da söylemiş olur aslında. Karar veren egemendir çünkü her şeyi o belirler. Bu anlamda halkı ve halkın nasıl bir iradeye sahip olacağını da egemen devlet belirler. Egemen devlet, aynı zamanda siyasal olanın ne olduğunu belirleyebilme gücüne de sahiptir. Siyasal olanı belirlerken bunu dost-düşman ikiliği üzerinden ele alması tam da genel iradenin nasıl belirleneceğini ortaya koyan bir formüldür. Düşmanın belirlenmesi, dostların bir arada kalmasını daha kolay

hale getiren ve kişisel çıkarların yerini devletin ve dost grubunun güçlenmesini sağlayacak “genel iyi”ler alacaktır.

“Siyasal toplumsal ihtilafın karakterini, ulaşabileceği en yüksek yoğunluktan ve ‘dost’la ‘düşman’ arasındaki varoluşsal antagonizmaya doğru yükselişinden bahsetmek suretiyle tasvir eder. Paradigmatik gruplaşma, bir grubun başka bir grubun ‘ötekiliği’ne karşı kendi ‘aynılığı’nı ve ‘özdeşliği’ni iddia etmesidir. Bir grubun siyasi niteliğini oluşturan şey, bu iddialı bilinçtir- daha doğrusu, Schmitt için grubun üyelerini ‘tek’ bir ‘halk’ kalıbına sokan, ırk, etnisite, ortak tarih, kültür ya da bir dile dayalı ısrarlı ve herkes tarafından paylaşılan bir ‘aynılık’ duygusudur. Sonuç olarak ‘siyasal’ mefhumu devlet mefhumundan önce gelir; çünkü grubun, tek olduğuna dair ortak duygusu, belirleyici nitelikteki devlet-kurucu toplumsal enerjidir” (Preuss, 2019: 223).

Preuss’un da belirttiği gibi, Schmitt için genel iradenin varlığı, ortak bir demosa ve bu demosun dışında bırakılacak bir yabancı gruba ihtiyaç duyar ve bunun üzerinden, egemen güç tarafından oluşturulur.

Genel irade kavramının Gramsci ve Schmitt tarafından farklı şekillerde ele alındığı açık bir şekilde görülmektedir. Gramsci, ortak çıkar için insanların kendi istekleri ve gönüllü katılımlarıyla bilinçleneceğini ve bu bilinçlenme sonucunda modern prens olan devrimci parti sayesinde iradelerini yansıtacağını düşünmektedir. Schmitt ise sadece toplumun bir kesimi için uygun olan ve belirlenmiş bir yapı içinde aynılık üzerine kurulu bir genel irade biçimi tasvir eder. Schmitt’in genel irade tanımlaması, egemen güç tarafından oluşturulabilecek bir halk anlayışını göstermektedir. Devlet, kendi belirlediği ortaklığa uygun halkı belirlemektedir yani, devlet, egemenliğini sağlayacak halkı yaratmaktadır. Paul Thomas’ın Gramsci’yi ve Lenin’i, devrimci partinin işleyişi ve irade oluşturmaları bakımından karşılaştırması bu konuda dikkat çeken bir benzetmeye yol açmaktadır. Gramsci’nin parti üzerinden halkın iradesinin ortaya çıkması için daha önce “kendiliğinden” kavramı bizim için açıklayıcı bir noktadır. Gramsci, genel iradenin kendiliğinden var olabileceğini ve halkın kendiliğinden hareket edebilmesi için gönüllü olarak bilinçlenmeyi ve devrimci partiye katılma isteği duyması gerektiğini belirtmektedir. Tabii ki bunun için hegemonik faaliyetlerin gerekliliği üzerinde de durmuştur. Lenin ise halkın iradesinin devrimci parti tarafından oluşturulması gerekliliği üzerinde durmuştur. Halk

bilinçlenmeyi içinde olduğu maddi koşullardan dolayı istemeyebilir ve reddedebilir bu yüzden devrimci parti halkı ikna ederek iradesini oluşturmakla görevlidir. Paul Thomas, Gramsci'ye göre partinin işlevini şu şekilde ifade eder: "Partinin işlevi, Lenin'in düşündüğünün aksine, kitlelerin iradesini oluşturmak değil, bu iradeyi sentezlemektir" (Thomas, 2010: 183). Bu karşılaştırma üzerinden Schmitt'e varacak olursak, Schmitt'in Lenin gibi düşündüğü görülmektedir. Schmitt için, devlet, genel iradeyi oluşturarak toplumsal homojeniteyi sağlayacak asli güçtür. Schmitt düşüncesinde, devlet halkını oluşturarak kendini var etmektedir.

Bireyin, Machiavelli ile başlayan siyasal olarak belirleyici rolü, siyasetin ve siyasal süreçlerin köklü değişimine sebep olmuştur. Siyaset, kökensel olarak ilahi bir yansıma olan devletin ve hükümdarın yürüttüğü seçkin bir alandan kitlesellğe ulaşarak içinde barındırdığı kutsalları yıkıp dünyevi bir hal almıştır. Bu dünyevilik, halkın bir özne olarak kendini göstermesi ve artık halkın ikna edilmesi veya etki altına alınmasıyla yürütülen bir bilim, bir sanat olarak icra edilmiştir. Machiavelli, siyasete kitleyi dahil ederek prensin öncelikli olarak kitle tarafından kabul görmesini ya da kendisini kabul edecek bir kitle yaratmasını ifade etmiştir. Prens, kitle sayesinde daha güçlü bir pozisyon olarak siyasal birliği sağlayacaktır. Bu noktada prensin, halkla olan ilişkisi yani genel iradenin hangi koşullarda kendini göstereceği ikilemi bu çalışmanın da ilgilendiği asıl meselelerden biri olmuştur. Ya genel iradenin doğrudan tecelli etmesiyle halkın kabul ettiği bir kişi prens olacaktır ve bu iradeyi pekiştirerek prensliğini daha da güçlendirecektir ya da prens, kendisini prens olarak kabul eden bir halk yaratarak genel iradeyi kendi istediği şekilde yaratacaktır. Machiavelli, prensin siyasal birliği sağladıktan sonra tek başına olan iktidarını sürdürmemesi gerekliliği üzerinde durarak cumhuriyet kurulması önerisiyle şimdiye dek kurmuş olduğu diktatöryal yönetim şeklini dağıtmış ve katılımcı bir devletin yolunu açmıştır.

Machiavelli'nin kitle ve devlet yönetimi üzerine olan yeni siyaset yöntemi üzerine, Fransız Devrimi öncesinde, Rousseau'nun halkın egemenliği üzerine olan çıkışına kaynaklık etmiştir. Rousseau ile birlikte, halk tek başına bir güç olarak kendi belirleme ve yönetme talebinde bulunarak yeni siyasetin seyrini değiştirmeyi amaçlamıştır. Fransız Devrimi'nin bu düşüncelerden sonra gerçekleşmesi amaçlanan hareketin başarılı olduğunu göstermektedir. Ancak Rousseau'nun, hedeflediği halk

egemenliği, toplumsal birliğin sağlandığı ve herkesin tamamen genel iyi üzerinden kendini konumlandığı bir egemenliktir. Buna göre, bireysel çıkarlar, halka göre ayarlanarak toplumsal çıkarı gözetilmek zorundadır. Tek amaç ortak iyiyi sağlamaktır. Rousseau'nun genel irade kavramı, Schmitt'in yorumuyla, homojen bir toplumu ortaya çıkarmaktadır. Rousseau, halkı bölebilecek her türlü oluşuma karşı çıkmaktadır buna göre siyasi partiler veya diğer çoğunluk oluşturabilecek organizasyonlar toplum için zararlı ve ortak iyinin aleyhine olan şeylerdir. Rousseau için halk egemenliğini sağlama yöntemi, genel iradenin kesin çizgilerle çizilmiş sınırlarının dışına çıkmamaktır. Halkı oluşturan bireylerin tek tek her birinin aslı amacı var olan genel iradeyi daha sağlam hale getirecek şekilde düşünmek ve hareket etmektir.

Schmitt'in genel irade konusundaki görüşlerine kaynaklık eden fikirler ise ilk olarak, Machiavelli'nin siyasal birliği sağlayabilmek adına halkın etki altına alınarak ve prensin, kendisini prens olarak kabul eden bir halkı inşa etme düşüncesidir. Egemen olan kendi halkını yaratarak egemenliğini var eder. İkinci olarak ise egemenliği kurduktan sonra, Rousseau'dan hareket ederek, genel iradenin oluşturulması yani prens, egemenliği altında olacak halkın nasıl olacağını belirleyerek halkı bu kalıbın içine sokar ve genel irade halk tarafından kabul edilmiş olur. Dolayısıyla, prens, halkını yaratır. Schmitt ancak bu şekilde var olan bir toplumun ve yönetimin demokratik olacağını savunarak, parlamentarizmin, tıpkı Rousseau gibi genel iradenin dağılmasını ve özel iradeler yarattığını savunarak ortadan kaldırılmasını ifade etmektedir. Schmitt, genel iradenin inşa edilmesini bir yabancının varlığı sayesinde oluşabileceğini savunmaktadır. Dost-düşman ilişkisi, halkın bir araya gelebilmesini sağlamasının yanında düşmana karşı ortak hareket edebilme mecburiyetini de yaratmaktadır. İnşa edilmiş genel iradenin korunabilmesi ve genişleyebilmesi adına, düşmanlıkların sürekli olarak, içinde olunan politik koşullara göre değişebileceğini de belirtmektedir. Normatif bir düşmanlık söz konusu değildir. Schmitt'in devlet düşüncesi, devleti ve devlet başkanını, toplum üstü bir konuma yerleştirerek, her şeyi devlet başkanına bağımlı hale getirmektedir. Devlet başkanı kendi bedeninde hem halkı hem de devleti temsil etmektedir. Bundan dolayı ortak iyinin ve devletin çıkarının ne olacağına tek başına karar verebilmektedir. Schmitt, devletin kendi halkını yaratabilmesinin, modern dönemde, düşünürlerindendir.

Gramsci ise Machiavelli'nin prens düşüncesinden doğrudan etkilenecek, halkın kendi kendisinin prensi olabileceği bir siyasal oluşumu kurma düşüncesindedir. Modern prens olarak ifade ettiği bu durumu siyasal parti sayesinde gerçekleştirmeyi amaçlamıştır. Gramsci'ye göre, modern prens, halkın kendiliğinden harekete geçerek önce bilinçlenmeyi sonrasında ise siyasal mücadeleye katılmasını sağlayacak araçtır. Gramsci'nin genel irade fikri, modern prens olarak halkın, devleti ele geçirmesi ve genel iradenin doğrudan temsil edilmesi durumunu yaratmaktadır. Gramsci, burjuva devletinin, birey üzerinde yaratmış olduğu güvensiz ve geleceksiz hayatın nasıl ortadan kalkacağını modern prens olarak adlandırdığı Komünist Parti üzerinden anlatmıştır. Halk, burjuva devletine karşı, önce bireysel sonra da toplumsal iyiliği yaratabilmek adına komünist örgütlenme sayesinde bir araya gelip, sosyalist devrim için uygun şartları sağlamayı hedeflemelidir. Sosyalist devrimle birlikte kurulması hedeflenen proletarya diktatörlüğü, genel iradenin tam olarak yansımasıdır. Özgür bir toplumsal örgütlenme sonrasında, komünist disiplin sayesinde kurulacak bu yeni toplum, genel iradenin vücut bulduğu bir halk yönetimidir. “Kendini gönüllü olarak bir disiplinin içine sokan insan, bağımsız ve özgürdür. Su yere rastgele döküldüğünde ve arılaştırılıp atmosfere salındığında değil, bir derede ya da nehirde iki kıyı arasında akarken saf, özgür ve kendisidir” (Gramsci, 2021: 50).

3.3. Siyasal Olanı Belirlemek

3.3.1. Schmitt: Marksizm Üzerine

Schmitt'in Marksizm'e bakışı, muhafazakar-milliyetçi geleneğin bir devamcısı olarak bu çerçeveden gelişmiştir. Marksizm, Schmitt açısından ilk baştan beri savaşılan bir cephe olarak görülmektedir. Weimar Cumhuriyeti'nin içinde bulunduğu politik koşullarda iktidar mücadelesinin iki güçlü tarafı olarak, bir tarafta devrim yapmak için mücadelesini sürdüren sosyalistler diğer tarafta devleti içinde olduğu güçsüz durumdan kurtarmak için devleti ön plana alan muhafazakarlar. Marksizm'in Schmitt'in teorik çerçevesinden değerlendirilmesi ve neden devre dışı bırakılması gerektiğine dair görüşleri bu mücadeleyi belirleyen etkenler olmuştur. Sovyetler Birliği'nin kurulması, Avrupa'da mücadeleyi sürdüren sosyalistler için bir umut olmuş ve mücadele daha da sertleşmiştir. Bu sert mücadele sadece sosyalistler tarafından yürütülmemiştir, devleti bu tür bir devrimci müdahaleden korumak isteyen kesimler

de aynı şekilde karşılık verir hale gelmiştir. Almanya’da yaşananlar, Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht’in öldürülmesi bunun en belirgin örneğidir. İşte tüm bu gelişmeler ışığında Schmitt’in Marksizm üzerine düşünceleri de bu çetin mücadelenin hangi kriterlere göre yürütülmesi gerekliliği üzerinde durarak, düşmanın mücadelesinin siyasallığını çözümleme ve onu etkisiz bırakma üzerine gelişmiştir.

Schmitt, Marx ve Engels’in metinleri üzerinde çalışarak 1921 yılında yayımlanan *Die Diktatur* kitabında, proletarya diktatörlüğünün niteliğini ortaya koymaya çalışmıştır. Egemen diktatörlük ile komiseryal diktatörlük arasındaki farkları açıklarken bu örnekler üzerinden hareket etmiştir. Bu anlamda Schmitt’in ifade ettiği şekliyle proletarya diktatörlüğü bir egemen diktatörlüktür. Schmitt’in erken dönem düşünceleri olarak nitelendirebileceğimiz bu görüşler aslında Schmitt’in yaşamının büyük çoğunluğunda savunduğu ve devleti bu çerçevede ele aldığı görüşlerdir. Diktatörlük düşüncesinin mutlak olarak “güçlü devlet” için gerekli olduğu düşüncesi Schmitt’in görüşlerinin temelinde yer almaktadır.

Schmitt, *Das Kapital*’i, zamanın bir eleştirisi olarak yorumlamaktadır. Dönemin devletin ve devlet krizlerinin düşünürü olarak Schmitt’in Marksizm’i bu açıdan değerlendirmesi tarihsel koşullar altında tutarlı bir yorum olarak değerlendirilebilir. Burjuva devletin içinde olduğu krizleri çözmeyi kendine amaç edinmiş Schmitt’in, bu krizleri çözerken Marx’ı görmezden gelmesi de beklenemezdi. Schmitt’in Marksizm’e olan bu bakışı, siyasal rakip olarak ortadan kaldırılması gerektiğini ve düşman olarak gördüğü bu cephenin siyasal amaçlarını çözümlemesi, kutsal amaç olarak gördüğü devletin kendini gerçekleştirebilmesi için de gerekli olan bir faaliyettir. Marx, tarihin ilerlemeci gücünü, Hegel’den devraldığı mirasla birlikte proletarya üzerinden devrimci bir formülasyona oturtmaktadır. Devlet geleneği açısından Hegel devamcısı olan Schmitt ise bu görevi devlete yükleyerek kurtuluşun ve ilerlemenin devlet ve devlet başkanı tarafından gerçekleştireceğini düşünmektedir. Schmitt’in Marksizm değerlendirmesi, Marksizm’in “siyasal olan” a ait yönlerini ortaya koyabilme çabası üzerinden gelişmiştir: “Marksist anlamdaki ‘sınıf’ da sözü edilen tayin edici noktada, yani sınıf ‘savaşını’ ciddiye alıp sınıfsal karşıtını gerçek bir düşman olarak gördüğü ve onu ister devlet olarak devlete karşı ister bir iç savaşta devletin içinde, mücadelesinin nesnesi haline getirdiği anda, salt ekonomik bir

kategori olmaktan çıkıp siyasal bir birime dönüşür” (Schmitt, 2018: 67). Schmitt’e göre, herhangi bir grup savunduğu değerler sistemi ne olursa olsun bu durumda bir karşıtlığın içinde olursa, bu karşıtlık siyasal nitelik kazanır. “Schmitt’in yorumu, Marksizm’in siyasi yönüne odaklanan, Marx’ın sisteminin bütünüyle iktisadi boyuta sahip ayrıntılarını bir kenara bırakan, bu sistemin karmaşıklığının farkına varmayan, hatta artı değer açıklamasını geçerli kabul eden bir yorumdur” (Dotti, 2019: 136). Schmitt’in Marksizm değerlendirmesinde siyasal olarak gördüğü en güçlü unsur, proletarya diktatörlüğüdür. Proletarya diktatörlüğü, siyasal olanın belirlenmesi için tüm kriterleri sağlamakta, dost-düşman ayrımını net olarak ortaya koymaktadır. Düşman olarak kabul edilen, burjuvazi ve onun devleti ortadan kaldırılınca dek mücadelenin varlığı, Schmitt açısından Marksizm’in en siyasal tarafıdır. Lenin’le birlikte, düşman olan burjuvazi, mutlak düşmana evrilmiş ve savaş daha ölümcül hal almıştır. Schmitt’in, Partizan Teorisi’nde ortaya koyduğu gibi, mutlak düşman siyasal ögeler barındırmaz. Mutlak düşmanlık, siyasete ahlaki ögeleri dahil etmesi bakımından Schmitt’in gerçek düşmanlık tanımlamasındaki değer yüklü olmayan düşmanlığın dışında kalır ve siyasallığını yitirir.

“Komünist Manifesto’da yeni ve büyüleyici olan şey başkaydı: Sınıflar arası mücadelenin, sistematik olarak insanlık tarihinin tek ve nihai mücadelesine, burjuvazi ile proletarya arasındaki gerilimin diyalektik zirvesine doğru yoğunlaşması. Böylelikle birçok sınıf arasındaki çelişkiler, tek ve nihai bir zıtlığa indirgenir. Daha önceki birçok sınıfın ve Ricardo tarafından tanımlanan ve Marx’ın Kapital’de, ekonomi-politik hakkındaki açıklamalarında kabul ettiği üç sınıfın (kapitalistler, toprak sahipleri, ücretli işçiler) yerine tek bir zıtlık geçer. Bu indirgeme, yoğunluğun şiddetle artması anlamına gelir ve sistematik ve metodik bir zorunlulukla ortaya çıkmıştır. Tarihsel anın en büyük gerilimi böylece oluşur. Yalnızca gerçek mücadelenin değil, aynı zamanda düşünsel zıtlığın da nihai olarak güç kazanması, bu mantıksal indirgemeye dayanır. Diyalektik bir zorunluluk tarafından altüst edilebilmesi için her şeyi sonuna dek zorlamak gerekir. En muazzam zenginlik en korkunç sefaletle; her şeye sahip olan sınıf hiçbir şeye sahip olmayan sınıfla; sahip ve malik olmaktan başka bir şey bilmeyen ve insanlıktan çıkmış burjuva hiçbir şeye sahip olmamakla birlikte insan olan proleterle yüzleşmek zorundadır” (Schmitt, 2017: 88-89).

Schmitt, düşman olarak gördüğü Marksist sınıf mücadelesi ve proletarya diktatörlüğü kavramlarını kendi teorisine meşruluk sağlamak adına kullanmıştır. Schmitt, siyasal olanı ve Führer demokrasisi adını verdiği diktatörlük modelini, proletarya diktatörlüğü üzerinden açıklamaya çalışmıştır. Diktatörlük düşüncesinin anti-demokratik olmadığını anti-liberal olduğunu savunurken, proletarya diktatörlüğünün kurulma aşamasındaki örgütlenme ve bilinçlilik meselesini görmezden geldiği yorumu yapılabilir. Kurmuş olduğu bu diktatörlük denklemine göre, proletarya diktatörlüğünü de demokratik olarak kabul eden Schmitt, liberal devletin ortadan kaldırılmasını ve yeni düzenin kurulmasının halkın isteği doğrultusunda olduğunda daha demokratik olabileceği zemini üzerinden kendi diktatörlük teorisini de bir anlamda ortaya koymaktadır. Schmitt'in Marksizm'in, proleter diktatörlüğün kurulması için gerekli şartların sağlanması için verilen mücadeleden, halkın bilinçlenmesinden, örgütlenme faaliyetlerinden bahsetmemesi kendi diktatörlük teorisi ile proletarya diktatörlüğünü aynı potada eritmesi, Marksizm'in siyasal olanı belirleme gücünü net bir şekilde ortaya koymaktadır. Marksizm'i düşman olarak gören Schmitt'in bu yorumlaması, Marksizm'in teorik ve pratik olarak siyasalın asli unsurlarını kendinde barındırdığını göstermektedir. Proletarya diktatörlüğü doğası gereği siyasaldır. Marksizm'in siyasallığını ortaya koymak için Schmitt'in siyasal olanı belirleme kriterlerine ihtiyaç yoktur ve hatta Schmitt bile siyasal olanı dolaylı olarak Marksizm'in siyasi konumlanması üzerinden üretmektedir. Marksizm'in siyasallığı, proletaryaya yüklenmiş olan tarihin ilerletici gücü rolüyle birlikte burjuvaziye karşı yürütülecek olan savaşın sonunda kurulacak olan sınıfsız toplumda yatmaktadır. Sosyalist devrim için gerekli koşulların sağlanması ve savaş da dahil verilecek mücadeleler siyasalın ne olduğuna ve neye hizmet etmesi gerekliliği ile ilgili olarak kendisinden sonra gelen Schmitt gibi düşünürleri etkilemiştir.

Schmitt'in Marksizm'e dair düşünceleri aynı dönemde siyasal mücadele yürüttüğü devrimci teorisyenler olan Lenin ve Mao üzerinden de devam etmiştir. Partizan Teorisi kitabında, siyasal düşmanlığın ve savaşın Lenin'e ve Mao'ya göre değişim göstermesini inceleyerek siyasi ve coğrafi farkları da ortaya koymaya çalışmıştır. Schmitt'in Partizan Teorisi, gerçek bir düşmanlık barındırarak siyasallığı

bu sayede sağlar veya siyasallığı sağladığından dolayı gerçek düşmanlık üzerinden mücadelesini sürdürür. Ancak, Lenin'e göre ise savaş mutlak düşmanlık barındırır. Schmitt'in Lenin'i "profesyonel devrimci" olarak nitelendirmesi de buradan gelmektedir. Lenin, Marksizm'in doğası gereği mutlak düşmanı var eder ve mutlak düşman ortadan kaldırılıncaya kadar savaş sürdürme düşüncesindedir. Schmitt, Lenin'in bu yaklaşımının, düşmanla kurmuş olduğu ilişkiden dolayı, siyasal olmadığını öne sürer. Mao'yu ise gerçek bir partizan savaşçısı olarak nitelendirmektedir. Hem toprağı bağılıktan dolayı hem de mutlak düşmanın varlığı, Mao'yu siyasal olarak nitelendirmek için Schmitt açısından yeterlidir.

Gramsci, proletarya diktatörlüğü ile genel iradenin yansıdığı ve doğrudan halkın belirleyici olduğu bir diktatörlük modeli tahayyül etmektedir. Schmitt ise diktatörlük modelini, halkı belirleyen ve genel iradeyi oluşturan bir zemin üzerinden yükseltmektedir. Schmitt, bilinçli olarak proletarya diktatörlüğünün bahsedilen yönlerini görmezden gelerek, diktatörlük ifadesi üzerinden bir kavramsal açıklama yapmaya girişmiştir. Proletarya diktatörlüğünün teorik nitelikleri Schmitt tarafından ideolojik nedenlerden dolayı manipüle edilmiştir. Schmitt'in asıl olarak yapmak istediğı, kurmuş olduğu modelin, teorik dayanağını karşıt zemin üzerinden kurarak, kendi siyasal değeri sisteminde meşru hale getirmeye çalışmaktır.

3.3.2. Gramsci: Faşizm Üzerine

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa devletlerinde görülen ekonomik ve yönetsel krizin çözülebilmesi için ülkelerin içinde bulundukları siyasal koşullar ışığında çeşitli kriz çözücü aktörler devreye sokulmuştur. Savaş sonrası bu çözüm yolları genellikle iki uç nokta üzerinden değerlendirilmiştir. Rusya'da gerçekleştirilen Sosyalist devrimin Avrupa'da yaratmış olduğu hareketliliğin karşısına İtalya ve Almanya başta olmak üzere faşist hareketler çıkarılmıştır. Burjuvazi, egemen güç olarak, gücünü kaybetmemek adına faşist hareketleri destekleyerek, burjuva demokrasinin ilerleyen dönemlerde işleyebilir bir sistem olarak devam edebilmesi için içinde bulunulan tarihsel koşullara göre, özgürlükçü ve demokratik işleyişin askıya alınabileceğini göstermiştir. Faşizme ortam hazırlayan ve faşizmin işlediğı her türlü suça karşı burjuvazinin savunusu yukardaki gibi olmuştur. Sosyalist bir devrime karşı, burjuva devleti, temel ilkelerini devrime karşı savaşmak için değiştirmekten

kaçınmayacağını göstermiştir. Bu durum, ekonomik ve siyasi krizlerin baş gösterdiği her tarihsel dönemde sıkça başvurulmuş bir yol olarak önümüze çıkmaktadır. Gramsci'nin faşizm analizi de bu durumu ortaya koyabilmek adına temel başvuru kaynaklarından. İtalya'nın içinde olduğu kriz koşulları, savaş sonrasında kendini daha da belirgin hale getirmiştir. "Savaşı izleyen yıllarda baş gösteren kapitalist kriz, aynı zamanda, üniter devletin çöküşünün akut bir biçimine bürünmüş ve böylelikle kafa karıştırıcı bir yurtsever ideolojinin yeniden doğuşunu teşvik etmişti; dolayısıyla da -işçi sınıfının 1920'de İtalyan toplumunun üniter ulusal ihtiyaçlarını karşılamaya muktedir olan bir devleti kendi araçlarıyla yaratma görevini yapamamasının ardından- Faşist çözümden başka bir çözüm söz konusu olmadı" (Gramsci, 2018a: 168). Birinci Dünya Savaşı sonrasında İtalya'da baskı ortamının varlığı, sosyalist işçi topluluklarını harekete geçirerek sendikal faaliyetlerin ve işçi eylemlerinin yoğun olduğu bir döneme yol açmıştır. Bu hareketliliğin varlığından rahatsız olan İtalyan devleti, yasa dışı ve silahlı faşist grupları devreye sokarak bunları desteklemeye ve fabrika konseylerini dağıtmaları için teşvik etmeye başlamıştır. Bu silahlı gruplar, işçi direnişlerini dağıtacak güce ulaştıklarında aynı zamanda siyasal olarak da iktidara geçebilecek kadar güçlenmiş hale gelmişlerdir. Dolayısıyla, burjuva devleti olası bir sosyalist devrime karşı her zaman kontrol altında tutabileceği ve ekonomik çıkarlarını daha da sağlamlaştırabileceği faşist hareketleri desteklemeye her zaman hazırdır.

Gramsci, 1920'de faşizmin ne olduğuyla ilgili erken bir dönemde ileriye dönük olarak bir tanımlama yaparak, faşizmle birlikte devletin geçireceği dönüşümün nasıl olacağını ve faşizme karşı mücadele edecek birlikleri önceden harekete geçirmeyi amaçlamıştır. Faşizmin, iktidara geleceği tahmini üzerinden, Komünist Parti'nin bunu engelleyecek stratejileri yani devrimi en kısa yoldan yapacak gücü elinde toplaması gerekliliği üzerinde durmuştur. Gramsci'ye göre faşizm:

"Bu 'reaksiyon' katışıksız biçimde İtalyan değildir; uluslararası bir fenomendir, çünkü kapitalizm yalnızca İtalya'da değil, ama bütün dünyada üretici güçlerle uyumlu olmaktan çıkmıştır. Komünist parti oluşumunun katışıksız biçimde İtalyan olmaması gibi, aynı şekilde 'faşizm' fenomeni de katışıksız İtalyan değildir. 'Faşizm' devlet restorasyonunun, yani, kapitalist reaksiyonun yeniden canlanmasının, proleter sınıfın en temel gereksinimlerine karşı kapitalist savaşının sertleşmesinin hazırlık evresidir. Faşizm kapitalist şiddetin illegal

yönüdür: devletin restorasyonu bu şiddetin legalizasyonudur (göreneğin hukuka öngeldiği, iyi bilinen bir tarihsel genellemedir). İtalyan faşizmi, Avanti!’nin Milano ve Roma bürolarını, Proletario’nun Pula’daki ve Lavoratore’nin Trieste’deki bürolarını ateşe vermiş ve hiçbir faşist cezalandırılmamıştır. Restore edilmiş devlet artık büro yakmayacaktır; ‘legal’ araçlarla baskı yapacaktır. Faşizm, Emek Meclisleri’ne ve sosyalist belediye konseylerine saldırmıştır; restore edilmiş devlet Emek Meclisleri’ni ‘legal yoldan’ dağıtacaktır. Faşizm işçi sınıfı militanlarını katlediyor; restore edilmiş devlet onları ‘legal yoldan’ zindana gönderecek ve ölüm cezası da restore edildiğinde, yeni hükümet işlevcisi -cellateliyle onları ‘yasal yoldan’ öldürecektir (Gramsci, 1998: 132-133).

Buna göre devlet, alacağı yeni pozisyon için faşist araçları kullanmaktadır. Halkın, sadece belirlenen konulardaki demokratik katılımını sağlayacak olan bir gücün devreye sokulmasıdır. Faşizmin uzun vadeli olarak getirisi, burjuva demokratik devletin halk tarafından kabulünü ve belirli ölçüde tanınan hakların halk tarafından kolay bir şekilde benimsenmesini sağlamaktır. Siyasal dizaynın yanı sıra ve asıl olarak tüm bu gelişimleri belirleyen etken ise kapitalist piyasa üretiminin kesintisiz bir şekilde sürdürülmesidir. Burjuva devletin, üretici güçleri kontrol altında tutması sistemin devamlılığı için, üretimin yeniden üretilmesi için başat roldedir.

Gramsci’nin faşizm analizinde yeni olan şey, küçük burjuvazinin üstlendiği rolü göstermesidir. Küçük burjuvazinin gerici ve elindekileri kaybetmekten korktuğu için saldırgan tavrı, faşizmin gelişimi için ve egemen güç olan burjuvazinin kontrolü yeniden sağlayabilmesi için silah olarak kullanılmıştır. Devlet destekli bu silahlı gruplar, işçi direnişlerini ve sosyalist oluşumların gücünü kırmada başarılı olarak iktidarı ele geçirmişlerdir. Kitlelerin çaresizliğinin en yüksek noktaya ulaştığı anda karizmatik ve mitsel ögelere sahip bir kurtarıcının ortaya çıkması için en uygun ortam oluşmuş hale gelir. İşte bu noktada, Mussolini’nin ortaya çıkışı ve sosyalistlerin daha önce kazanmış olduğu sendikal hakları ortadan kaldırma vaadi, sermayenin, iktidarı faşistlere bırakması için uygun şartların oluşmasından kaynaklanmaktadır. “Faşizmi incelerken, sınıflı toplumun büyük çıkarlarının ve ayrıcalıklarının silahlı mücadelesi olarak, onun ayırıcı özelliği olan şiddet ögesi hemen karşımıza çıkmaktadır. Faşizm, burjuvazinin tüfek sorununu kendi yararına çözme biçimidir. Kitlelere karşı açık yıldırı yöntemidir yani” (Macciocchi, 2000: 17). Faşizmin en temel aracı şiddettir.

Faşistler için liderin mitsel oluşu kadar şiddete yüklenilen anlam da mitseldir ve bu yüceleştirilmiş şiddet, faşist gücün sürekli olarak artmasına ve destekçi toplamasına yaramaktadır. Çaresiz kalan kitleler bu şiddet sayesinde kendilerini güçlü hissedebilecekleri bir alan bulmuş olurlar. Şiddetle olan bu bağlılık eylemlerin de sürekli olmasını beraberinde getirir. Faşist hareketlerin ortaya çıkış koşulları, toplumsal olarak kriz anlarında daha belirgindir çünkü insanlar kendilerini ait ve güvenli hissedebilecekleri bir oluşumun içinde olmak isterler. İnsanların en temel ihtiyaçlarına seslenerek kitleselliğe ulaşmaktadırlar. Her ne kadar, sermayenin isteklerini yerine getirmek için mücadele ediyor olsa da bu mücadelenin kökeninde insanı doğrudan etki altına alan argümanlara sahiptirler. Gramsci'nin, Mussolini'yi tanımlarken kullandığı ifadeler aynı zamanda faşizmin ne olduğunun da bir cevabıdır.

“Onun ağzı-kalabalık ve aldatıcı devrimciliği kendi çevresinde küçük-burjuvaziyi harekete geçirmeye yönelik bütün bir değerler dizisine dayanır. Faşizm, kapitalizmin çıkarını koruduğu sürece, küçük-burjuvazinin ruhuyla belirir. Temel bağlantısı, sınıfların varlığının inkarına ve eski köylü, Katolik, sanayi öncesi ve küçük burjuva geleneğine bağlı bir halk eşitliği kesinlemesine dayanmaktadır, büyüklük efsanelerini benimser, İtalya'da Roma İmparatorluğu'nu, Almanya'da *Blut und Boden* (kan ve toprak) gibi inanışları savunur. Buyurgan kişiliğin, *Şef'in*, *Kurtarıcı-Efendi'nin*, *Duçe'nin*, *Führer'in* tarihsel bir zorunluluk olduğunu kabul ettirir. Halk, kesinlikle, bir *yol gösterici* (condottiere) tarafından yönlendirilmeli, hiyerarşi, aile yapısından ırka, kadına dek toplumun bütün kesimlerine uzanmalıdır. Bu hiyerarşinin dışında kalanlar yalnız Yahudiler, bozguncular, kadınlar ve komünistlerdir. Bir Sadizm-maşosizm itkisiyle, en önemli gereksinimler geriye atılmakta, onların yerine büyüklüğün yazgısını üstlenecek olan otoriteye karşı inanç-özveri geçirilmektedir” (Macciocchi, 2000: 18-19).

Faşizm, işte bu moral ve ilkelere dayanmaktadır. Faşizmin evrenselliği bu nedenlerden ileri gelmektedir ancak faşizmin ortaya çıkışının bölgesel oluşu, o ülkenin içinde olduğu ekonomik ve siyasal krizlerden yani hegemonyanın bunalıma girmesinden kaynaklanmaktadır. Ve bu bunalımın ortaya çıkışı, o ülkedeki burjuvazinin, üretici güçlerle olan ilişkisinin seyrine göre değişmektedir. Bunalıma verilen tepkinin seyri de buna bağlı olarak değişmektedir.

Gramsci'nin İtalya'da faşizm tehlikesinin erken dönemde farkına varması ve sonrasında uygulanacak olan stratejilere dair fikirler vermesi onu parti içindeki diğer liderlerden ayıran en belirgin durumlardan birisidir. Gramsci, faşizmin, burjuva devletinin lehine olan bir ilerletici güç olduğunu savunmaktadır. Faşizm, kapitalist piyasanın aksamaya başladığı dönemlerde, sendikaların, işçi konseylerinin ve halkın geriye kalan demokratik kazanımlarını yok etmek için saldırıya geçen ve burjuva devletini olduğundan daha güçlü bir noktaya ulaştıran bir güç olarak tanımlanmıştır. “Gramsci, ‘Niçin yenildik?’ diye sormakta ve faşizmi, yalnız -III. Enternasyonal’in dar ve saf çözümüne göre- kapitalizmin silahlı ordusunun bir tepkisi olarak değil, kitlelere, özellikle küçük-burjuvalara el atmayı amaçlayan uzun bir üstyapı savaşı olarak çözümleyen ilk düşünür olmaktadır” (Macciocchi, 2000: 13). Gramsci'nin faşizm hakkındaki bu düşünceleri, İtalyan Komünist Parti'nin geneli tarafından kabul görmemiştir, onlara göre faşizm, geçici bir aşamadır ve bu aşama tamamlandıktan sonra ortadan kalkacaktır. Gramsci'ye göre bu pasif duruş, faşizme karşı bir hareketin geliştirilmemiş olması daha büyük bir yıkımı da beraberinde getirecektir. Gramsci'nin 1922'de Komünist Parti'nin Roma Kongresi'nde dile getirdiği ‘faşizmin, kapitalizmin gelişiminde doğal evre’ olduğu düşüncesi o zaman kabul görmemiş ancak Mussolini iktidara geldikten ve daha da güçlendikten sonra 1926 yılında yapılan Lyon Kongresi'nde kabul edilen bir değerlendirme olmuştur (Macciocchi, 2000: 16). Gramsci faşizm değerlendirmesinde, başrole koyduğu küçük burjuvazinin gericiliğini ve yıkıcılığını ‘maymun insanlar’ adlı köşe yazısında ortaya koymuştur:

“Resmen ‘faşizm’ diye nitelenen, küçük-burjuvazinin bu etkinliği devlet çerçevesi açısından da sonuçsuz kalmadı. Parlamento kurumunu yozlaştırdıktan ve iflas ettirdikten sonra, küçük-burjuvazi şimdi de öteki kurumları, devletin dayanaklarını, orduyu, polisi, yargıyı yozlaştırıyor ve iflas ettiriyor. Herhangi bir kesin amaç olmaksızın (bir kesin amaç, yeni bir devlet yaratmak olsa gerekirdi ama ‘Maymun İnsanlar’, yasalar koyma ve bir devlet kurma konusundaki kesin yetersizlikleriyle karakterize edilirler), amaçsız bir yozlaştırma ve yıkım. Kendisini savunmak için mülk sahibi, asıl doğasını gizlemek amacıyla, ‘devrimci’ politik tutumlar benimsemesi ve mülkiyetin en güçlü savunucusunu, yani devleti, yıkması gereken özel bir örgütü finanse ediyor ve destekliyor. Mülk sahibi sınıf parlamento örneğinde işlediği hatanın aynısını, yürütme erki

karşısında (vis-a-vis) da yineliyor: kendi devlet kurumlarını ‘Maymun İnsanlar’ın, küçük burjuvazinin, histerik heveslerine terk ederse, devrimci sınıfın saldırılarından korunmak için kendisinin daha iyi donatılmış olacağına inanıyor” (Gramsci, 1998: 141).

Gramsci, burjuvazinin ve devletin, küçük burjuvazi ile olan ilişkisini devrimci işçi sınıfının saldırılarına karşı güç toplamak adına ve küçük burjuvazinin gücünü devrimci güçleri ortadan kaldırmak için kullandığını belirtmektedir. Küçük burjuvazinin bu yıkıcı gücü, devleti devrimci güçlere karşı daha dirençli hale getirmek için kullanılmıştır. Kazanılmış bütün hakları ortadan kaldırmayı ve burjuvazinin üretici güçler üzerindeki hakimiyetini yeniden sağlamak adına bu tarz bir iş birliği yapılmıştır.

Sonuç olarak Gramsci için faşizm, burjuva devletinin yaşadığı kriz dönemlerinde örgütlenmiş işçi sınıfına ve halka karşı olarak, mücadeleler sonrasında kazanılmış olan sendikal ve demokratik hakları yok etmek ve işçi sınıfının burjuvazinin çıkarlarının hizmetçisi olarak varlığının devam etmesini sağlamak için gerici ve anti-komünist silahlı gruplarla iş birliğinin sonucunda oluşan siyasal düzeni ifade etmektedir. Kapitalizmin bir gelişim evresi olarak nitelendirilmektedir. İşçi sınıfının elde ettiği hakları elinden alarak daha sonrasında, sadece burjuva devletinin belirlemiş olduğu sınırlar içinde bir ekonomik ve siyasal yaşamın yolu açılmış olur.

“Üniter devletin köklendiği andan itibaren İtalyan egemen sınıflarının kendilerine amaç edindikleri şey, çalışan halk kitlesini boyunduruk altında tutmak ve onları -sanayi ve kır proletaryası etrafından örgütlenerek- eksiksiz bir toplumsal ve siyasal dönüşümü gerçekleştirebilecek devrimci bir güç olmaktan ve proleter bir devleti vücuda getirmekten alıkoymak oldu. Ne ki kapitalizmin yapısal zayıflığı, onu, burjuva sınıfının ekonomik eğilimini homojen olmayan gruplar arasındaki uzlaşmalardan elde edilen birliğe dayandırmaya itti. İtalyan toplumuna hükmeden farklı gruplar arasındaki her uzlaşma biçimi, gerçekte ülke ekonomisinin şu ya da bu kısmının gelişmesinin önünü kesen bir engel haline gelmektedir. Bu suretle ortaya çatışmalar çıkmakta ve nüfusun çoğunluğundan yeni reaksiyonlar gelmektedir; kitleler üzerindeki baskıyı artırmak zorunlu olmaktadır, sonuçta kitleler de devlete isyan ederek mobilize olma doğrultusunda giderek daha bir kati eğilim oluşturmaktadır” (Gramsci, 2018a: 177-178).

Gramsci, burjuva devletinin kitlelere karşı takınacağı tutumun niteliklerini belirtirken, işçilerin bu duruma vereceği tepkiyi de doğal olarak belirtmektedir. İşçi örgütlenmelerinin ve sonrasında yürütülen mücadelelere karşı ise devletin bir sonraki hamlesi ise faşizm olacaktır. Gramsci, bu durumu, devletin farklı gruplarla iş birliği yapması şeklinde ifade etmiştir. “İşçi sınıfını hareketsiz kılmak için ve parçalayıp dağıtmayı kendisine görev bellemiş silahlı bir tepki olarak Faşizm, geleneksel İtalyan egemen sınıf politikalarının çerçevesine kapitalizmin işçi sınıfına karşı vermiş olduğu mücadeleye uygun düştü” (Gramsci, 2018a: 180). İtalya’da faşizm, burjuva devletinin içinde olduğu kriz koşullarından çıkabilmesi için kurtarıcı rolünü üstlenmiştir. Devleti, işçi örgütlerine ve halka karşı daha güçlü bir konuma yerleştirmek ve sınıfsal çıkarları korumak için imdada yetişen faşistler, gelişimlerini sürdürdükçe, faşizm destekçileri olan küçük burjuvazi ve köylüler de ekonomik ve siyasal olarak daha fazla söz sahibi olmaya başlamış; proletaryanın güç kaybetmesi çok daha şiddetli ve ölümcül hale gelmiştir.

Gramsci ve Schmitt, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa’nın siyasal ve ekonomik krizinin en yoğun hale geldiği dönemde içinde bulundukları siyasal koşulları kendi düşünce sistemleri lehine değiştirmeyi amaçlayan iki düşünür olarak bu anlamda bir ortaklık içindedirler. Gramsci, faşizmi, Schmitt ise Marksizm’i ele alarak, düşman olarak gördükleri bu cephelere karşı yürütülmek istenen siyasal mücadelenin niteliklerini ortaya koymaya çalışmışlardır. Bu noktada belirtilmesi gereken fark ise Schmitt’in Marksizm’e karşı duruşunun en büyük destekçisi devlettir. Schmitt’in eleştirilerini yaparken pratik bir siyasal mücadele içinde olmaması teorik anlamda karşı çıkışını icra eden bir devlet gücünün varlığı, konforlu bir mücadele biçimi olarak yorumlanabilir. Ancak Gramsci açısından bakılacak olursa, Gramsci, Mussolini iktidarının başlangıcından itibaren faşizme karşı yürütülen mücadelenin ön saflarında ve doğrudan sahada olan bir teorisyen olarak karşımıza çıkmaktadır. Gramsci ve diğer sosyalist liderler o dönem İtalya’ında ya öldürülerek ya da hapse atılarak etkisiz hale getirilmekteydi.

Gramsci, faşizme karşı mücadele edilmesi için demokrasi savunucularının bir araya gelmesi gerekliliği üzerinde durarak bir birlik sağlama düşüncesindedir. Bu düşünceyi Schmitt’in bakış açısıyla yorumlarsak, işçi sınıfının karşısında konumlanan

diğer gruplarla faşizme karşı savaşmak için bir araya gelmesi, mutlak düşmana karşı, gerçek düşmanla iş birliği anlamına gelmektedir. Bu durum Schmitt açısından siyasal dost-düşman ilişkisini ortaya koymaktadır. Ayrıca, işçi sınıfının diğer toplumsal gruplarla bu tarz bir iş birliğine girmesi, onlara öncülük ederek siyasal bir birlik olmak için hegemonyanın uygulanması için uygun bir zemin hazırlamaktadır. İşçi sınıfı, hegemonik faaliyetlerle ve güçlü örgütlenmesiyle diğer toplumsal gruplara önderlik edebileceğini gösterebilir hale gelecektir. Faşizm, sadece kendi örgütlenmesini değil ona karşı savaşanların da örgütlenmesini sağlamaktadır. Gramsci'nin faşizme karşı mücadelesinin kilit düşüncesi burada yatmaktadır. İşçi sınıfının bu hegemonik faaliyetine de Schmitt'in egemenlik düşüncesiyle yaklaşacak olursak; olağanüstü hallerde karar verebilen ve kitleleri kendi etrafında toplayabilen güç olarak işçi sınıfı egemen güç haline gelmiştir. Egemen güç aynı zamanda içinde olduğu koşulların olağanüstülüğünü de karar veren güçtür. Egemenliği de tam bu noktadan ileri gelmektedir. Gramsci'nin hegemonya düşüncesi, Schmittçi yaklaşımla, işçi sınıfının nasıl egemen güç olacağını ortaya koymaktadır.

3.3.3. Halkın Devletine Karşı Devletin Halkı

Devletin mi halka göre halkın mı devlete göre konumlanması ve belirlenmesi sorusu siyasal teorinin sürekli olarak dönemin koşullarına göre cevap aradığı temel bir konu olmuştur. Bu açıdan aynı tarihsel koşullarda iki farklı düşünceden iki teorisyenin karşılaştırılması imkânı, belirli bir çerçeveden bu sorunun yanıtını ortaya koyma çabasının bir ürünü olarak değerlendirilebilir. Bu çerçeve, Gramsci'nin ve Schmitt'in devamcısı oldukları siyasal geleneklerin, siyasal krizin var olduğu bir atmosferde, temsil ettikleri düşüncelerin bu krize karşı nasıl bir tepki vereceği ve doğal olarak iktidarın ele geçirilmesi için nasıl bir yol izlenmesi gerektiğini düşünen ve bunun için çalışmalar yürüten bu iki düşünür açısından belirlenmiştir. Buna göre, halkın ve devletin konumlanmasında asıl belirleyici etken kriz koşullarının varlığıdır. İki düşünürün de çıkış noktası, kriz koşullarında yürütülmesi gereken siyasal faaliyetler üzerine olmuştur. Siyasal kriz, devletin ve halkın birbirlerine karşı konumlanmasında yaşanan değişimlerin temel belirleyicilerindendir. Nasıl belirlediği sorusu ise Gramsci ve Schmitt tarafından cevaplandırılmaya çalışılmıştır.

Halkın devletine karşı devletin halkı formülasyonu üzerinden Gramsci ve Schmitt'in iktidarın nasıl kurulması gerektiğine dair düşünceleri, geliştirmiş oldukları kavramların pratiğe dökülerek bir siyasal mücadelenin de yöntemlerini ortaya koymaktadır. Schmitt'in siyasal olanı belirleyen egemen düşüncesine göre, olağanüstü koşullarda siyasal karar alabilen bir lider, kendi egemenliğini de ilan etmiş olarak halk üzerinde egemen olma koşullarını sağlamaktadır. Karar alma aşamasından sonra halkın, alınan bu kararlara göre inşa edilmesi yani belirli sınırlar içerisinde belirlenmiş düşmana göre homojen bir halk yapısına kavuşturulması amaçlanmaktadır. Schmitt'e göre siyasal kararın alınmasında en belirleyici etken olan dost-düşman ilişkisine dair verilecek olan karardır. Düşmanın belirlenmesi, bu kararı veren egemenin, egemen olmasından ileri gelerek verilmesi bakımından tüm halkı da bu düşmanlık ilişkisine mecburen veya gönüllü olarak katılması ile bağlantılıdır. Halk olarak inşa edilen yapı, Schmitt açısından egemenin almış olduğu kararlara göre gelişen ve sürekli olarak egemen gücün veya liderin liderliğini üretmek için var olan bir yapıdan ibarettir. Halkın birliğini ve liderliği sürekli olarak üretmesinin koşullarından biri de düşman olarak belirlenen gruplarla olan ilişkilerin değişkenliğidir. Bugünün düşmanı yarının dostu olabilirken bugünün dostu yarının düşmanı olabilir. Schmitt, siyasal olanın güncelliğini ve devamlılığını sağlayabilmek adına dost-düşman arasındaki ilişkiyi kaygan bir zemine yerleştirerek devlete günün koşullarına göre karar alabilmesi için geniş bir hareket alanı tanımaktadır. Bu anlamda düşman kamusal nitelik taşıdığı için kişisel bir düşmanlıktan söz edilemez. Siyasal düşman, “*hostis*” olarak veya duygularla ifade edilen bir düşmanlıktan söz etmez. Buna göre Schmitt bu noktada Machiavelli tarzında bir siyasetin devamcısı olarak görülmektedir. Siyasetin etik ve kutsal alandan ayrılması, devleti ve lideri karar alma konusunda sınırlandırmalardan azade kılan üst bir noktada sınırsız bir gücü ifade etmektedir. Schmitt'in ‘Siyasi İlahiyat’ metniyle ortaya koymaya çalıştığı, devletin ve liderin, ilahi bir güç yerine konarak egemenliğini var etme düşüncesi tam da siyasetin etik değerlerden arındırıldığı düşüncesinden hareketle ilgili bir konuyu işaret etmektedir. Devletin ve liderin sınırlandırılmamış olması, halkın inşa edilmesi esnasında halkla kurulan ilişkiden ileri gelmektedir. Halk, tıpkı dini değerlere olduğu gibi devlete bağlı kılınarak buyruklara yani yasalara eksiksiz ve sorgulanamaz bir inançla katılım sağlamaktadır.

Schmitt, egemen tarafından olağanüstü koşullarda alınan kararları siyasal olan olarak belirtirken halkın, bu siyasal olan çerçevesinde sınırlandırılarak inşa edilmesi gerekliliğini de ifade etmektedir. Schmitt esasında halkın kurucu gücünden bahseder ancak bu halk belirli bir çerçeve içinde kurucu güç olarak değerlendirilmektedir. Egemenin, egemen olarak var olabilmesi için halk desteğine sahip olması gerektiği durumundan hareketle demokratik bir diktatörlük modeli ortaya koyarak, diktatörün halk desteği sayesinde demokratik niteliğe ulaşacağını ifade etmektedir. Demokratik diktatör, kendisini egemen olarak kabul eden halkı inşa ederek bir kurucu güç desteğini sağlamaktadır. Dolayısıyla Schmitt, demokratik diktatörlük modeliyle kendi iktidar alanını kuran, mutlak ve sınırlanamaz bir egemenlik alanı oluşturmayı amaçlamaktadır. Halk bu noktada diktatörün, demokratiklik maskesi olarak görülmektedir. Schmitt'in demokratik diktatörlük düşüncesi homojenize edilmiş, belirlenmiş bir halk üzerinden kendi kendisini inşa etmeyi hedeflemiştir. Schmitt, devletin amaç olarak görüldüğü ve kendi halkını inşa eden bir egemenlik düşüncesine sahiptir. Devletin halk inşası bu modele göre gerçekleşmektedir.

Devletin halkı inşa etmesine karşılık olarak ele almaya çalışılan diğer konu ise halkın devletini kurmasıdır. Halkın ortaklaşmasının bir sonucu olarak devletin bu ortaklaşmanın bir ürünü olarak gelişmesi, Gramsci'nin devrimi gerçekleştirmek için gereken siyasal mücadelelerin sonucunda ortaya çıkması gereken bir durumu ifade etmektedir. Gramsci, İtalya'da sosyalist bir devrim için hangi siyasal eylemlerin yürütülmesi gerekliliği üzerinde çalışmalarını ve mücadelesini sürdürmüştür. Schmitt'te olduğu gibi Gramsci'de de bu koşulları belirleyen temel etken kriz koşullarının varlığıdır. Siyasal ve ekonomik yönetilemezlik durumu farklı çevrelerin iktidar mücadelesine girişmesi için bir imkan olarak değerlendirilebilir. Ortak amaç, devletin yürütemediği siyasal liderliği ele geçirmektir.

Gramsci'nin hegemonya, tarihsel blok, sivil toplum-politik toplum gibi kavramlarla kapitalist devletin siyasal iktidarı nasıl elde ettiği ve bu iktidarı nasıl sürdürdüğünün analizini yapmaya çalışarak bunun karşısında bir sosyalist devrim mücadelesi geliştirmeye çalışmıştır. Gramsci, sosyalist devrimin gerçekleşebilmesi için geliştirmiş olduğu kavramlarla yol haritası çizerek bir yöntem ortaya koymuştur. Bu kavramlardan en önemlisi olarak görülen hegemonya, işçi sınıfının ve devrimci

partinin liderliği nasıl ele geçireceğini açıklamaya çalışarak devrime giden yolun taşlarını döşemek için uygulanması gereken siyasal mücadelenin niteliklerini tanımlamaktadır. Gramsci, egemen sınıfın, devlet gücüyle birlikte halk üzerinde kurmuş olduğu hegemonyanın yani ekonomik, siyasal ve kültürel liderliğin el değiştirerek devrimin gerçekleşeceğini savunmuştur. Ezilen sınıfları bir araya getirebilecek güçlü bir siyasal liderliğin ancak devrimci parti aracılığıyla olacağını ve devrimci partinin de geniş kesimlerin çıkarını sağlayabilecek politikalar yürütmesini savunmuştur. İşçi sınıfı, diğer ezilen kesimleri kendi etrafında toplayabilecek güçlü bir duruş sergileyerek ortak çıkarın sağlanabileceği bir liderlik ortaya koyma zorunluluğu içindedir. Gramsci'nin güçlü lider figürü, Machiavelli'nin “prens”inden hareketle “modern prens”tir. Modern prens, devrimci partiyi ifade etmektedir. Gramsci'nin modern prens olarak devrimci parti düşüncesi, halkın genel iradesinin tek bir kişide toplanmasından ziyade kolektif birlik içinde halkı da içerek liderliği sağlamasına dayanmaktadır. Modern prens, genel iradenin oluşturmuş olduğu bir yapı olarak görölmektedir. Devrimci parti, hegemonyayı sağlayabilmek adına halkı bilinçlendirme görevini üstlenmektedir. Halkın kendi iradesiyle bilinçlenme koşullarının yaratılması en önemli hegemonya faaliyetlerinden biri olarak değerlendirilebilir. Çünkü Gramsci için “kendiliğinden” gelişen devrimci hareketin varlığının koşullarını oluşturmak, devletin halk tarafından inşa edilmesinin en önemli aşamasıdır. Gramsci'ye göre işçi sınıfı, sosyalist devrimi gerçekleştirerek proletarya diktatörlüğünü kurabilmek adına toplumun geniş kesimlerini kapsayacak bir siyasal liderliği üstlenmek zorundadır. İşçi sınıfı, egemen sınıfın yürütmüş olduğu hegemonik faaliyetler sonucunda elde ettiği iktidarı yerinden edecek devrimci bir stratejiyle kendi hegemonyasını kurabileceği bir siyasal ortam yaratmayı amaçlamaktadır. İşçi sınıfı, devletin ve burjuvazinin krize girdiği anlarda bu durumu lehine değerlendirebilecek olursa eğer, Schmittyen bir söylemle, kriz anında siyasal karar alabilirse egemen güç olarak kendisini ilan etmiş olur. Gramsci, Schmitt'le aynı şeyleri aynı biçimde söylemiyor olsa da temelde, siyasal liderliğin ele geçirilmesi açısından kriz koşullarında siyasi hareketin vereceği refleks odaklanması bakımından bir ortaklık içerisindedir.

Gramsci ve Schmitt karşılaştırmasında bu çalışmanın açıklamaya çalıştığı “genel irade” kavramı, iki düşünürün benzerliklerini ve farklarını ortaya koyma

açısından işlevsel bir role sahiptir. Bu iki düşünürün, genel irade kavramı üzerinden yürüttükleri siyaset iki farklı iktidar modelini ortaya çıkarmıştır. Kavramın ele alınışı çıkış noktası bakımından iki düşünür için de aynıdır. Bu ortaklık şunu ifade etmektedir: Liberal bireyciliğe bir karşı çıkış olarak bireysel çıkarların veya çeşitli grupların çıkarlarının tüm halkın çıkarıymış gibi gösterilmesine ve devletin bu çeşitli çıkar grupları karşısında bir güç sağlama aracı olarak görülmesinin yanı sıra birey çıkarlarını devlet çıkarlarından önce gelmesi olarak ifade edilebilir. Son madde daha çok Schmitt açısından dillendirilen devlet merkezli bir bakış açısını göstermektedir. İki düşünür de insan yığınlarını, kitle olarak değil bir kurucu halk gücü olarak ele almayı amaçlamaktadır. Halkın kurucu gücü elde etmesinden sonra bu kurucu gücün kullanılması, devlet çıkarının sağlanması için mi yoksa genel halk çıkarının sağlanması için mi kullanılacağı amacı doğal olarak farklılık göstermektedir. Gramsci açısından genel iradenin varlığı devrimci parti etrafında bilinçlenerek örgütlenen halkın kuracağı proletarya diktatörlüğü ile ortaya çıkacaktır. Proletarya diktatörlüğü, halkın büyük bir kesiminin ortaklaşmasını sağlayan bir çıkar birliği olarak, egemen sınıflara karşı çıkışın, ezilmiş halkların isyanının ve temel yaşam haklarının bile tehlikeye girdiği bir dönemin son bulmasının yolu olarak görülmüştür. Gramsci, örgütlü güçlü bir halkın genel iradesinin inşasının proletarya diktatörlüğünde vücut bulacağını düşünmektedir.

Schmitt ise Rousseau'nun genel iradenin nasıl olması gerektiğiyle ilgili düşüncelerini doğrudan dönemin Almanya'sına uyarlamaya çalışmıştır. Egemenlik düşüncesinin temel dayanak noktası olarak güçlü liderde toplanan halkın genel iradesi, belirlenmiş bir halkı ifade etmektedir. Bu noktada Schmitt, genel iradenin egemenin belirlediği sınırlara göre inşa edilmesi gereken bir kavram olduğunu düşünmektedir. Teorik olarak Schmitt'in ortaya koymuş olduğu devlet modelinde, devlet ve lider belirlenen halkın iradesinin bir yansıması olarak vardır ama pratik uygulamaya bakıldığında amaçlanana hedef, halkın devletin bir yansıması olarak var edilmesi gerekliliği üzerinde durulmuş buna göre politikalar üretilmiştir. Egemen, egemen olmasını sağlayacak bir halkın inşa edilmesi gerekliliğinin farkında olarak homojenize edilmiş bir halk yaratmaya çalışmıştır. Bu sayede egemen, inşa ettiği halk sayesinde egemen olarak kabul edilmiştir. Genel irade, Schmitt açısından doğrudan liderin

bedeninde temsil olunur. Bu noktada, lider halkı kendine göre belirlediği için Gramsci'de olduğu gibi kendiliğinden işleyen bir sürecin varlığından söz edilemez.

Gramsci'nin hegemonyayı sağlayabilmesi için ortaya koyduğu modern prens figürü ve Schmitt'in siyasal olanı belirleyen egemen güç haline gelmesi gibi iktidarı ele geçirmek isteyen iki farklı modelin karşılaştırmasında belirleyici olanın genel iradenin nasıl belirleneceği ve nasıl yansıtacağı olmuştur. Genel iradenin devletle ve liderle olan ilişkisi bu iki düşünürün hem benzerliklerini hem de farklarını ortaya koymaktadır. Kavramın çıkış noktası itibarıyla siyasal liderliğin nasıl kurulacağına teorisyeni olarak Machiavelli zemini üzerinden yükselerek, halkın belirleyici olarak kabul edilmesi ve ardından halka dayalı bir iktidar modelinin benimsenmesi hem Marksizm'in hem de milliyetçiliğin ve muhafazakarlığın sıkça kullandığı bir durumu ifade etmektedir. Bu söylem ortaklığı, pratik olarak kesin çizgilerle ayrıldığı gerçeğini değiştirmemektedir. Marksizm'in özel olarak ise Gramsci'nin devlet ve siyaset düşüncesinde, devleti yönlendiren ve kendi sınıfsal çıkarları için kullanan burjuvaziye karşı verilmesi gereken mücadeleye ve sonrasında halk iktidarının nasıl kurulacağına dair soruların cevaplanması ve yeni yollar aranması çabası mücadelenin yöntemini belirleyen esas etkeni oluşturmaktadır. Milliyetçiliğin, muhafazakarlığın ve faşizmin devlete ve halka dair görüşlerinin bir ekolü olarak Schmitt'de ise devletin ve liderin bir amaç olarak görülerek bunun dışındaki tüm unsurların özellikle de halkın bu uğurda yapması gerekenler üzerinde durulmuştur. Halk, amaçlanan devlet için devletin belirlediği koşullara uygun olarak dizayn edilmesi gereken bir unsur olarak görülmüştür. Sonuç olarak, Gramsci'nin ve Schmitt'in düşüncelerinde krizin varlığıyla birlikte siyasal liderliğin ele geçirilerek, genel iradenin yansıması olan halkın devletine karşı genel iradenin belirli sınırlar içerisinde inşa edildiği tekçi, lider merkezli bir devletin varlığından söz edilmektedir.

SONUÇ

Siyasal teoride sıkça tartışılan ve kullanılan hegemonya, egemenlik ve siyasal olan kavramları Gramsci ve Schmitt'ten bağımsız olarak tartışılmaya çalışılsa bile yine onların belirlediği anlamda bir çerçeve içinden tartışılıyor olması bu kavramların bu düşünürler açısından ele alınması için yeterli sebep olarak değerlendirilebilir. Bu kavramları incelerken, Gramsci'nin ve Schmitt'in aynı dönem içerisinde, Avrupa'da yaşanan ekonomik siyasal krizler karşısında farklı cephelerden dahil olsalar bile ortak bir amacın varlığı, devletin ve iktidarın nasıl ele geçirileceği konusunda tarihsel referanslar bakımından ortaklaşması, dikkat çekicidir. Schmitt'in siyasal olanı belirleme çabası sonucunda siyasetin bir egemeni ortaya koyma amacıyla yapılıyor olmasına karşılık, Gramsci'nin siyasal olana bakış açısı ise var olan egemenlik ve baskı ilişkilerinin ortadan kaldırılması için mücadele alanlarını yaratmaktır. Bu açıdan Gramsci'nin Marksist bir siyasal olan belirleme çabasından söz edilebilir. Hegemonya ve egemenlik kavramları bakımından yapılacak bir karşılaştırmada ise Schmitt açısından egemenliğin tesis edilmesi demek toplumun her açıdan etki altına alınmasını ve dolayısıyla hegemonyanın da sağlandığını veya sağlanması için belirli dayatmaların uygulanabileceğini ifade etmektedir. Gramsci açısından ise egemenliğin sağlanmış olması hegemonyanın da sağlandığı anlamına gelmez. Gramsci, siyasal liderlik için önce halkın kabulü yani hegemonyanın sağlanması gerekliliği üzerinde durmaktadır. Gramsci, hegemonya sağlandıktan sonra ise halkla birlikte, halkın egemenliğinin kurulabilmesi için gerekli koşulların oluşacağını savunmaktadır.

Devletin halkı ve halkın devleti arasındaki ilişkiye Gramsci ve Schmitt arasındaki benzerliklere ve farklılıklara tarihsel kaynakları ve Avrupa'nın geçirdiği siyasal dönüşümler ışığında bakmayı amaçlayan bu çalışma, Gramsci'nin ve Schmitt'in ortak kavramlar zemininden hareket ederek farklı devlet anlayışlarını gözler önüne sermek istemiştir. Schmitt için varılması gereken bir amaç olan devlet, egemen ve hegemon güç olarak kendi halkını yaratmayı hedeflemelidir. Schmitt, demokratik diktatörlük ancak bu şekilde kurulabileceği görüşünü savunmaktadır. Gramsci ise Marksist devlet görüşü gereği kapitalist devleti yıkmayı amaçlamaktadır ancak bunun yerine gelecek gücün komünist topluma geçene dek sosyalist bir devletin yapması gereken, proletaryanın öncü güç olarak kitleleri kendi etrafında

toplayabilmek adına yine egemen ve hegemon güç olabilmesinin yollarını aramaktadır. İki isim arasındaki temel ortaklıklardan biri de Machiavelli'nin Prens figürü ile ortaya koyduğu liderliktir. Çıkış noktası olan prensin sahip olduğu rol ve nasıl bir prenslik yürüteceği ise temel farklılıkların başında gelmektedir. Schmitt, prensin tek egemen güç olarak devletin başında olması gerekliliği üzerinde dururken Gramsci ise prensin kolektif bir varlık yani devrimci parti olması gerekliliği üzerinde durmaktadır. İki farklı prens türü de doğrudan halkı etkilemeye çalışmaktadır. Schmitt'in prensi halkı tamamen kendine tabi görürken Gramsci'nin Modern Prens'i halkla birlikte var olan bir modeldir. Prens halkla birlikte liderlik eden devrimci partidir.

Çalışmanın “Genel İrade” bölümü bu konunun ve çalışmanın genel hatlarını çizen bölümdür. Genel iradenin ortaya çıkış ve tecelli etmesi koşullarının sağlanması arasındaki farklılıklar çalışmanın genel sorularından birini oluşturmaktadır. Aynı tarihsel kaynaklara sahip bu görüşlerin farklı modellerle kendini göstermesi durumu siyasal ve ekonomik olarak dönemsel koşullara bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Buna göre, 19. yüzyıldan beri Avrupa'da liberal politikaların varlığı ve güçlü devletlerde giderek yaygınlaşan siyasal liberalizm karşıtlığının bir göstergesi olarak faşizmin, şaşırtıcı bir sonuç olmamıştır. Özellikle savaş sonrası dönemlerde. Devlet krizinin yoğun olarak yaşandığı ülkelerde iktidar alternatifi olarak ortaya çıkan Marksizm ve faşizm bir güç savaşı içerisindedir. Faşizmin burjuvaziye ve piyasaya olan bağlılığı, liberaller tarafından iyi kullanılan bir özellik olarak siyasal liberalizmin temelleri olan özgürlüklerin kenara itilmesinde sorun olarak görülmemiştir. Marksizm'e karşı elbette faşizm daha işlevsel bir tercih olmuştur. Buna karşılık Sovyetler Birliği'nin kurulması Avrupa'nın diğer devrimci güçlerini hareketlendirerek devrim için gerekli koşulların sağlanabilmesi için hem devletle hem de faşist çetelerle mücadelenin dozunu artmıştır. Bu mücadelenin başarılı olamamasının nedeni, çalışmanın da dikkat çektiği nokta olan, siyasal liderliğin tam anlamıyla sağlanamamasıdır. Gramsci'nin ve Schmitt'in kavramlarına başvurarak açıklanacak olursa, hegemonyanın ve egemenliğin siyasal alanda sağlanamamış olması halkın devrimci güçlerle birlikte mücadeleye girişmesi için uygun şartların oluşmadığının bir göstergesidir. Almanya'da ise Nazilerin iktidara gelişi, halkın arzuladığı güçlü devlet

güçlü lider figürünün ortaya çıkmasıyla birlikte, egemenliğin sağlanarak hegemonyanın tam anlamıyla kurulmuş olmasından kaynaklanmaktadır. Aynı dönemde Alman devrimcilerinin de iktidar için mücadele içinde olmaları ve güçlü siyasal liderliğin gösterilememesi sonucunda halk desteğinin yitirilmesi bu durumu ortaya koymak için yeterli bir örnek oluşturmaktadır.

Bu çalışmada, siyasal düşüncenin önemli bir konusu olan halkla devlet arasında var olan ilişkinin biçimleri arasındaki benzerlikler ve farklılıklar, Gramsci ve Schmitt üzerinden incelenmeye çalışılarak bu konunun tarihsel ve düşünsel sınırları içerisindeki gelişiminin bir noktasına odaklanılmaya çalışılmıştır. Bu odak, siyasal liderliğin kurulma koşulları ve kurulduktan sonra liderliğin devam ettirilmesinin ideolojik dayanaklarıdır. Gramsci'nin ve Schmitt'in egemenlik, hegemonya, siyasal olan gibi kavramlarla ortaya koymak istedikleri asıl mesele, siyasal liderliğe ulaşan yolun niteliklerini ortaya koyarak bir yöntem belirlemeye çalışmaktır. Liderliğin elde edilmesinden sonra var olan devlet yapısı da buna göre bir biçim alarak, halkla olan ilişkisini bu yönteme göre belirlemiştir. Halkın devleti mi devletin halkı mı? Sonuç olarak bu çalışma, bu sorunun, teorik ve tarihsel ortaya çıkış koşullarını incelemeye çalışmıştır.

KAYNAKÇA

- Agamben, Giorgio: Hareket, Çev. Serhat Celal Birdal, 8 Mart 2005 (Çevrimiçi)
<https://viraverita.org/yazilar/hareket>, 21 Haziran 2021.
- Ağaoğulları, Mehmet Ali: **Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2015.
- Anderson, Perry: **Antonio Gramsci: Hegemonya, Doğu-Batı Sorunu ve Strateji**, çev. T. Günersel, İstanbul: Alan Yayınları, 1988.
- Armaoğlu, Fahir: **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997.
- Bendersky, Joseph W: **Carl Schmitt: Theorist for the Reich**, Princeton University Press, 1983.
- Benjamin, Walter: **Son Bakışta Aşk**, Der. Nurdan Gürbilek, İstanbul, Metis Yayınları, 2012.
- Bezci, Bünyamin: **Carl Schmitt' in Politik Felsefesi**, İstanbul, Paradigma Yayıncılık, 2006.
- Bookchin, Murray: **Devrimci Halk Hareketleri Tarihi Spartakistlerden İspanya İç Savaşına**, Çev. Akın Sarı, Ankara, Dipnot Yayınları, 2014.
- Buci-Glucksmann, Christine: "Hegemony and Consent", içinde **Approaches to Gramsci**, Der. Anne Showstack Sassoon, Londra, Writers and Readers Publishing Cooperative, 1982, s. 116-126.

- Buttigieg, A. Joseph: “Önsöz”, içinde **Hapishane Defterleri**, Cilt 1, Ed. Joseph A. Buttigieg, Çev. Ekrem Ekici, İstanbul, Kalkedon Yayıncılık, 2011, s. 9-90.
- Clausewitz, Carl Von: **Savaş Üzerine**, Çev. Selma Koçak, İstanbul, Doruk Yayınları, 2015.
- Cornay, Martin: “Gramsci ve Devlet”, Çev. Mehmet Yetiş **Praksis Dergisi**, Sayı: 3, 2001, s. 252-278.
- Çelebi, Aykut: **Devlet, Toprak, Egemenlik: Carl Schmitt’in Düşüncesinde Siyasal Kavramı ve Kurucu İktidar Sorunu**, Ankara, İmaj Yayınevi, 2008.
- Demir, G. Göymen, A.Y.: “Antonio Gramsci’nin Organik Bütünlük Anlayışı Çerçevesinde Devrimi Yeniden Düşünmek”, **Praksis Dergisi**, Sayı: 27, 2012, s. 85-107.
- Dotti, Jorge E.: “Karl’dan Carl’a Bir Marx Okuru Olarak Schmitt”, içinde **Carl Schmitt’in Meydan Okuması**, Der. Chantal Mouffe, Çev. Hivren Demir Atay, Hakan Atay, İstanbul, İletişim Yayınları, 2019, s. 135-168.
- Engels, Friedrich: “Karl Marx’ın Mezarı Başında Yapılan Konuşma”, **Marx-Engels Seçme Yapıtlar III**, Çev. Kenan Somer, Ankara, Sol Yayınları, 1979, s. 196-198.
- Esgün, Toros Güneş: “Leviathan’ın Hayaletleri: Schmitt ve Neumann’da Hukuk ve Devlet”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Cilt: 58, Sayı: 1, 2018, s. 905-930.

- Etil, Hüseyin: “Carl Schmitt’in Partizan Teorisi/Sunuş”, içinde **Partizan Teorisi**, Çev. Sibel Bekiroğlu, İstanbul, Nika Yayınevi, 2019, s. 9-32.
- Fontana, Benedetto: **Hegemonya ve İktidar: Gramsci ve Machiavelli Arasındaki İlişki Üzerine**, Çev. Onur Gayretli, İstanbul, Kalkedon Yayınları, 2013.
- Forgacs, David: **Gramsci Kitabı Seçme Yazılar (1916-1935)**, Çev. İbrahim Yıldız, Haz. David Forgacs. Ankara, Dipnot Yayınları, 2018.
- Fraenkel, Ernst: **İkili Devlet**, Çev. Tanıl Bora, İstanbul, İletişim Yayınları, 2020.
- Gök, Ömer Faruk: “Schmitt ve Benjamin: İki Olağanüstü Hal”, **Hukuk Kuramı Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 3, 2017, s. 1-13.
- Göztepe, Ece: ”Bir Klasik Eser Olarak Carl Schmitt’in Anayasa Öğretisi”, **Journal of Istanbul University Law Faculty**, Cilt: 73, Sayı: 1, 2015, s. 129-180.
- Gramsci, Antonio: **Gramsci Kitabı Seçme Yazılar (1916-1935)**, Çev. İbrahim Yıldız, Haz. David Forgacs. Ankara, Dipnot Yayınları, 2018a.
- Gramsci, Antonio: **Komünist Partiye Doğru**, Der. ve Çev. Celal Kanat, İstanbul, Belge Yayınları, 1998.
- Gramsci, Antonio: **Selections from Political Writings: 1921-1926**, Der. Quintin Hoare, Londra: Lawrence & Wishart, 1978.
- Gramsci, Antonio: **Hapishane Defterleri**, Cilt 1, Ed. Joseph A. Buttigieg, Çev. Ekrem Ekici, İstanbul, Kalkedon Yayıncılık, 2011.

- Gramsci, Antonio: **Hapishane Defterleri**, Cilt 2, Ed. Joseph A. Buttigieg, Çev. Barış Baysal, İstanbul, Kalkedon Yayıncılık, 2012.
- Gramsci, Antonio: **Hapishane Defterleri**, Cilt 4, Ed. Joseph A. Buttigieg, Çev. Barış Baysal, İstanbul, Kalkedon Yayıncılık, 2014.
- Gramsci, Antonio: **Hapishane Öncesi Yazılar**, Çev. İdem Erman, İstanbul, Kalkedon, 2021.
- Gramsci, Antonio: **Modern Prens**, Çev. Pars Esin, Ankara, Dipnot Yayınları, 2018b.
- Gramsci, Antonio: **Selections From Prison Notebooks**, Der. ve Çev. Quintin Hoare, Geoffrey Nowell Smith, New York, International Publisher, 1971.
- Guérin, Daniel: **Faşizm ve Büyük Sermaye**, Çev. Bülent Tanör, İstanbul, Habitus Yayıncılık, 2012.
- Günsoy, Funda: “Hıristiyan Epimetheus: Bir Carl Schmitt Biyografisi”, **Felsefe Arkivi**, C.1, No:46, 2017, s. 41-70.
- Hirst, Paul: “Carl Schmitt’in Kararcılığı”, içinde **Carl Schmitt’in Meydan Okuması**, Der. Chantal Mouffe, Çev. Hivren Demir Atay- Hakan Atay, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019, s. 17-32.
- Hobsbawm, Eric: **Sermaye Çağı: 1848-1875**, Çev. Bahadır Sina Şeker, Ankara, Dost Yayınevi, 2003b.
- Hobsbawm, Eric: **Devrim Çağı: 1789-1848**, Çev. Bahadır Sina Şeker, Ankara, Dost Yayınevi, 2003a.
- Kalyvas, Andreas: “Hegemonic Sovereignty: Carl Schmitt, Antonio Gramsci and the Constituent Prince”, **Journal of**

- Political Ideologies**, Cilt:5, Sayı: 3, 2000, s. 343-376.
- Kardeş, Murat Ertan: **Schmitt'le Birlikte Schmitt'e Karşı: Politik Felsefe Açısından Carl Schmitt ve Düşüncesi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2015.
- Küçükalp, Derda: **Egemenliğin Mantığı, Faşizm ve Şiddet, Muhafazakar Düşünce Dergisi**, Sayı: 53, 2018, s. 85-96.
- Macchiocchi, Maria: “Hegemonya, Tarihi Blok ve Devlet”, **Birikim Dergisi**, çev. Şirin Tekeli, Sayı: 26, 1977, s. 42-66.
- Macciocchi, Maria: **Faşizmin Analizi**, Çev. Cemal Süreya, İstanbul, Payel Yayınevi, 2000.
- Machiavelli, Niccolo: **Hükümdar**, Çev. Necdet Adabağ, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.
- Mairet, Gerard: **Egemenlik İlkesi**, Çev. Murat Erşen, İstanbul, Açılımkitap, 2020.
- Molyneux, John: **Marksizm ve Parti**, Çev. Yavuz Alogan, İstanbul, İmge, 2015.
- Mouffe, Chantal: “Carl Schmitt ve Liberal Demokrasinin Paradoksu”, içinde **Carl Schmitt’in Meydan Okuması**, Der. Chantal Mouffe, Çev. Hivren Demir Atay, Hakan Atay, İstanbul, İletişim Yayınları, 2019, s. 59-80.
- Ozansü, Mehmet Cemil: “Sunuş”, içinde **Kanunilik ve Meşruiyet**, Çev. Mehmet Cemil Ozansü, İstanbul, İthaki Yayınları, 2016, s. VII-XXXII.

- Porttelli, Hugues: **Gramsci ve Tarihsel Blok**, Çev. Kenan Somer, Ankara, Savaş Yayınları, 1982.
- Poulantzas, Nicos: **Faşizm ve Diktatörlük**, Çev. Ahmet İnel, İstanbul, İletişim Yayınları, 2019.
- Preuss, Ulrich K.; “Siyasi Düzen ve Demokrasi: Carl Schmitt ve Etkisi”, içinde **Carl Schmitt’in Meydan Okuması**, Der. Chantal Mouffe, Çev. Hivren Demir Atay, Hakan Atay, İstanbul, İletişim Yayınları, 2019, s. 221-252.
- Ransome, Paul: **Antonio Gramsci Yeni Bir Giriş**, Çev. Ali İhsan Başgöl, Ankara, Dipnot Yayınları, 2010.
- Rousseau, Jean Jacques: **Toplum Sözleşmesi**, Çev. Vedat Günyol, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2013.
- Santucci, Antonio A.: **Gramsci’yi Anlamak**, Çev. Selim Sezer İstanbul, Kalkedon, 2011.
- Sassoon, Anne Showstack: “Hegemonya”, içinde **Marksist Düşünce Sözlüğü**, Der. Tom Bottomore, Çev. Meral Özbek, İstanbul, İletişim Yayınları, 1993, s. 261-263.
- Sassoon, Anne Showstack: “Hegemonya, Mevzi Savaşı ve Politik Müdahale” içinde **Gramsci’ye Farklı Yaklaşımlar**, Ed. Anne Showstack Sassoon, Çev. M.K. Coşkun, O. Kamiloğlu, B. Şentürk ve Ç. Erdoğan, Ankara, Dipnot Yayınları, 2012, s. 97-120.
- Schmitt, Carl: **Hukuki Düşüncenin Üç Türü**, Çev. Toros Güneş Esgün, İstanbul, Pinhan Yayıncılık, 2021.
- Schmitt, Carl: **Kanunilik ve Meşruiyet**, Çev. Mehmet Cemil Ozansü, İstanbul, İthaki Yayınları, 2016.

- Schmitt, Carl: **Parlamenteer Demokrasinin Krizi**, Çev. Emre Zeybekoğlu, Ankara, Dost, 2017.
- Schmitt, Carl: **Partizan Teorisi**, Çev. Sibel Bekiroğlu, Ankara, Nika Yayınevi, 2019.
- Schmitt, Carl: Siyasal Birliğin Üçlü Yapısı, Çev. Toros Güneş Esgün, 16 Şubat 2015 (Çevrimiçi) <https://viraverita.org/yazilar/siyasal-birligin-uclu-yapisi>, 22 Haziran 2021.
- Schmitt, Carl: **Siyasal İlahiyat**, Çev. Emre Zeybekoğlu, Ankara, Dost, 2020.
- Schmitt, Carl: **Siyasal Kavramı**, Çev. Ece Göztepe, İstanbul, Metis, 2018.
- Tanilli, Server: **Devlet ve Demokrasi: Anayasa Hukukuna Giriş**, Ankara, Say Yayınları, 1990.
- Thomas, Paul: **Yabancı Politik**, Çev. İbrahim Yıldız, Ankara, Dipnot Yayınları, 2010.
- Thomas, Peter : **Gramsci Çağı: Felsefe Hegemonya Marksizm**. Çev. İlker Akçay ve Ekrem Ekici, Ankara, Dipnot Yayınları, 2010.
- Traverso, Enzo: **Ateş ve Kan Avrupa İç Savaşı: 1914-1945**, Onur Gayretli, İstanbul, Heretik Yayıncılık, 2021.
- Traverso, Enzo: **Savaş Alanı Olarak Tarih**, Çev. Osman S. Binatlı, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2013.
- Uslu, Cennet: “Popülist Egemenlik Anlayışının Teorik Kökenleri: Rousseau ve Schmitt”, **Dicle**

Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 25,
Sayı: 42, 2020, s. 3-38.

Yetiş, Mehmet:

“Hegemonya.” içinde **Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler**, Haz. Gökhan Atılğan ve E. Atilla Aytekin, İstanbul, Yordam Kitap, 2012, s. 87-98.

Yetiş, Mehmet:

“Gramsci ve Devletin İki Görünümü”, **Mülkiye Dergisi**, Sayı:264, 2009, s. 129-153.

Yüksel, Ufuk S.:

“Weimar Cumhuriyeti’nde Almanya Sosyal Demokrat Partisi-Almanya Komünist Partisi İkiliğinin Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi’nin Yükselişindeki Rolü”, **Alternatif Politika Dergisi**, Cilt:13, Sayı: 2, 2021, s. 498-532.